

“ญี่ปุ่นอย่างที่เป็น” ลำดับที่ 13

การสหประชาชาติของจักรพรรดิอากิฮิโตะ

“ญี่ปุ่นอย่างที่เป็น” ลำดับที่ 13

การสหประชาชาติของจักรพรรดิอากิฮิโตะ

“ญี่ปุ่นอย่างที่เป็น” ลำดับที่ 13

การสละราชสมบัติของจักรพรรดิอากิฮิโตะ

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

เบญจรงค์ ใจใส แดร์ อาร์สลานีอง.

“ญี่ปุ่นอย่างที่เป็น” ลำดับที่ 13 การสละราชสมบัติของจักรพรรดิอากิฮิโตะ.-- กรุงเทพฯ : โครงการสันติไมตรีไทย – ญี่ปุ่น (Japan Watch) คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2563.

120 หน้า.

1. จักรพรรดิ – ญี่ปุ่น. I. ชื่อเรื่อง.

352.230952

ISBN 978-616-488-102-0

ผู้เขียน เบญจรงค์ ใจใส แดร์ อาร์สลานีอง

พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2563

จำนวนพิมพ์ 300 เล่ม

จัดทำโดย โครงการสันติไมตรีไทย- ญี่ปุ่น (Japan Watch)

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โทรศัพท์ 02-221-2422 โทรสาร 02-221-2422

www.japanwatch.today

พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ

10330

โทรศัพท์ 0-2218-3557 โทรสาร 0-2218-3547

<http://www.cupress.chula.ac.th>

E-mail: cuprint@hotmail.com

คำนำ

โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่นสนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) เป็นชุดโครงการประสานงานที่ก่อตั้งขึ้นจากวิสัยทัศน์ว่าในบริบทโลกสมัยใหม่ ประเทศต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเกี่ยวพันและส่งอิทธิพลต่อกันลึกซึ้งกว้างขวาง ดังนั้น การทำความรู้จักและเข้าใจประเทศอื่น ๆ จึงมีความสำคัญและจำเป็นมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศเพื่อนบ้านและมิตรประเทศสำคัญ ๆ เช่น ประเทศญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นมีบทบาทและอิทธิพลต่อโลก ภูมิภาค และต่อประเทศไทยทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนโครงสร้างภายในประเทศ หรือบทบาทพหุติกรรมแสดงออกของญี่ปุ่นส่งผลต่อไทยทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งรวดเร็ว รุนแรง และเป็นไปอย่างซ้ำ ๆ การทำความรู้จักและเข้าใจประเทศญี่ปุ่นจึงเป็นประโยชน์ทั้งในแง่มุมมองที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาประเทศ หรือกำหนดจุดยืนของประเทศต่อญี่ปุ่นและต่อประเทศอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และในแง่มุมมองการมองมุมกลับเปรียบเทียบทบทวนเพื่อเห็นภาพและเข้าใจประเทศไทยที่ชัดเจนมากขึ้นด้วยเช่นกัน

เอกสารชุด “ญี่ปุ่นอย่างไรที่เป็น” เป็นส่วนหนึ่งของผลผลิตตามเป้าหมายของโครงการฯ เพื่อประมวลข้อมูลความรู้เกี่ยวกับญี่ปุ่นเผยแพร่ในสังคมไทย โครงการฯ มีความคาดหวังว่าสังคมไทยจะได้รับประโยชน์จากเอกสารชุดนี้ตามสมควร

โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น

สารบัญ

	หน้า
บทนำ	1
เนื้อหาพื้นฐานเกี่ยวกับจักรพรรดิญี่ปุ่น	9
- ประวัติของจักรพรรดิญี่ปุ่น	12
- การวางรากฐานการปกครองโดยจักรพรรดิ เป็นศูนย์กลางของอำนาจโดยจักรพรรดินิโจโต	21
- การเคารพเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์และการ ทำให้จักรพรรดิเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ	24
ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสละราชสมบัติของจักรพรรดิญี่ปุ่น ที่ผ่านมา	33
- การเริ่มใช้คำว่า “เซเซนไตอิ”	33
- การสละราชสมบัติขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพ ของจักรพรรดิญี่ปุ่นในอดีต	37
ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสละราชสมบัติของจักรพรรดิอากิฮิโตะ	57
- การประกาศการสละราชสมบัติ	57
- ปัจจัยในการสละราชสมบัติ	69
- ปัจจัยของสังคมผู้สูงวัยซึ่งส่งผลกระทบต่อการ ปฏิบัติหน้าที่ของจักรพรรดิ	69
- ปัจจัยในการดำรงบทบาทหน้าที่ของจักรพรรดิ ที่เป็นสัญลักษณ์ภายใต้ระบบประชาธิปไตย	72
นัยยะที่สื่อจากกระแสพระดำรัสของการสละราชสมบัติ	81
- ความเป็นจักรพรรดิในสถานะของ “สัญลักษณ์ของรัฐ”	88
- ปัญหาของการเป็นจักรพรรดิที่เป็นผู้สูงอายุ	94

	หน้า
- ความห่วงใยต่อผลกระทบต่อสังคมญี่ปุ่นและ ราชวงศ์ในช่วงบั้นปลายพระชนม์ชีพ	96
แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงของสถานะและบทบาท ของจักรพรรดิของประเทศญี่ปุ่น	99
- การมีสถานะและบทบาทของ “จักรพรรดิที่ทรงเป็น สัญลักษณ์”	99
- แนวโน้มของการสละราชสมบัติของจักรพรรดิสูงอายุ (高齡讓位)	102
สรุป	109
บรรณานุกรม	112

ส่วนที่ 1

บทนำ

จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นพบว่า คำว่า “จักรพรรดิ” เริ่มมีการบันทึกในเอกสารประวัติศาสตร์ของประเทศญี่ปุ่น คือ “โคจิกิ” และ “นิฮงโชะกิ” และเริ่มนับจากจักรพรรดิจิมมูเป็นจักรพรรดิองค์แรก ตำแหน่งจักรพรรดิญี่ปุ่นมีการสืบทอดกันมาจนถึงปี ค.ศ. 2018 เป็นเวลา 2,678 ปี นับได้ว่าราชวงศ์ยามาโตะของประเทศญี่ปุ่นเป็นราชวงศ์ที่มีการสืบทอดราชสมบัติยาวนานที่สุดในโลก และเป็นราชวงศ์ที่มีจักรพรรดิทั้งสิ้น 126 พระองค์ มีจักรพรรดิอากิฮิโตะเป็นจักรพรรดิองค์ที่ 125 แห่งราชวงศ์ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาดังกล่าวพบว่า สถานะและบทบาทของจักรพรรดิไม่ได้มีความมั่นคง แต่มีความสั่นคลอนและมีการเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับ ขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจในสมัยต่าง ๆ เช่น การอยู่ภายใต้อำนาจของขุนนางและทหาร การเปลี่ยนแปลงสถานะจากจอมทัพเป็นผู้นำทางพิธีกรรมทางลัทธิชินโต นอกจากนั้นยังมีเหตุการณ์ที่นำไปสู่ความพยายามช่วงชิงตำแหน่งจักรพรรดิโดยผู้มีอำนาจหลายครั้ง มีการยึดทรัพย์สินและควบคุมจักรพรรดิอย่างเข้มงวดในสมัยเอโดะ แต่อย่างไรก็ดี ราชวงศ์ยามาโตะยังคงสืบทอดราชสมบัติต่อมาได้จนถึงปัจจุบัน

ในช่วงประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาประเทศญี่ปุ่นมีความสงบไม่มีการทำสงครามในสองสมัยคือ สมัยเอฮัน เป็นช่วงเวลาประมาณ 350 ปีและสมัยเอโดะ เป็นช่วงเวลาประมาณ 250 ปี ในสองสมัยนี้ราชวงศ์และราชสำนักอยู่ภายใต้การปกครองของขุนนางและรัฐบาลโทกุงะวะ จักรพรรดิมีลักษณะของการเป็นสัญลักษณ์ของเทพเจ้าและพิธีกรรม ไม่มีความเกี่ยวข้องกับการปกครองและประชาชนชาวญี่ปุ่น สถานะของจักรพรรดิเริ่มมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงในช่วงกลางสมัยเอโดะ เนื่องจากกระแสการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวของจักรพรรดิในประวัติศาสตร์อย่างจริงจังโดยสำนักการศึกษาของแคว้นมิโตะ ส่งผลให้มีกระแสการเชิดชูจักรพรรดิและผลักดันให้จักรพรรดิเป็นผู้นำสูงสุดของประเทศ สถานะของจักรพรรดิมีความสำคัญมากขึ้นตั้งแต่สมัยเมจิ เช่น รัฐบาลเมจิกำหนดระบบเกี่ยวกับการเคารพเทพเจ้าในรูปแบบเดียวกันทั้งประเทศและกำหนดให้ศาลเจ้าทั้งปวงอยู่ภายใต้การปกครองของศาลเจ้าอิเซะซึ่งเป็นศาลเจ้าของบรรพบุรุษแห่งราชวงศ์ยามาโตะ รวมถึงการยอมรับจักรพรรดิจากราชสำนักใต้ในช่วงเวลาที่ประเทศญี่ปุ่นมีจักรพรรดิสองพระองค์พร้อมกันยาวนานประมาณ 60 ปี ในสมัยราชสำนักเหนือ-ใต้ ช่วงต้นสมัยคามาคุระ จักรพรรดิเมจิทรงอนุญาตให้นับจักรพรรดิจากราชสำนักใต้เป็นส่วนหนึ่งของจักรพรรดิญี่ปุ่น ในปี ค.ศ. 1911 ส่วนการนับตำแหน่งจักรพรรดิอย่างเป็นทางการดังเช่นปัจจุบันก็กำหนดขึ้นในช่วงปลายสมัยไทโช นอกจากนี้ จักรพรรดิตั้งแต่สมัยเมจิจนถึงสมัยโชวะยังทรงปรากฏพระองค์ต่อสาธารณชนและมีความเกี่ยวข้องับประชาชนทั่วไปมากขึ้นกว่าในอดีตที่จักรพรรดิประทับอยู่ในพระราชวังเสียเป็นส่วนใหญ่

บทบาทของจักรพรรดิมีการเปลี่ยนแปลงมากในสมัยเมจิ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในช่วงต้นสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเดิมของคนญี่ปุ่น จากประเทศที่มีเทพเจ้าหลายพระองค์ไปสู่ประเทศที่มีเทพเจ้าสูงสุดพระองค์เดียวตามอิทธิพลของศาสนาคริสต์ รวมทั้งรัฐบาลกำหนดให้จักรพรรดิเมจิเป็นผู้นำสูงสุดและผู้นำทัพของประเทศญี่ปุ่นด้วย ต่อมาเมื่อประเทศญี่ปุ่นแพ้สงครามในสงครามโลกครั้งที่ 2 มาตรา 1 ของรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่นบัญญัติให้จักรพรรดิญี่ปุ่นมีสถานะเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ ต้องปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามที่กฎหมายกำหนด และรัฐธรรมนูญยังมีการแบ่งแยกศาสนาออกจากการปกครอง จักรพรรดิไม่สามารถเข้าร่วมพิธีทางศาสนาของรัฐบาลหรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นใด ๆ มีเพียงแต่พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าซึ่งถือเป็นเรื่องส่วนพระองค์และมีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเทพเจ้าและจักรพรรดิในอดีตที่อาคารเพื่อพิธีกรรมภายในพระราชวัง (อาคารไม้เหล่านี้เป็นสิ่งที่ปรากฏทางกายภาพที่ยืนยันถึงสถานะการเป็นเทพเจ้าของจักรพรรดิ) จากเดิมที่การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับเทพเจ้าของจักรพรรดิในอดีตเป็นการสวดอ้อนวอนเพื่อความสงบสุขของประชาชนอันเป็นหน้าที่หลักของจักรพรรดิได้กลายเป็นเพียงพิธีกรรมส่วนพระองค์ในปัจจุบัน¹

ความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับจักรพรรดิอากิฮิโตะเกิดขึ้นหลังจากทรงมีรับสั่งกับประชาชนถึงการสละราชสมบัติ และนายกรัฐมนตรีของประเทศญี่ปุ่น นายชินโซ อะเบะ ประกาศใน

¹ 大角修 (2018). 『14歳からの天皇と皇室入門』, pp. 10-15

วันที่ 1 ธันวาคม ค.ศ. 2017 ว่า สมเด็จพระจักรพรรดิอากิฮิโตะ จะทรงสละราชสมบัติในวันที่ 30 เมษายน ค.ศ. 2019 ซึ่งเป็นการสละราชสมบัติเป็นครั้งแรกในรอบ 200 ปีที่ผ่านมา

อย่างไรก็ตาม การสละราชสมบัติของจักรพรรดิญี่ปุ่น ไม่ใช่เป็นเรื่องใหม่ เนื่องจากในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา นั้น จากจำนวนจักรพรรดิ 124 พระองค์มีจักรพรรดิที่สละราชสมบัติมากถึง 63 พระองค์ นับได้ว่ามากกว่าครึ่งหนึ่ง หากนับจากจักรพรรดิที่สละราชสมบัติเป็นพระองค์แรกคือ จักรพรรดิองค์ที่ 35 (จักรพรรดิโคเกียกุ) ในปี ค.ศ. 645 จะพบว่า มีจักรพรรดิที่สละราชสมบัติเป็นจำนวนถึง 2 ใน 3 ของจำนวนจักรพรรดิทั้งหมด จักรพรรดิที่สละราชสมบัติแล้ว จะเรียกว่า “โจโก” มีการใช้คำว่า “โจโก” ครั้งแรกในสมัย จักรพรรดินิจิโต พระชายาของจักรพรรดิเท็มมุซึ่งขึ้นครองราชย์ ต่อจากพระสวามี เนื่องจากพระโอรสที่เป็นมกุฎราชกุมาร สิ้นพระชนม์ก่อนที่จะขึ้นครองราชย์ จักรพรรดินิจิโต จึงขึ้นครองราชย์แทน แม้ต่อมาภายหลังสละราชสมบัติให้กับ พระราชนัดดาแต่ยังคงทรงดำรงตำแหน่งที่เรียกว่า “ไดโจเท็นโน” (太上天皇) หรือเรียกอย่างย่อว่า “โจโก” (上皇) เพื่อยังคง มีอำนาจในการปกครองและสนับสนุนจักรพรรดิต่อไป ในสมัยนั้น ธรรมเนียมการสืบราชสมบัติยังเป็นแบบเดียวกับของโอกิมิ (大王) คือ ผู้ปกครองสูงสุดของอาณาจักรต่าง ๆ ในสมัยโบราณ ไม่ได้เป็นการสืบทอดตามสายเลือดจากพ่อสู่ลูก หากแต่เป็นการ สู้รบเพื่อหาผู้ปกครองที่เหมาะสม การสละราชสมบัติของ จักรพรรดินิจิโตและยังคงมีอำนาจในตำแหน่งโจโกจึงเป็นการ

สร้างธรรมเนียมการสืบทอดทางสายเลือดของพระนางโดยตรง เพื่อให้การสืบราชสมบัติเป็นการสืบสายพระโลหิตของพระบิดาของพระนางคือจักรพรรดิเท็นจิต่อไป² ดังนั้นการสละราชสมบัติในอดีตที่ผ่านมาจึงเป็นการสละราชสมบัติเพื่อยังคงรักษาอำนาจโดยจักรพรรดิพระองค์เดิม หรือมิเช่นนั้นก็เป็น การสละราชสมบัติด้วยความจำเป็นตามความประสงค์ของผู้มีอำนาจในการปกครองในสมัยนั้น ๆ

หลังจากประเทศญี่ปุ่นแพ้สงครามในสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้กำหนดเกี่ยวกับการสืบทอดราชสมบัติของจักรพรรดิไว้ในมาตรา 2 ว่า ตำแหน่งจักรพรรดิเป็นตำแหน่งที่สืบทอดทางสายเลือด และมาตรา 4 กำหนดให้ผู้ที่สืบสายโลหิตอันดับแรกเป็นผู้สืบราชสมบัติหลังจากจักรพรรดิสิ้นพระชนม์ การที่มีบทบัญญัติเช่นนี้เป็นการกำหนดให้มีการสืบราชสมบัติหลังจากกรณีสิ้นพระชนม์เท่านั้น และมีได้กำหนดเรื่องการสละราชสมบัติไว้ในรัฐธรรมนูญเบื้องต้นจึงสันนิษฐานได้ว่า กฎหมายไม่ได้กำหนดให้จักรพรรดิทรงสละราชสมบัติได้ตามประสงค์และไม่ได้กำหนดตำแหน่ง “โจโก” ดังเช่นในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา³ การสละราชสมบัติครั้งนี้ส่งผลให้รัฐบาลต้องประกาศกฎหมายเฉพาะกาลเพื่อการสละราชสมบัติของจักรพรรดิและมีผลเฉพาะกรณีของจักรพรรดิอากิฮิโตะเท่านั้น

² 本郷和人 (2018). 『上皇の日本史』, pp. 28-39

³ 飯田泰士 (2018). 『天皇の退位—平成の終焉』, pp. 5-9

ในอดีตสถานการณ์รอบข้างที่ส่งผลให้จักรพรรดิ สละราชสมบัติ ทำให้เราเข้าใจได้ถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการ สละราชสมบัติได้หลายกรณี แต่หากหันกลับมามองเปรียบเทียบกับ การสละราชสมบัติของจักรพรรดิอากิฮิโตะที่ทรงประกอบ พระราชกรณียกิจตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญอย่างชัดเจน และมีสถานะที่มั่นคงของสถาบันจักรพรรดิในสังคมปัจจุบัน พระองค์รับสั่งถึงปัจจัยในการสละราชสมบัติคือ ปัจจัยทางด้าน สุขภาพซึ่งอาจส่งผลต่อพระราชกรณียกิจที่พระองค์ได้ทรง ปฏิบัติบำเพ็ญมาช้านาน ก่อนการสิ้นพระชนม์ของจักรพรรดิ โชวะถึงสองปีเสียด้วยซ้ำไป

บทความนี้ใช้วิธีการศึกษาทางเอกสารทาง ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบจักรพรรดิและการสละ ราชสมบัติของจักรพรรดิอากิฮิโตะ แล้วนำผลการศึกษา มาวิเคราะห์รวบรวมเพื่อให้ได้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลง ของบริบท เหตุผลของการสละราชสมบัติ รวมถึงศึกษาถึง มุมมองต่าง ๆ เพื่ออธิบายเกี่ยวกับการสละราชสมบัติของ จักรพรรดิอากิฮิโตะและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นต่อไป

หนังสือเล่มนี้คาดว่าจะมีการศึกษาในประเด็นต่าง ๆ คือ

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสละราชสมบัติของจักรพรรดิ ญี่ปุ่นที่ผ่านมาโดยสังเขป
2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสละราชสมบัติของจักรพรรดิ องค์ปัจจุบัน

3. นัยยะที่สื่อในฐานะของจักรพรรดิองค์ปัจจุบัน
ต่อการสละราชสมบัติ
4. แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงของสถานะและ
บทบาทของจักรพรรดิของประเทศญี่ปุ่น

การศึกษาเกี่ยวกับการสละราชสมบัติของจักรพรรดิ
องค์ปัจจุบันจึงเป็นเรื่องที่จะศึกษาเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการ
ศึกษาประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ยามาโตะต่อไป

ส่วนที่ 2

เนื้อหาพื้นฐานเกี่ยวกับจักรพรรดิญี่ปุ่น

ส่วนที่ 2 เป็นส่วนที่เกี่ยวกับความรู้พื้นฐานของจักรพรรดิญี่ปุ่น เช่น จักรพรรดิญี่ปุ่นในช่วงต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น การวางรากฐานการปกครองที่ทำให้จักรพรรดิเป็นศูนย์กลางการปกครองของประเทศญี่ปุ่นในช่วงหลังการช่วงชิงอำนาจในราชสำนักในสมัยของจักรพรรดินิจิโต การประกาศความศักดิ์สิทธิ์ของจักรพรรดิในฐานะผู้สืบสายเลือดมาจากเทพแห่งพระอาทิตย์ รวมถึงการปกครองประเทศญี่ปุ่นโดยการปกครองศาลเจ้าทั่วประเทศญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยโบราณและสมัยเมจิ และการคงอยู่ซึ่งสถานะของการเป็นเทพเจ้าของจักรพรรดิในปัจจุบัน

ประเทศทั่วโลกในปัจจุบันนี้ มีประเทศที่มีราชวงศ์ปกครองจำนวน 28 ประเทศ และราชวงศ์ของประเทศญี่ปุ่นเป็นราชวงศ์เดียวที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยโบราณ การเรียกประมุขของประเทศว่า “เทนโน” (天皇) หรือ “จักรพรรดิ” เริ่มใช้ในปี ค.ศ. 608 ปรากฏหลักฐานในบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า นิชงโชะกิ (日本書紀) ที่บันทึกเกี่ยวกับจักรพรรดิว่า จักรพรรดิจิมมู ทรงครองราชย์ในปี 660 ก่อนคริสตกาล อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า ประเทศญี่ปุ่นมีการ

ตั้งราชสำนักยามาโตะในราวกลางศตวรรษที่ 3 ประมาณปี ค.ศ. 250 หลังจากนั้นราชสำนักยามาโตะได้พัฒนาจนเป็นประเทศที่ปกครองด้วยกฎหมายริตสึเรียว⁴ เมื่อประมาณ ศตวรรษที่ 7 และมีการสืบราชวงศ์ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

เรื่องราวเกี่ยวกับจักรพรรดิญี่ปุ่น มีการบันทึก ในเอกสารประวัติศาสตร์ที่สำคัญของประเทศญี่ปุ่น คือ โคจิกิ (古事記) กับ นิฮงโชะกิ (日本書紀) บันทึกทั้งสองมีความ ต่างกันคือ

- โคจิกิ มีทั้งหมด 3 ตอน ตอนแรกเป็นตำนาน เกี่ยวกับเทพเจ้า และตั้งแต่ตอนที่สองเป็นต้นมา เป็นบันทึกเกี่ยวกับจักรพรรดิจิมมูและจักรพรรดิ อองศ์อื่น ๆ
- นิฮงโชะกิ มีทั้งหมด 30 ตอน ตอนที่ 1 และ 2 เป็นเรื่องเกี่ยวกับตำนาน ตั้งแต่ตอนที่ 3 เป็นการ บันทึกเกี่ยวกับจักรพรรดิตั้งแต่สมัยของจักรพรรดิ จิมมูเป็นต้นมา

เอกสารทางประวัติศาสตร์ทั้งโคจิกิ และนิฮงโชะกิ แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของราชวงศ์โดยผ่านตำนาน เกี่ยวกับเทพเจ้า และมีการแบ่งแยกเนื้อหาระหว่างประวัติศาสตร์ กับตำนานอย่างชัดเจน

⁴ระบบการปกครองแบบริตสึเรียว (律令制) เป็นการปกครองตามแบบ ของประเทศจีนซึ่งจักรพรรดิจะเป็นผู้มีอำนาจปกครองสูงสุด

สิ่งที่โดดเด่นของราชวงศ์ยามาโตะของประเทศญี่ปุ่น คือ เป็นราชวงศ์เดียวในโลกที่สามารถสืบทอดมาได้จนถึงปัจจุบัน เหตุผลที่ราชวงศ์ญี่ปุ่นมีการสืบสายเลือดมายาวนาน จนถึงปัจจุบันนั้น มีการตั้งข้อสังเกตว่า น่าจะมาจากการที่ จักรพรรดิไม่ได้เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองอย่างแท้จริง หากจักรพรรดิของประเทศญี่ปุ่นในอดีตเป็นผู้ปกครองที่มี อำนาจสูงสุดเช่นเดียวกับผู้ปกครองที่เป็นขุนนางหรือชนชั้น ซามูไรแล้ว คงไม่สามารถรักษาสถานะของราชวงศ์ไว้ได้เป็น เวลานานจนถึงปัจจุบัน⁵

นอกจากนี้ ยังมีข้อสันนิษฐานอื่น ๆ ซึ่งมีแนวคิดที่ ใกล้เคียงกัน⁶ กล่าวคือ

1. ไม่เคยถูกปกครองด้วยชนชาติอื่น ส่งผลให้ สามารถรักษาความสงบและวัฒนธรรมได้อย่าง ต่อเนื่อง
2. การรวมประเทศให้เป็นเอกภาพเป็นอำนาจ ของกลุ่มทหารเพียงกลุ่มหนึ่ง
3. จักรพรรดิหมดอำนาจในการปกครองทางการเมือง ตั้งแต่ช่วงต้น ๆ ของราชวงศ์และเปลี่ยน สถานะการปกครองเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ จึงไม่ถูกดึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับการต่อสู้ทางการเมือง

⁵ 高森 明勅 (2016). 『天皇「生前退位」の事実』, p. 228

⁶ 高森 明勅 (2018). 『私たちが知らなかった天皇と皇室』, pp. 12-13

4. จักรพรรดิแต่ละพระองค์ทำหน้าที่สวดอ้อนวอนต่อเทพเจ้าเพื่อความสงบสุขของประชาชนอย่างต่อเนื่อง แทบจะไม่ปรากฏว่ามีจักรพรรดิที่ประพจน์แตกต่าง เช่น ปกครองแบบเผด็จการและมีความโหดร้าย สถานะของจักรพรรดิจึงสามารถดำรงอำนาจอยู่ได้
5. ประชาชนทั่วไปมีแนวโน้มจะให้ความเคารพต่ออำนาจตามแบบดั้งเดิมของราชวงศ์

2.1 ประวัติของจักรพรรดิญี่ปุ่น

คำว่า “เทนโน” เป็นคำที่บันทึกลงบนแผ่นไม้รูปยาวที่เรียกว่า “มูกัง” เมื่อราวศตวรรษที่ 7 หลักฐานนี้ทำให้คนในปัจจุบันสามารถคาดเดาได้ว่าเริ่มมีการใช้คำว่า “เทนโน” มาตั้งแต่ครั้งนั้นแล้ว และเรายังพบอีกว่าการเรียกจักรพรรดิว่า “เทนโน” นั้น ไม่ได้แพร่หลายในหมู่ประชาชนทั่วไปตลอดช่วงเวลานับตั้งแต่สมัยเฮอันจนถึงปลายสมัยเอโดะ หากแต่นิยมใช้คำอื่นแทน เช่น “คินริ” (禁裏) “โอะกะมิ” (御上) “คะชิโกะโตะโกะโระ” (賢所) “มิกะโตะ” (御門) เป็นต้น แม้กระทั่งจนถึงช่วงต้นสมัยเมจิการเรียกจักรพรรดิว่า “เทนโน” ก็ยังไม่ได้ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจน⁷

ประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีการปกครองโดยจักรพรรดิจากราชวงศ์ยามาโตะเป็นผู้นำมาตั้งแต่สมัยโบราณ

⁷ 八柏 龍紀 (2016). 『日本人が知らない天皇と生前退位』, pp. 10-13

จนถึงปัจจุบันรวมทั้งสิ้น 126 พระองค์เป็นเวลาต่อเนื่องกัน 2,679 ปี (นับถึง ค.ศ. 2020) และเป็นประเทศเดียวในโลกที่มีราชวงศ์ปกครองเพียงราชวงศ์เดียวตั้งแต่เริ่มตั้งราชวงศ์จนถึงปัจจุบัน ประวัติของจักรพรรดิญี่ปุ่นนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 4 ช่วง⁸ คือ

ช่วงที่ 1 ตั้งแต่เริ่มตั้งราชสำนักยามาโตะจนถึงการเริ่มใช้คำว่า “เทนโน” (ตั้งแต่สมัยหลุมศพ – สมัยอาซูกะ หรือถึงสมัยจักรพรรดิซูซุน องค์ที่ 32)

ราชสำนักยามาโตะ⁹ เริ่มก่อตั้งราวกลางศตวรรษที่ 3 ผู้ปกครองในสมัยนั้นแสดงอำนาจด้วยการสร้างหลุมศพขนาดใหญ่แบบเซ็มโบโกเอ็นฟุน ความนิยมในการสร้างหลุมศพขนาดใหญ่นี้ขยายอาณาเขตไปจนถึงภูมิภาคโทโฮกุและภูมิภาคคิวชู ในช่วงศตวรรษที่ 4 ถึงสมัยจักรพรรดิเซมู (องค์ที่ 13) ต่อมาราวกลางศตวรรษที่ 5 ในสมัยของจักรพรรดิยูเรียว (องค์ที่ 21) พระองค์ชิงอำนาจจากตระกูลที่มีอิทธิพลในขณะนั้น ส่งผลให้จักรพรรดิมีอำนาจในการปกครองในทางทหาร แต่เนื่องจากในช่วงขึ้นครองราชย์พระองค์สั่งประหารชีวิตสมาชิกของราชวงศ์เป็นจำนวนมากทำให้ประสบปัญหาขาดผู้สืบทอดตำแหน่งจักรพรรดิในช่วงศตวรรษที่ 6 ในสมัยของจักรพรรดิบูเรสึ

⁸ 高森 明勅 (2018) . Ibid. pp. 36-43

⁹ เอกสารทางประวัติศาสตร์ใช้คำว่า “ราชสำนักยามาโตะ” เป็นส่วนใหญ่ แต่ในหนังสือเล่มนี้จะใช้คำว่า “ราชวงศ์ยามาโตะ” เพื่อแสดงความเกี่ยวข้องโดยตรงกับจักรพรรดิ

(องค์ที่ 25) และแก้ปัญหาด้วยการเชิญเชื้อพระวงศ์คือ เจ้าชายโอบิโตะซึ่งมีศักดิ์เป็นเหลนของจักรพรรดิ (องค์ที่ 15) ให้อภิเษกสมรสกับพระธิดาของจักรพรรดินิงเก็ง (องค์ที่ 24) แล้วสถาปนาขึ้นเป็นจักรพรรดิเคไต (องค์ที่ 26) ทำให้เกิดระบบ การรับพระราชบุตรเขยขึ้นมาปกครอง และเห็นถึงการสืบทอด สายตระกูลที่ให้ความสำคัญต่อสตรีในราชวงศ์

ช่วงที่ 2 ตั้งแต่การเริ่มใช้คำว่า “เทนโน” จนถึงช่วงก่อน
ที่อำนาจการปกครองจะไปสู่กลุ่มนักรบ (สมัยอาซูกะ
– สมัยเฮอัน หรือ ถึงสมัยจักรพรรดิโรกุโจ องค์ที่ 79)

เป็นช่วงที่มีการขยายอำนาจของราชวงศ์สุยและ ราชวงศ์ถังรวมถึงอำนาจของอาณาจักรในคาบสมุทรเกาหลี ราชสำนักยามาโตะพยายามต้านทานอำนาจด้วยการแสดงถึง การไม่ขึ้นตรงต่อจักรพรรดิของประเทศจีนด้วยการเปลี่ยนการ เรียกผู้ปกครองของญี่ปุ่นจากคำว่า “โอกิมิ” (大王) (กษัตริย์) ไปสู่คำว่า “เทนโน” (天皇) หรือจักรพรรดิ ที่ไม่มีความหมาย ในเชิงความสัมพันธ์ที่ต่ำกว่า ในขณะที่ประเทศจีนใช้คำว่า “จักรพรรดิ” หรือ “โคเต” (皇帝) อีกทั้งราชสำนักยังได้ ปราบปรามอำนาจของชนชั้นสูงให้อยู่ภายใต้การปกครอง ของราชสำนักโดยมีจักรพรรดิเป็นผู้ปกครองสูงสุด ตรงกับสมัย ของจักรพรรดินิซุโยโกะ (องค์ที่ 33) และมีเจ้าชายโชโตะกุ (หลานของจักรพรรดินิ) เป็นผู้นำสำคัญในการปกครอง ถึงกระนั้นก็ตาม สถานะของจักรพรรดิไม่ได้มั่นคงและยังคงมี ความขัดแย้งในราชสำนักกันเองและกับตระกูลที่มีอำนาจ จนกระทั่งถึงสมัยจักรพรรดิเท็มมุ (องค์ที่ 40) และจักรพรรดินิ

จิโตะ (องค์ที่ 41) ตระกูลทั้งหลายจึงยอมรับการปกครองในรูปแบบที่มีจักรพรรดิเป็นผู้ปกครองสูงสุดของประเทศ

ต่อมาในศตวรรษที่ 8 มีการใช้ระบบการปกครองที่เรียกว่า ริตสึเรียว ตามแบบของประเทศจีนซึ่งจักรพรรดิเป็นผู้มีอำนาจปกครองสูงสุด แต่ระบบริตสึเรียวในประเทศญี่ปุ่นกลับเป็นการจำกัดอำนาจของจักรพรรดิ เนื่องจากมีการรวมอำนาจของชนชั้นขุนนางและให้อำนาจแก่ตำแหน่งขุนนางสูงสุดหรือ ไตโจกัง (太政官) เหตุการณ์ที่ปรากฏชัดคือ เหตุการณ์ที่จักรพรรดินิโชตุกุ (องค์ที่ 48) ประสงค์จะให้พระสงฆ์ผู้มีนามว่า “โตเกียว” ขึ้นปกครองเป็นจักรพรรดิแต่บรรดาขุนนางรวมตัวกันขัดขวางและยุติความประสงค์ของจักรพรรดินิ

หลังจากการย้ายเมืองหลวงจากเฮโจเกียว (จ.นารา) ไปยังเมืองเฮอันเกียว (จ.เกียวโต) ในสมัยของจักรพรรดิคัมมุ (องค์ที่ 50) อำนาจในการปกครองของจักรพรรดิมีความมั่นคงมากขึ้น ต่อมาขุนนางจากตระกูลฟูจิวาระใช้วิธีส่งลูกสาวให้เป็นพระชายาของจักรพรรดิ สั่งให้จักรพรรดิสละราชสมบัติและให้เจ้าชายที่ยังทรงพระเยาว์ผู้มีสายเลือดตระกูลฟูจิวาระขึ้นครองราชย์ ปรากฏการณ์นี้เริ่มในสมัยของจักรพรรดิเซวะ (องค์ที่ 56) ที่จักรพรรดิทรงพระเยาว์ขึ้นปกครอง และผู้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่เรียกว่า “เซ็ตโซ” (摂政) และ “คัมปอกุ” (関白) ส่วนใหญ่เป็นขุนนางจากตระกูลฟูจิวาระ จนกระทั่งถึงสมัยที่เรียกว่า “อินเซ” ซึ่งเป็นการปกครองโดยจักรพรรดิ (ผู้มีพระมารดาที่ไม่ได้มาจากตระกูลฟูจิวาระ) ที่สละราชสมบัติแล้วและครองตำแหน่ง “โจโก” เริ่มในสมัยที่

จักรพรรดิชิระกะวะ (องค์ที่ 72) ซึ่งสละราชสมบัติและดำรงตำแหน่ง “โจโก” ยุคนี้เองเป็นสมัยที่จักรพรรดิมีอำนาจในการตัดสินพระทัยในกิจกรรมที่สำคัญของประเทศ เช่น การแต่งตั้งขุนนางหรือการเปลี่ยนรัชศก เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีความขัดแย้งในราชสำนักที่เรียกว่า สมัยราชสำนักเหนือ-ใต้ ประมาณปลายศตวรรษที่ 14 ซึ่งเป็นสมัยที่ประเทศญี่ปุ่นมีจักรพรรดิ 2 พระองค์ในเวลาเดียวกันและดำเนินต่อเนื่องมาประมาณ 60 ปี

ในช่วงนี้มีการเปลี่ยนวิธีเรียกพระนามของจักรพรรดิตามที่ปรากฏในบันทึกประวัติศาสตร์คือ จินโนเซโตกิ (神皇正統記) ซึ่งบันทึกโดยขุนนางนักประวัติศาสตร์ชื่อ คิตะปะตะเกะ ชิกะฟูซะ (北畠 親房) ในบันทึกปรากฏการเรียกขานพระนามของจักรพรรดิในศตวรรษที่ 10 ตั้งแต่สมัยของจักรพรรดิเรเซ (องค์ที่ 63) ว่ามีประกาศให้ยกเลิกการแต่งตั้งพระนามหลังสวรรคต และมีการเรียกพระนามขณะที่ยังมีชีวิตอยู่โดยใช้คำว่า “อิน” (院) โดยขานพระนามจักรพรรดิเรเซว่า “เรเซอิน” และเป็นเช่นนี้มาจนถึงปลายสมัยเอโดะในสมัยของจักรพรรดินิงโก (องค์ที่ 120) ทำให้ไม่มีการขานพระนามจักรพรรดิว่า “เทนโน” ตั้งแต่สมัยเฮอันจนถึงสมัยเอโดะ และส่งผลให้ประชาชนทั่วไปไม่รู้จักรักคำว่า “เทนโน”¹⁰

¹⁰ 八柏 龍紀 (2016). 『日本人が知らない天皇と生前退位』, pp. 11-12

ช่วงที่ 3 สมัยที่กลุ่มนักรบมีอำนาจในการปกครอง

(สมัยคามาคูระ-สมัยเอโดะ หรือถึงสมัยจักรพรรดิโคเมงองค์ที่ 121)

การปกครองในสมัยนี้อยู่ในอำนาจของชนชั้นนักรบหรือชนชั้นซามูไร เริ่มจากสมัยที่ไทระ คิโยะโมะริ ผู้นำทัพจากตระกูลไทระ ได้รับตำแหน่งปกครองสูงสุดในราชสำนักที่เรียกว่า “ไดโจไดจิน” ในปี ค.ศ. 1167 ชนชั้นนักรบมีอำนาจในการปกครองประเทศต่อเนื่องไปจนถึงปลายสมัยเอโดะ รวมระยะเวลาประมาณ 700 ปี การรวบอำนาจของชนชั้นนักรบสามารถแบ่งได้เป็น 2 แบบ¹¹ คือ

1. แบบไทระ คิโยะโมะริ คือการมีอำนาจจากการได้รับตำแหน่งสูงสุดในราชสำนัก ด้วยวิธีนี้ โทะโยะโตะมิ ฮิเดะโยะชิ ได้เข้าปกครองประเทศในตำแหน่งคัมปุกุและไดโจไดจิน
2. แบบมินะโมะโตะ โยะริโตะโมะ ผู้นำรัฐบาลและผู้เริ่มปกครองในสมัยคามาคูระ ได้รับแต่งตั้งจากจักรพรรดิให้เป็นผู้นำทัพสูงสุดหรือ “เซไตโชกุน” และดำเนินการปกครองในแบบของตนเอง เป็นรูปแบบการปกครองของชนชั้นนักรบในสมัยคามาคูระ มุโระมะจิ และเอโดะ รูปแบบที่ 2 นี้สามารถรักษาอำนาจได้ยาวนานกว่ารูปแบบที่ 1

¹¹ 高森 明勅 (2018). 『私たちが知らなかった天皇と皇室』, p. 40

ทั้งสองแบบมีความเหมือนกันคือ จักรพรรดิจะเป็นผู้มีสิทธิแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งโตโจโตจินและเซโตโชกุน และทำให้ชนชั้นนักรบไม่สามารถปฏิเสธอำนาจของตำแหน่งจักรพรรดิได้ แม้ในสมัยเซ็งโงะกุกุที่มีการทำสงครามทั่วไปในประเทศญี่ปุ่น ส่งผลให้สถานะทางการเงินของจักรพรรดิและราชสำนักอ่อนแอลงก็ตาม จักรพรรดิก็ยังคงดำรงบทบาทหน้าที่สำคัญ เช่น การแต่งตั้งตำแหน่งขุนนางและข้าราชการ และการกำหนดรัชศกต่อไป

ในสมัยเอโดะที่ปกครองโดยรัฐบาลทหารตระกูลโทกุงะวะนั้น ท่าทีของรัฐบาลทหารของโชกุนโทกุงะวะเปลี่ยนไปจากเดิม คือ ลดทอนความสำคัญของจักรพรรดิและราชสำนัก รวมทั้งมีการยึดที่ดินของราชสำนัก จำกัดการใช้จ่ายในราชสำนักให้พอใช้เท่านั้น และยังมีการออกกฎหมายควบคุมจักรพรรดิราชสำนักและขุนนาง ส่งผลให้จักรพรรดิในสมัยเอโดะประทับเพียงในพระราชวังและมีสถานะเป็นผู้นำทางพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับราชสำนัก และไม่มีผลต่อการปกครองใด ๆ ประชาชนในสมัยเอโดะส่วนใหญ่ไม่ค่อยรู้จักและรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับจักรพรรดิ (นอกจากประชาชนในเมืองเกียวโต) ประชาชนทั่วไปรู้จักเพียงโชกุนซึ่งเป็นผู้ปกครองสูงสุดของประเทศ และได้เมียวที่ปกครองแคว้นของตนเองเท่านั้น ในช่วงกลางสมัยเอโดะมีเพียงกลุ่มของนักศึกษาลัทธิชินโตและประเทศญี่ปุ่น รวมถึงกลุ่มของซามูไรหัวก้าวหน้าเท่านั้นที่ใส่ใจศึกษาเรื่องจักรพรรดิในสมัยโบราณอย่างลึกซึ้ง และส่งผลให้มีการออกมาต่อต้านชาวต่างชาติและร่วมเชิดชูจักรพรรดิในช่วงปลายสมัยเอโดะ

ช่วงที่ 4 เข้าสู่สมัยใหม่ สมัยที่ใช้ระบบจักรพรรดิในการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ (ตั้งแต่สมัยเมจิหรือตั้งแต่จักรพรรดิเมจิองค์ที่ 12 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน)

ในสมัยเมจิ ประเทศญี่ปุ่นได้สร้างชาติในแบบสมัยใหม่และกำหนดให้จักรพรรดิเป็นศูนย์กลางการปกครอง ตำแหน่งของจักรพรรดิเป็นผู้ปกครองสูงสุดตามรัฐธรรมนูญ ในแบบเดียวกับสมัยโบราณ ทำให้ตำแหน่งจักรพรรดิมีสถานะที่มั่นคงและสูงส่งกว่าสมัยที่ประเทศญี่ปุ่นมีการปกครองโดยชนชั้นนักรบในช่วงที่ผ่านมา

ช่วงต้นสมัยเมจิ ในวันที่ 20 กันยายน ค.ศ. 1868 จักรพรรดิเมจิเสด็จแปรพระราชฐานเป็นขบวนยิ่งใหญ่จากพระราชวังเมืองเกียวโตสู่ปราสาทเอโดะพร้อมผู้ตามเสด็จประมาณ 3,300 คน และขบวนได้เข้าสู่ปราสาทเอโดะในวันที่ 13 ตุลาคม ใช้เวลาเดินทางนานกว่าการเดินทางของประชาชนและซามูไรทั่วไป เนื่องจากรัฐบาลเมจิต้องการให้ประชาชนได้เห็นความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิเมจิ และเห็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่มีรัฐบาลโทกุงะวะเป็นผู้นำสูงสุดไปสู่การปกครองที่จักรพรรดิเป็นผู้นำสูงสุด ในสมัยเมจินี้มีการเสด็จประพาสของจักรพรรดิเมจิหลายครั้งไปตามภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศญี่ปุ่น¹² ตามนโยบายของรัฐบาลเพื่อให้ประชาชนได้ชื่นชมพระบารมี

¹² ค.ศ. 1872 ภูมิภาคคิงคิ ภูมิภาคตะวันตกและคิวชู ค.ศ. 1876 ภูมิภาคโทโฮะกุและฮะโกะดะเตะ ค.ศ. 1878 ภูมิภาคโฮะกุริกุ และโทไกโด ค.ศ. 1880 ถนนสายชูโอ ค.ศ. 1881 ภูมิภาคโทโฮะกุ และฮอกไกโด ค.ศ. 1885 ถนนสายซันโย

และเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่จักรพรรดิได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังภูมิภาคคันโตและโทโฮกุ

นอกจากนี้ รัฐบาลเมจิมีความพยายามที่จะฟื้นอำนาจของจักรพรรดิ เช่น พยายามฟื้นฟูภาพของจักรพรรดิที่ทรงเป็นผู้นำทัพดังเช่นจักรพรรดิในอดีต โดยนำภาพของจักรพรรดิจิมมูพิมพ์ลงในหนังสือเรียน และยังมีการคำนวณวันขึ้นครองราชย์ของจักรพรรดิจิมมูในแบบตะวันตก (คือวันที่ 11 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 660) และกำหนดให้เป็นวันชาติ (建国記念日) มีการประกาศกฎหมายแยกพุทธศาสนาและศาสนาชินโตออกจากกัน และให้เคารพเชิดชูต่อศาสนาชินโตและจักรพรรดิเพียงพระองค์เดียว การแสดงทางสัญลักษณ์ที่ปรากฏคือ การเสด็จไปถวายความเคารพศาลเจ้าอิเซะหลังจากขึ้นครองราชย์ได้สองปี นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ที่จักรพรรดิองค์ใหม่เสด็จไปเคารพศาลเจ้าอิเซะซึ่งเป็นศาลเจ้าแห่งบรรพบุรุษของจักรพรรดิ นอกจากนี้ รัฐบาลเมจิยังได้จัดระบบการปกครองของศาลเจ้าทั่วประเทศญี่ปุ่น โดยให้ศาลเจ้าอิเซะเป็นศาลเจ้าที่มีอำนาจปกครองสูงสุดเหนือศาลเจ้าทั้งปวง ในรัฐธรรมนูญฉบับสมัยเมจิในมาตรา 1 มีการกำหนดคำว่า “จักรพรรดิที่สืบเชื้อสายเพียงราชวงศ์เดียว” (万世一系の天皇) และโรงเรียนก็ยังใช้ส่วนหนึ่งของบันทึกประวัติศาสตร์ “โคจิกิ” เพื่อถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับตำนานของเทพเจ้าผู้สร้างประเทศญี่ปุ่น ทั้งนี้ รัฐบาลพยายามจัดเรียงลำดับของจักรพรรดิในอดีตให้บริบูรณ์ แต่ก็ยังมีความสับสนเกี่ยวกับลำดับของจักรพรรดิในสมัยราชสำนักเหนือ-ใต้ ต่อมาการจัดลำดับดังกล่าวได้มีความชัดเจนขึ้นในสมัยจักรพรรดิไทโช

ภาพของจักรพรรดิจิมมุในหนังสือเรียนสมัยเมจิ

『歴史 REAL 重大事件でたどる歴代天皇 125 代』

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีการเปลี่ยนแปลงในบทบาทของ “สัญลักษณ์” ของประเทศตามรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่น และกำหนดให้จักรพรรดิปฏิบัติตามกฎมณเฑียรบาลที่บัญญัติขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สองในปี ค.ศ. 1947 (กฎมณเฑียรบาลฉบับเดิมเขียนในสมัยเมจิในปี ค.ศ. 1889) จนถึงปัจจุบัน

2.2 การวางรากฐานการปกครองโดยจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางของอำนาจโดยจักรพรรดินิจิโตะ

จักรพรรดินิจิโตะ (องค์ที่ 41) เป็นพระธิดาของจักรพรรดิเท็นจิ (องค์ที่ 38) และเป็นพระชายาของจักรพรรดิเท็มมุ (องค์ที่ 40) พระนางขึ้นครองราชย์หลังจากจักรพรรดิเท็มมุสิ้นพระชนม์ได้สามปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ว่าราชสำนักและ

ประเทศญี่ปุ่นมีความวุ่นวายจากการแย่งอำนาจของตระกูลที่มีอิทธิพล เมื่อจักรพรรดินีทรงสามารถควบคุมอำนาจได้แล้ว พระนางได้เริ่มต้นและวางรากฐานของการปกครองโดยจักรพรรดิที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่¹³

- การเปลี่ยนชื่อประเทศ พระนางได้เปลี่ยนคำเรียกประเทศ “วะ” (倭) ที่เรียกโดยประเทศจีนและไม่ได้มีความหมายด้านดี ไปเป็นคำว่า “นิฮง” (日本) ที่มีความหมายถึงการเป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์
- การลงทะเลเบียนราษฎร แสดงแหล่งที่อยู่อาศัยของประชาชนเพื่อการเก็บภาษี
- การเริ่มพิธี “ชิกิเน็นเซ็งงู” (式年遷宮) ของศาลเจ้าอิเซะ การสร้างและย้ายอาคารของเทพเจ้าอามะเตะระสุ (ไปยังพื้นที่ข้าง ๆ) ทุก 20 ปี การเริ่มพิธีกรรมนี้เพื่อเป็นการยืนยันอำนาจของจักรพรรดิในฐานะที่เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าอามะเตะระสุ
- การเริ่มพิธีกรรมระดับประเทศที่เรียกว่า “โตโจไซ” (大嘗祭) เป็นพิธีขอบคุณเทพเจ้าสำหรับผลผลิตทางการเกษตร จักรพรรดิจะต้องทรงร่วมพิธีนี้เมื่อขึ้นครองราชย์ครั้งแรก และจะมีพิธีเป็นประจำ

¹³ 高森 明勅 (2018) . 『私たちが知らなかった天皇と皇室』 , pp. 56-59

ทุกปีในฤดูใบไม้ร่วง ซึ่งเรียกว่า “นินะเมะไซ” (新嘗祭) เป็นการกำหนดบทบาทของจักรพรรดิในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า อีกทั้งยังแสดงอำนาจของจักรพรรดิในฐานะผู้มีสิทธิในการสื่อสารกับเทพเจ้าในฐานะของผู้สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าอามะเตะระซู

- การวางระบบมกุฎราชกุมารเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับการสืบทอดตำแหน่งจักรพรรดิ และการเริ่มธรรมเนียมการสละราชสมบัติ เนื่องมาจากมีความไม่แน่นอนในการปกครองที่เกิดจากการสิ้นพระชนม์ของมกุฎราชกุมารซึ่งเป็นพระโอรส พระนางจึงแต่งตั้งให้พระราชนัดดาซึ่งเป็นพระโอรสของมกุฎราชกุมารที่สิ้นพระชนม์ให้ดำรงตำแหน่งมกุฎราชกุมารและพระนางสละราชสมบัติเมื่อมกุฎราชกุมารมีพระชนมายุ 14 ชันษาขึ้นครองราชย์เป็นจักรพรรดิมงมุ (องค์ที่ 42) ในปี ค.ศ. 697 และในปี ค.ศ. 701 จักรพรรดินิจิโตทรงดำรงตำแหน่งจักรพรรดิที่สละราชสมบัติคือ “โตโจเท็นโน” (太上天皇) หรือ “โจโก” (上皇) เป็นครั้งแรกเพื่ออยู่ในตำแหน่งที่สามารถดูแลพระราชนัดดาซึ่งขึ้นปกครองเป็นจักรพรรดิขณะทรงพระเยาว์

2.3 การเคารพเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์และการทำให้จักรพรรดิเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ

นอกจากนี้ จักรพรรดินีจิโตะยังทรงวางแนวคิดให้จักรพรรดิอยู่ในสถานะของ “ผู้มีความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะของผู้สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์” หรือ เทพเจ้าอามะเตะระซุ และทำให้จักรพรรดิเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ กล่าวคือ

- การเคารพเทพเจ้าอามะเตะระซุในฐานะบรรพบุรุษของราชวงศ์

เรื่องของเทพเจ้าอามะเตะระซุหรือเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์ผู้เป็นเทพเจ้าที่กล่าวกันว่าเป็นบรรพบุรุษของราชวงศ์ญี่ปุ่นนั้น จากการสืบค้นเกี่ยวกับการเคารพเทพเจ้าอามะเตะระซุของราชวงศ์ญี่ปุ่นโดย มัตสึมะเอะ ทาเกะชิ นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับตำนานของประเทศญี่ปุ่น ไม่ปรากฏหลักฐานว่าราชวงศ์ญี่ปุ่นเคารพเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์จนกระทั่งถึงสมัยนารา¹⁴ และจากเอกสารโบราณของราชสำนักที่เกี่ยวกับพิธีกรรมของเทพเจ้าซึ่งเป็นเอกสารที่มีการปรับปรุงแก้ไขในช่วงต้นสมัยเฮอันที่เรียกว่า “เอ็งจิชิกิ” (延喜式) นั้น ก็ไม่ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์แต่อย่างใด หากแต่มีพิธีกรรมเกี่ยวกับผลผลิตทางการเกษตรและเกี่ยวกับเทศกาลในแต่ละเดือน นอกจากนี้ เอกสารสมัยโบราณที่เกี่ยวกับรายชื่อของเทพเจ้า คือ “จิมเมียวโจ”

¹⁴ 新谷 尚紀 (2017). (第 7 刷発行) 『神社に秘められた日本史の謎』, p. 48

(神名帳) ที่บันทึกกรายนามและลักษณะของเทพเจ้าสำคัญ ๆ ของสมัยโบราณ ก็มีการกล่าวถึงศาลเจ้าที่มีพิธีเคารพเทพเจ้าของอาณาจักรต่าง ๆ ซึ่งมีชื่อเทพเจ้าใกล้เคียงกับเทพเจ้าอามะเตะระซู ได้แก่ เทพเจ้าอามะเตะรุมิตะมะและเทพเจ้าอามะตุรุตะมะของอาณาจักรยามะชิโระ อาณาจักรยามาโตะ อาณาจักรเซ็ตสึ อาณาจักรทัมบะ และอาณาจักรสึชิมะ เป็นต้น จึงพอสรุปได้ว่า การเคารพเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์นั้นไม่จำกัดเฉพาะราชวงศ์ญี่ปุ่นเท่านั้น แต่มีการแสดงความเคารพในหลายอาณาจักรในสมัยโบราณ¹⁵ และแสดงให้เห็นว่าแรกที่เดียวเทพเจ้าอามะเตะระซูไม่ได้เป็นที่เคารพนับถือแต่เพียงราชวงศ์ญี่ปุ่นเท่านั้น

ในบันทึกนิฮงโชะกิ กล่าวถึงการแต่งตั้งกลุ่มข้าราชการในราชสำนักยามาโตะเป็นกลุ่มผู้จัดการพิธีเคารพเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์ซึ่งแสดงให้เห็นความสำคัญของเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์ของราชวงศ์ญี่ปุ่น และยังพบหลักฐานพิธีการเคารพเทพเจ้าอามะเตะรุซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์ในสถานะของเทพเจ้าแห่งธรรมชาติที่ศาลเจ้าโบราณโอมิวะที่จังหวัดนาราด้วย แสดงให้เห็นว่าก่อนที่จะมีการเคารพเทพเจ้าอามะเตะระซูในสถานะของเทพเจ้าแห่งบรรพบุรุษของราชวงศ์ญี่ปุ่นนั้น คนญี่ปุ่นในสมัยโบราณให้ความเคารพนับถือเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์ในฐานะของเทพเจ้าแห่งธรรมชาติเช่นกัน และศาลเจ้าอิเซะนั้นเดิมเป็นศาลเจ้าที่เคารพเทพเจ้าอามะเตะรุ ต่อมาภายหลังเมื่อมีการกำหนดให้เป็นเทพเจ้าของราชวงศ์

¹⁵ 新谷 尚紀 (2017) . Ibid. pp. 48-50

ญี่ปุ่นจึงมีการเรียกว่า เทพเจ้าอามะเตะระสุ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการถกเถียงของนักวิชาการเกี่ยวกับเทพเจ้าดั้งเดิมของราชวงศ์ว่าอาจจะเป็นเทพเจ้าทะกะกะมิมุซุชิ ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งเกษตรกรรมและผลผลิตทางการเกษตรเช่นกัน¹⁶

- การตั้งสำนักงาน “จินจิกัง” ของราชสำนักและควบคุมศาลเจ้าทั่วประเทศ

ราชสำนักยามาโตะในสมัยโบราณนั้น ในราวครึ่งหลังของศตวรรษที่ 7 ซึ่งเป็นสมัยของจักรพรรดิเท็มมุและจักรพรรดินีจิโตตามกฎหมายริตสึเรียว มีการกำหนดสำนักงานที่เรียกว่า “จินจิกัง” (神祇官) ทำงานเกี่ยวกับพิธีการของเทพเจ้ารวมทั้งควบคุมงานพิธีกรรมของศาลเจ้าทั่วประเทศ ตำแหน่งนี้มีบทบาทสำคัญในการควบคุมศาลเจ้าทั่วประเทศ ญี่ปุ่น จัดการบันทึกเกี่ยวกับผู้ทำงานของศาลเจ้าและประชาชนในปกครองที่ได้รับสิทธิการปกครองจากราชสำนัก ถือได้ว่าเป็นการควบคุมอาณาจักรต่าง ๆ โดยมีจักรพรรดิเป็นตำแหน่งปกครองสูงสุด¹⁷

นอกจากนี้ ยังมีการควบคุมตระกูลที่มีอิทธิพลในท้องถิ่นด้วยการกำหนดระดับของศาลเจ้า หรือ ชะกะกุ (社格) มีบันทึกในนิฮงโชะกิวว่า ศาลเจ้าแบ่งเป็น 2 ระดับคือ ศาลเจ้าระดับประเทศและศาลเจ้าระดับท้องถิ่น เรียกว่า “อามะสึยะชิโระและคุนิสึยะชิโระ” (天社・国社) ศาลเจ้าระดับประเทศเป็นศาลเจ้าที่ประทับของเทพเจ้าที่เรียกว่า

¹⁶ 新谷 尚紀 (2017) . Ibid. pp. 50-51

¹⁷ 新谷 尚紀 (2017) . Ibid. pp. 66-69

อามะสึ หรือ เทพเจ้าในตำนานของการสร้างประเทศ และ ศาลเจ้าระดับท้องถิ่นเป็นศาลเจ้าที่ประทับของเทพเจ้าในเมืองระดับท้องถิ่น การจัดแบ่งระดับศาลเจ้าเช่นนี้เป็นระบบที่เกิดขึ้นพร้อมกับระบบการปกครองริตสึเรียวและพร้อมกับตำแหน่งเงินจังกังที่ใช้ควบคุมศาลเจ้าทั่วประเทศในสมัยจักรพรรดิเท็มมุและจักรพรรดินีจิโต

นอกจากนั้น ระดับของศาลเจ้ายังอาจแบ่งลำดับชั้นตามฐานะของเครื่องสักการะ โดยศาลเจ้าที่เรียกว่า “คันชะ” (官社) หมายถึงศาลเจ้าที่จะได้รับเครื่องสักการะจากจักรพรรดินำมาโดยข้าราชการกลุ่มเงินจังกัง เป็นศาลเจ้าในสมัยโบราณที่มีการจัดพิธีกรรมระดับประเทศ ศาลเจ้าชั้นนี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะศาลเจ้าสำหรับเทพเจ้าผู้สร้างประเทศญี่ปุ่น แต่เป็นศาลเจ้าที่มีการสร้างและเคารพโดยตระกูลที่มีอิทธิพลในแต่ละท้องถิ่น ต่อมาในสมัยเฮอันการถวายเครื่องสักการะมีการมอบหมายให้ข้าราชการที่ส่งไปปกครองแทนราชสำนักตามเมืองต่าง ๆ หรือ โคะกุชิ (国司) เป็นผู้ถวายเครื่องสักการะแทนเพื่อลดภาระของสำนักงานเงินจังกังซึ่งต้องเดินทางไกล การเรียกศาลเจ้าจึงแบ่งเป็น “คัมเปชะ” (官弊社) เป็นศาลเจ้าที่ถวายเครื่องสักการะโดยเงินจังกัง และ “โคะกุเฮชะ” (国幣社) ถวายเครื่องสักการะโดยโคะกุชิ ยิ่งไปกว่านั้น ศาลเจ้าทั้งสองประเภทยังแบ่งเป็นศาลเจ้าขนาดใหญ่และขนาดเล็กตามจำนวนของเครื่องสักการะ จากเอกสารเกี่ยวกับศาลเจ้าระดับคันชะทั่วประเทศญี่ปุ่นที่เรียกว่า “เอ็นจิชิกิ” (延喜式) และ “จินเมียวโจ” (神名帳) ที่มีการปรับปรุงในช่วงกลางสมัยเฮอัน

พบว่า มีศาลเจ้าที่ได้รับเครื่องสักการะจากจักรพรรดิทั้งหมด 2,861 แห่ง (คัมเปชะ 573 แห่ง โคะกุเฮชะ 2,288 แห่ง ไม่นับรวมศาลเจ้าขนาดเล็กที่ไม่ได้มีการบันทึกในเอ็นงิซิกิ) โดยศาลเจ้าอิเซะจะเป็นศาลเจ้าที่อยู่ในตำแหน่งสูงสุดและรองลงมา คือ ศาลเจ้าของบรรดาขุนนางต่าง ๆ แสดงให้เห็นการใช้ศาลเจ้าในการปกครองที่มีจักรพรรดิอยู่ในตำแหน่งสูงสุดตามแบบระบบบริตส์เรียวย่างชัดเจน¹⁸

- การควบคุมศาลเจ้าทั่วประเทศในสมัยเมจิ

เมื่อเข้าสู่สมัยเมจิ จักรพรรดิมีฐานะเป็นผู้มีอำนาจการปกครองสูงสุดพร้อม ๆ กับการกำหนดให้ศาลเจ้าอิเซะเป็นศาลเจ้าที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครองศาลเจ้าทั้งปวง สำนักงานจินงิกันจิงสำรวจศาลเจ้าทั่วประเทศญี่ปุ่น เพื่อจัดระบบการจัดระดับศาลเจ้าขึ้นมาใหม่แทนระบบเดิมในสมัยโบราณที่ล่มสลายไปภายหลังจากระบบการปกครองแบบบริตส์เรียวย่อมสลายลง ในปี ค.ศ. 1871 รัฐบาลเมจิประกาศระบบการจัดระดับของศาลเจ้าขึ้นมาใหม่พร้อมทั้งยกเลิกการสืบทอดตำแหน่งทางสายเลือดของพระประจำศาลเจ้า ระดับของศาลเจ้าแบบใหม่อ้างอิงตามแบบของเอ็นงิซิกิและแบ่งออกเป็นระดับปลีกย่อยของคัมเปชะและโคะกุเฮชะเดิม และยังมีศาลเจ้าระดับจังหวัด หมู่บ้านและศาลเจ้าที่ไม่ได้อยู่ระดับใด ๆ ซึ่งมีจำนวนมากที่สุดคือมีประมาณ 130,000 แห่ง ศาลเจ้าที่มีตำแหน่งสูงสุดคือ ศาลเจ้าอิเซะ มีฐานะเป็นศาลเจ้าที่ปกครอง

¹⁸ 新谷 尚紀 (2017). (第 7 刷発行) 『神社に秘められた日本史の謎』, pp. 70-73

ศาลเจ้าทั่วประเทศ¹⁹ ในช่วงปลายสมัยเมจิมีการยกเลิกศาลเจ้าขนาดเล็กที่ไม่มีระดับ โดยกำหนดเป้าหมายตามนโยบาย “หนึ่งหมู่บ้านหนึ่งศาลเจ้า” ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1897 ทำให้ศาลเจ้าทั่วประเทศลดลงเหลือ 20,000 แห่งในปี ค.ศ. 1906 และลดลงอย่างต่อเนื่องเหลือเพียง 12,000 แห่งในปี ค.ศ. 1916 ในสมัยไทโช

- สถานะแห่งการเป็นเทพของจักรพรรดิในปัจจุบัน

หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่นกำหนดให้จักรพรรดิมีสถานะเป็นเพียงสัญลักษณ์ของประเทศ และกำหนดให้แยกการปกครองออกจากพิธีกรรมทางศาสนา ทำให้งานพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าซึ่งแต่เดิมเป็นงานพิธีกรรมระดับประเทศที่มีจักรพรรดิเป็นผู้นำพิธีกรรมได้แยกออกจากการปกครอง และกลายเป็นพิธีกรรมส่วนพระองค์ที่ไม่เกี่ยวกับพิธีกรรมของประเทศ แต่จักรพรรดิก็ยังคงสืบทอดประเพณีดั้งเดิมของราชสำนักและรักษาสถานะของความเป็นเทพเจ้าในฐานะผู้สืบเชื้อสายจากเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์พร้อมกับความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณแม้จนถึงปัจจุบัน การประกอบพิธีกรรมที่จักรพรรดิทรงเป็นผู้นำในพิธีกรรมต่าง ๆ นั้น จัดขึ้นในพระราชวังอิมพีเรียล ในบริเวณอาคารไม้ทรงโบราณที่เรียกว่า คิวจูนเด็น (宮中三殿) อันเป็นศาลเจ้าเพื่อประกอบพิธีกรรมเฉพาะส่วนของจักรพรรดิและราชวงศ์ อาคารหมื่นี่ประกอบอาคาร 3 หลัง คือ

¹⁹ 新谷 尚紀 (2017) . Ibid. pp. 156-157

- คะชิโกะโตะโกะโระ (賢所) ^{かしこどころ} เป็นอาคารสำหรับพิธีสักการะเทพเจ้าอามะเตะระซูและเป็นที่ยกย่อง “กระจกศักดิ์สิทธิ์” (八咫鏡) ^{やたのかがみ} หนึ่งในไตรราชกกุธภัณฑ์ของราชวงศ์ญี่ปุ่น
- โคเรเด็น (皇霊殿) ^{こうれいでん} เป็นอาคารสำหรับพิธีสักการะจักรพรรดิทุกพระองค์ในอดีต
- ชินเด็น (神殿) ^{しんでん} เป็นอาคารสำหรับสักการะเทพเจ้าทั้งปวงในประเทศญี่ปุ่น (天神地祇を祀る神殿) ^{てんじんちぎをまつるしんでん}

นอกจากนี้ยังมีอาคารที่ใช้สำหรับเก็บเครื่องดนตรีโบราณที่ใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ ของราชสำนัก เรียกว่า “คะกุระเด็น” (神楽殿) ^{かぐらでん} เป็นอาคารเล็ก ๆ ตั้งอยู่ด้านหน้าอาคารทั้งสามดังในรูปนี้

คิวกุซันเด็น

พิธีกรรมที่จัดขึ้นในอาคารไม้ทั้งสามหลังนี้เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความเป็นเทพเจ้าของจักรพรรดิ เช่น พิธีกรรมในพระราชพิธีสละราชสมบัติและพิธีขึ้นครองราชย์ของจักรพรรดิในอดีต เฉพาะพระพักตร์ของเทพเจ้าอามะเตะระซูในฐานะบรรพบุรุษของราชวงศ์ เทพเจ้าทั้งหมดบนเกาะญี่ปุ่น และพระวิญญาณของอดีตจักรพรรดิทั้งหลายอีกทั้งยังเป็นการอธิษฐานเพื่อความสงบของประเทศชาติ ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของจักรพรรดิญี่ปุ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันด้วย

ความสำคัญของการเป็นจักรพรรดินั้น คือการเป็นผู้นำของพิธีกรรมดังปรากฏในพระนิพนธ์เรื่อง “คินปิโซ” (禁秘抄) ของจักรพรรดิจุนโตะกุ (องค์ที่ 84) ว่า ความสำคัญในการจัดพิธีกรรมที่แสดงความเคารพต่อเทพเจ้านั้นเป็นสิ่งสำคัญที่พึงปฏิบัติในราชสำนัก สมาชิกราชวงศ์ได้ถือปฏิบัติต่อกันมาหลายชั่วอายุ และจักรพรรดิอากิฮิโตะเคยมีรับสั่งเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนาของราชสำนักว่า จักรพรรดิโฆวะทรงให้ความสำคัญกับพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับมาปฏิบัติเช่นกัน²⁰

ด้วยเหตุที่รัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่น ที่เขียนขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สองและบังคับใช้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1947 นั้น มีกฎระเบียบให้แยกการปกครองและศาสนาออกจากกัน นั้นหมายถึงทั้งจักรพรรดิและหน่วยการปกครองตั้งแต่ระดับรัฐบาลไปจนถึงจังหวัดนั้นไม่สามารถประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในฐานะงานของราชการได้ ดังนั้นพิธีกรรมต่าง ๆ

²⁰ 弥久保薰 (編) (2019) . 『天皇秘儀と謎』 , p. 40

ของจักรพรรดิที่เป็นการอธิษฐานเพื่อความสงบสุขของประชาชนและประเทศชาติ ซึ่งแต่เดิมเป็นงานที่สำคัญที่สุดสำหรับจักรพรรดิจึงแยกออกจางานของประเทศ และกลายเป็นพิธีกรรมส่วนพระองค์ที่มีการจัดขึ้นในอาคารไม้ทั้งสามหลังนี้ โดยมีเจ้าพนักงานเฉพาะส่วนพิธีการและใช้งบประมาณที่เรียกว่า ไนเต (内定) หรืองบประมาณส่วนพระองค์ที่ได้รับการจัดสรรมาจากรัฐบาล ภายในบริเวณสถานที่ที่แสดงความเป็นเทพเจ้าของจักรพรรดิในพระราชวังอิมพีเรียล และเป็นสถานที่ที่จักรพรรดิในสมัยปัจจุบันทรงสามารถสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมของราชวงศ์โดยไม่เกี่ยวข้องกับรัฐในสมัยใหม่แต่อย่างใด

ในส่วนที่ 2 นี้ จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของระบบการปกครองโดยจักรพรรดิ และถึงแม้การเมืองการปกครองจะส่งผลต่อสถานะของจักรพรรดิให้สูงขึ้นหรือถดถอยลงก็ตาม จักรพรรดิส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในพิธีกรรมต่าง ๆ ของประเทศ และมีหน้าที่อธิษฐานเพื่อความสงบสุขของประเทศชาติและประชาชนซึ่งเป็นธรรมเนียมที่สืบทอดมาช้านานอยู่เป็นนิจ

ส่วนที่ 3

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสละราชสมบัติ ของจักรพรรดิญี่ปุ่นที่ผ่านมา

การสละราชสมบัติของจักรพรรดิญี่ปุ่นนั้นปรากฏว่ามีมาตั้งแต่สมัยนารา คำว่า “การสละราชสมบัติ” นั้นมีคำที่ใช้ 2 คำ คือ คำว่า “ไทอิ/ไตอิ” (退位) และคำว่า “โจอิ” (讓位) ในความหมายว่าเป็นการสละราชสมบัติเช่นเดียวกัน ส่วนคำที่ใช้สำหรับการสละราชสมบัติในสมัยของจักรพรรดิอากิฮิโตะ คือ คำว่า “เซเซนไตอิ” (生前退位) หมายถึง การสละราชสมบัติขณะยังมีพระชนม์ชีพ แต่เนื่องจากเป็นการสละราชสมบัติเมื่อสูงอายุ บางครั้งจึงเรียกว่า “โคเรโจอิ” (高齢讓位) ทั้งนี้ การสละราชสมบัติของจักรพรรดิญี่ปุ่นในอดีตส่วนใหญ่เป็นการสละราชสมบัติเมื่อยังมีพระชนม์ชีพ คำว่า “เซเซนไตอิ” จึงกลายเป็นคำที่ใช้ทั่วไปสำหรับการสละราชสมบัติ

3.1 การเริ่มใช้คำว่า “เซเซนไตอิ”

หากย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับจักรพรรดิของประเทศญี่ปุ่น จะพบว่าตำแหน่งจักรพรรดินั้นไม่ได้มีธรรมเนียมให้ต้องดำรงตำแหน่งจนสิ้นพระชนม์ เห็นได้จากการ

ขึ้นครองราชย์ของจักรพรรดิญี่ปุ่นซึ่งแบ่งออกเป็น 2 แบบ²¹ คือ

- 1) จุเซ็นเซ็นโซะ (受禅践祚) じゆぜんせんそ คือ การขึ้นครองราชย์จากการที่จักรพรรดิพระองค์ก่อนหน้าทรงสละราชสมบัติ
- 2) เรียวอันเซ็นโซะ (諒陰践祚) りょうあんせんそ คือ การขึ้นครองราชย์จากการที่จักรพรรดิพระองค์ก่อนหน้าสิ้นพระชนม์

การขึ้นครองราชย์ส่วนใหญ่จะเป็นแบบที่ 1 คือ “จุเซ็นเซ็นโซะ” ส่วนคำว่า “เซเซนไตอิ” (生前退位) หรือ “การสละราชสมบัติในขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพ” เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยของจักรพรรดินิโคเกียกุ (องค์ที่ 35) เป็นการสละราชสมบัติอย่างกะทันหันจากเหตุการณ์ปฏิวัติยึดอำนาจของกลุ่มเจ้าชายนากะโนะโอเอะโนะมิโกะ (ต่อมาขึ้นครองราชย์เป็นจักรพรรดิเท็นจิ องค์ที่ 38) ซึ่งเข้ามาสังหารขุนนาง ชื่อ โชะกะโนะอิรุกะ ที่ท้องพระโรงในเขตพระราชวัง ทั้งยังสลายอำนาจของตระกูลโชะกะลงอย่างสิ้นเชิง

นับตั้งแต่สมัยของจักรพรรดินิโคเกียกุจนถึงสมัยจักรพรรดิเมจิ ซึ่งมีจำนวนจักรพรรดิทั้งสิ้น 88 พระองค์นั้นมีจักรพรรดิที่สละราชสมบัติในขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพมากถึง 63 พระองค์ แสดงให้เห็นว่าการสละราชสมบัติขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพนั้นเป็นธรรมเนียมปกติสำหรับระบบจักรพรรดิของประเทศญี่ปุ่น ส่วนการครองราชย์จนสิ้นพระชนม์โดยไม่ได้

²¹ 八柏 龍紀 (2016). 『日本人が知らない天皇と生前退位』 p. 5

สละราชสมบัติ หรือ ระบบการครองราชย์ตลอดชีพ (終身制) นั้น เป็นเรื่องที่ไม่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในสมัยโบราณ สมัยกลางและสมัยก่อนสมัยใหม่ แต่กลายเป็นธรรมเนียมสำหรับระบบการครองราชย์ของจักรพรรดิในสมัยใหม่ตั้งแต่สมัยเมจิเป็นต้นมา

การสละราชสมบัติครั้งแรกในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นโดยจักรพรรดิพระองค์เดิมยังคงมีตำแหน่งในราชสำนัก เกิดขึ้นในสมัยของจักรพรรดินีโคเกียกุ เมื่อสละราชสมบัติแล้วได้ทรงดำรงตำแหน่งที่เรียกว่า “ซูเมะมิโอะยะโนะมิโกะโตะ” แสดงให้เห็นว่าในขณะนั้นยังไม่มีตำแหน่งที่ใช้เรียกจักรพรรดิที่สละราชสมบัติว่า “โคโจเท็นโน” (太上天皇) หรือ “โจโก” (上皇) ตำแหน่งโจโกนี้เริ่มใช้ในสมัยที่จักรพรรดินีจิโต (องค์ที่ 41) สละราชสมบัติเป็นต้นมา การสละราชสมบัติของจักรพรรดิในสมัยก่อนสมัยใหม่นี้ถือเป็นเรื่องปกติ มีจักรพรรดิที่สละราชสมบัตินับตั้งแต่จักรพรรดินีโคเกียกุ (องค์ที่ 35) (ที่สละโดยกะทันหันจากเหตุการณ์ลอบฆ่าขุนนางในพระราชสำนัก) เป็นต้นมาจนถึงจักรพรรดิโคกะกุ (องค์ที่ 119) รวมทั้งสิ้น 58 พระองค์ หากรวมจักรพรรดิจากราชสำนักเหนืออีก 5 พระองค์ ด้วยแล้ว จะมีจักรพรรดิที่สละราชสมบัติขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพรวมทั้งสิ้น 63 พระองค์²²

การใช้คำว่า “เซเซนไตอิ” (生前退位^{せいぜんたいい}) โดยสื่อมวลชนในการออกอากาศของสถานีโทรทัศน์ NHK ในวันที่ 13 กรกฎาคม ค.ศ. 2016 นั้น ไม่ใช่คำที่สร้างขึ้นโดยสถานีโทรทัศน์

²² 高森 明勅 (2018). 『私たちが知らなかった天皇と皇室』, p. 60

NHK แต่เป็นคำที่ใช้ในรัฐสภาตั้งแต่ก่อนหน้านี้ โดยใช้คำว่า “ไทอิ” (หมายถึงการสละราชสมบัติ) เป็นระยะ ๆ และใช้คำว่า “เซเซินไตอิ” เพียงเล็กน้อย ปรากฏหลักฐานว่ามีสมาชิกรัฐสภาเพียง 3 คนใช้คำว่า “เซเซินไตอิ” ประมาณ 6 ครั้ง คือ ใช้ในการประชุมคณะกรรมการมาธิการงบประมาณในวันที่ 18 มีนาคม ค.ศ. 1983 โดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคือ นายอะดะ ซะสึกิ (江田 五月) จำนวน 1 ครั้ง ใช้ในการประชุมรัฐสภาในวันที่ 17 เมษายน ค.ศ. 1984 จำนวน 1 ครั้ง และใช้ในการประชุมรัฐสภาในวันที่ 7 เมษายน ค.ศ. 1992 จำนวน 4 ครั้ง (เป็นการใช้ในการประชุมรัฐสภาเพียง 5 ครั้ง)

นอกจากคำว่า “ไทอิ” ซึ่งเป็นคำที่รัฐบาลญี่ปุ่นใช้อย่างเป็นทางการแล้ว²³ ยังมีการใช้คำว่า “โจอิ” (讓位) ซึ่งหมายถึง “การสละราชสมบัติ” ด้วยเช่นกัน คำว่า “โจอิ” นี้ ปรากฏในเว็บไซต์ที่เป็นทางการ เช่น เว็บไซต์ของสถานีโทรทัศน์ NHK รวมถึงเว็บไซต์ของสำนักพระราชวังซึ่งใช้ทั้งคำว่า “ไทอิ” และ “โจอิ” ส่วนในการประชุมรัฐสภาก่อนหน้าวันที่ 13 กรกฎาคม ค.ศ. 2016 ใช้คำว่า “โจอิ” หลายครั้ง แต่ไม่พบว่ามีการใช้คำว่า “เซเซินโจอิ” (生前讓位^{せいぜんじょうい}) ซึ่งมีความหมายว่า “การสละราชสมบัติเมื่อยังมีพระชนม์ชีพ” ด้วยเลย²⁴

²³ <https://www.kokugakuin.ac.jp/article/90628>

²⁴ 飯田 泰士 (2018). 『天皇の退位平成の終焉』 p. 86

3.2 การสละราชสมบัติของที่ยังมีพระชนม์ชีพของจักรพรรดิญี่ปุ่นในอดีต

ในประวัติศาสตร์ของประเทศญี่ปุ่นนั้น การสละราชสมบัติของจักรพรรดิญี่ปุ่นในอดีต เป็นธรรมเนียมที่เกิดขึ้นจนเป็นเรื่องปกติ ส่วนการขึ้นครองราชย์จนสิ้นพระชนม์ชีพนั้นเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยเกิดขึ้นบ่อยนัก การสละราชสมบัติของจักรพรรดิในแต่ละสมัยถึงแม้จะมีปัจจัยที่แตกต่างกันแต่สามารถสรุปรูปแบบการสละราชสมบัติได้ 4 แบบ²⁵ ดังนี้คือ

- 1) การสละราชสมบัติตามนโยบายของขุนนางตระกูลฟูจิวาระระในสมัยการปกครองที่เรียกว่าเฮกักงะเซจิ หรือ การปกครองที่ผู้สำเร็จราชการเป็นผู้มีอำนาจ
- 2) การสละราชสมบัติเพื่อเป็นการวางตัวผู้สืบต่อตำแหน่งจักรพรรดิอื่นเนื่องมาจากความขัดแย้งภายในราชวงศ์
- 3) การสละราชสมบัติที่มีอิทธิพลกดดันมาจากรัฐบาลทหารและกลุ่มชนชั้นซามูไรผู้ปกครอง
- 4) การสละราชสมบัติกรณีจักรพรรดิสูงวัยหรือจักรพรรดินีที่ขึ้นครองราชย์เพื่อประวิงเวลารอให้มีผู้เหมาะสมขึ้นครองราชย์ และสละราชสมบัติในเวลาที่เหมาะสม

²⁵ 本郷 和人 (2017). 『天皇にとって退位とは何か』 p. 87

การสละราชสมบัติในรูปแบบเหล่านี้ เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์สมัยต่าง ๆ ของประเทศญี่ปุ่นภายใต้บริบทเกี่ยวกับการปกครองและผู้ครอบครองอำนาจที่แตกต่างกัน²⁶ ดังนี้

- การสละราชสมบัติของจักรพรรดิในสมัยโบราณ จนถึงสมัยจักรพรรดิองค์ที่ 50

ในช่วงนี้สถานะของจักรพรรดิมีความไม่แน่นอนจากสภาวะความขัดแย้งของการเมืองภายใน และส่งผลให้จักรพรรดิสละราชสมบัติ ส่วนใหญ่เป็นการสละราชสมบัติของจักรพรรดินีและจักรพรรดิซึ่งมีพระชนมายุสูงวัย เพื่อคั่นเวลาและรอรัชทายาทที่เหมาะสม สถานะของจักรพรรดิมีความไม่แน่นอนจนกระทั่งเข้าสู่สมัยเฮอัน (ตั้งแต่จักรพรรดิองค์ที่ 50 เป็นต้นไป) จึงมั่นคงมากขึ้น

ก่อนสมัยของจักรพรรดิองค์ที่ 50 นั้น จักรพรรดิสละราชสมบัติจากกรณีต่าง ๆ เช่น จักรพรรดิที่สละราชสมบัติเมื่อยังมีพระชนม์ชีพพระองค์แรกคือ จักรพรรดินีโคเกียกุ (องค์ที่ 35) นอกจากนี้ ยังมีจักรพรรดินีซึ่งสละราชสมบัติอีกหลายพระองค์ เช่น จักรพรรดินีจิโต (องค์ที่ 41) จักรพรรดินีเก็มเม (องค์ที่ 43) และจักรพรรดินีเกินโซ (องค์ที่ 44) ในสมัยนั้น จักรพรรดินีที่ไม่ได้สละราชสมบัติเมื่อยังมีพระชนม์ชีพอยู่มีเพียง 2 พระองค์ คือ จักรพรรดินีซุยกะ (องค์ที่ 33) และจักรพรรดินีโซโตะกุ (องค์ที่ 48) ในประวัติศาสตร์ของประเทศญี่ปุ่นนั้น

²⁶ 本郷 和人 (2017). 『天皇にとって退位とは何か』 p. 66-86

ตำแหน่งจักรพรรดินีเป็นตำแหน่งที่ครองราชย์เพื่อค้นเวลาสำหรับบอรัชทายาทที่จะขึ้นครองราชย์ในเวลาที่เหมาะสม

จักรพรรดิพระองค์แรกที่สละราชสมบัติคือ จักรพรรดิโชมุ (องค์ที่ 45) ด้วยเหตุผลหลักคือ ไม่มีองค์รัชทายาทที่เป็นเจ้าชายมีแต่เจ้าหญิงเท่านั้น พระองค์จึงสละราชสมบัติในขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพเพื่อให้มีสิทธิเลือกผู้สืบทอดตำแหน่งจักรพรรดิองค์ต่อไป โดยทรงเลือกพระธิดาให้ขึ้นครองราชย์ คือ จักรพรรดินีโคเก็ง (องค์ที่ 46) (ไม่มีรัชทายาทเช่นกัน)

จักรพรรดิที่สละราชสมบัติในลำดับต่อมาคือ จักรพรรดิจุนนิน (องค์ที่ 47) สืบเนื่องจากเหตุการณ์ความขัดแย้งในราชสำนัก โดยสละราชสมบัติให้จักรพรรดินีโคเก็งขึ้นครองราชย์อีกครั้งหนึ่งในพระนามว่า จักรพรรดินีโชโตะกุ (องค์ที่ 48)

จักรพรรดิที่สละราชสมบัติเมื่อยังทรงมีพระชนม์ชีพอีกกลุ่มหนึ่งคือ จักรพรรดิที่ครองราชย์เมื่อสูงวัย เช่น จักรพรรดิโคนิน (องค์ที่ 49) ทรงขึ้นครองราชย์เมื่อพระชนมายุ 62 ชันษา จึงมีสถานะไม่แตกต่างจากจักรพรรดินี คือ ขึ้นครองราชย์เพื่อค้นเวลารอให้มีรัชทายาทที่เหมาะสม จักรพรรดิสูงวัยที่ขึ้นครองราชย์เพื่อค้นเวลาสำหรับบอรัชทายาทอีกพระองค์หนึ่งคือ จักรพรรดิโคโก (องค์ที่ 58) ทรงขึ้นครองราชย์เมื่อพระชนมายุ 54 ชันษาและครองราชย์เพียง 3 ปีก็สิ้นพระชนม์²⁷

²⁷ 本郷 和人(2017). 『天皇にとって退位とは何か』 p. 66-69

- การสละราชสมบัติของจักรพรรดิในช่วงต้นสมัยเฮอัน

ในช่วงต้นสมัยเฮอัน เริ่มจากสมัยจักรพรรดิคัมมุ (องค์ที่ 50) ทรงเป็นจักรพรรดิที่ทรงงานอย่างทุ่มเทจนกระทั่งสิ้นพระชนม์ไปโดยไม่ได้สละราชสมบัติ แต่ภายหลังจากรัชสมัยของพระองค์ การสละราชสมบัติกลับเป็นเรื่องปกติ เนื่องจากขุนนางในราชสำนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งขุนนางจากตระกูลฟูจิวะระ เริ่มมีอำนาจในการปกครองเหนือกว่าจักรพรรดิ วิธีสร้างอำนาจที่ขุนนางจากตระกูลฟูจิวะระโดยเฉพาะฟูจิวะระจากตระกูลหลัก (สายตระกูลฮกเกะ “ตระกูลเหนือ”) ปฏิบัติคือ ส่งบุตรสาวของตนไปเป็นพระชายาของจักรพรรดิแล้วให้พระโอรสที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลฟูจิวะระขึ้นครองราชย์เป็นจักรพรรดิขณะที่ทรงพระเยาว์ มีพระมารดาเป็นผู้ดูแลใกล้ชิด และพระอัยกา (ขุนนางจากตระกูลฟูจิวะระ) ปกครองแทน ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ มีเพียงจักรพรรดิมงมุ (องค์ที่ 55) ที่ไม่ได้สละราชสมบัติในขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพ เนื่องจากมกุฎราชกุมารทรงพระเยาว์จึงต้องครองราชย์จนสิ้นพระชนม์

การใช้อำนาจของขุนนางจากตระกูลฟูจิวะระนั้น ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การเลือกจักรพรรดิที่มีสายเลือดของตระกูลฟูจิวะระขึ้นครองราชย์เท่านั้น แต่ยังมี การใช้อำนาจ ถอดถอนตำแหน่งจักรพรรดิถึงแม้ว่าจักรพรรดิพระองค์นั้น จะมีสายเลือดของตระกูลฟูจิวะระก็ตาม เช่น จักรพรรดิโยเซ (องค์ที่ 57) ผู้สืบเชื้อสายจากตระกูลฟูจิวะระจากมารดาผู้มีสายเลือดสูงส่ง แต่ไม่มีความสามารถในการปกครอง ทั้งยังมี

ข่าวลือว่าเกี่ยวข้องกับการฆาตกรรมในราชสำนัก จึงถูกขุนนางที่มีอิทธิพลสมัยนั้นคือ ฟุจิวะระ โมะโตะซีเนะ²⁸ (藤原 基経) บังคับให้สละราชสมบัติและให้จักรพรรดิโคโก (องค์ที่ 58) ซึ่งเป็นพระโอรสของจักรพรรดินินเมียวกับพระมารดาจากตระกูลฟุจิวะระ และมีพระชนมายุ 55 ชันษาแล้วขึ้นครองราชย์แทนอย่างกะทันหัน ในเวลานั้นจักรพรรดิโคโกทรงถอดพระโอรสและพระธิดาจำนวน 26 พระองค์ให้เป็นสามัญชนใช้ชื่อตระกูล “มินะโมะโตะ” เพื่อไม่ให้ขึ้นครองราชย์ต่อไป เนื่องจากจักรพรรดิโคโกมีพระประสงค์ให้เจ้าชายซาตะยะซุ (พระอนุชาร่วมพระมารดาของจักรพรรดิโยเซ) เป็นมกุฎราชกุมารเพื่อขึ้นครองราชย์ต่อ แต่ฟุจิวะระ โมะโตะซีเนะไม่เห็นด้วยและแต่งตั้งอดีตพระโอรสองค์ที่ 7 ของจักรพรรดิโคโกซึ่งถูกถอดยศเป็นสามัญชน คือ มินะโมะโตะ ซะตะมิ กลับขึ้นเป็นเจ้าชายอีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งแต่งตั้งให้เป็นมกุฎราชกุมาร เจ้าชายพระองค์นี้ในเวลาต่อมาได้ขึ้นครองราชย์เป็นจักรพรรดิอุดะ (องค์ที่ 59)

ในสมัยของจักรพรรดิมุระกะมิ (องค์ที่ 62) ทรงมีพระโอรสหลายพระองค์ ได้แต่งตั้งเจ้าชายโนะริอิระพระโอรสองค์ที่สองซึ่งเพิ่งประสูติได้ไม่นานเป็นมกุฎราชกุมาร พระมารดาของเจ้าชายโนะริอิระคือ พระชายาอันชิเป็นน้องสาวของฟุจิวะระ โมะโระซุเกะ (เสนาบดีฝ่ายซ้าย) และ ฟุจิวะระ ซะเนะโยะริ

²⁸ เป็นผู้เลือกและกำหนดให้จักรพรรดิขึ้นครองราชย์ถึง 4 พระองค์ ได้แก่ จักรพรรดิเซวะ (องค์ที่ 56) จักรพรรดิโยเซ (องค์ที่ 57) จักรพรรดิโคโก (องค์ที่ 58) และจักรพรรดิอุดะ (องค์ที่ 59)

(เสนาบดีฝ่ายขวา) จึงทรงเป็นมกุฎราชกุมารด้วยอำนาจของขุนนางตระกูลฟูจิวะระ แต่เนื่องจากเจ้าชายโนะริอิระมีพฤติกรรมผิดแผกไม่เหมาะสม จักรพรรดิมุระกะมิจึงไม่ได้สละราชสมบัติ หากแต่ทรงครองราชย์จนสิ้นพระชนม์ หลังจากนั้นเจ้าชายโนะริอิระจึงได้ขึ้นครองราชย์เป็นจักรพรรดิเรเซ (องค์ที่ 63)

อำนาจของขุนนางจากตระกูลฟูจิวะระในการเลือกจักรพรรดิขึ้นครองราชย์หยุดชะงักลง หลังจากสมัยของจักรพรรดิโกะเรเซ (องค์ที่ 70) เนื่องจากพระชายาผู้เป็นบุตรสาวของขุนนางจากตระกูลฟูจิวะระคือ ฟูจิวะระ โยะริมิจิที่มีอำนาจในสมัยนั้นไม่สามารถมีพระโอรสได้ เมื่อจักรพรรดิสิ้นพระชนม์แล้ว พระอนุชาต่างพระมารดาคือ เจ้าชายทาเกฮิโตะได้ขึ้นครองราชย์แทนเป็นจักรพรรดิโกะซันโจ (องค์ที่ 71) นับเป็นจักรพรรดิพระองค์แรกที่พระมารดาไม่ได้มาจากตระกูลฟูจิวะระในรอบ 170 ปีตั้งแต่สมัยจักรพรรดิอูตะเป็นต้นมา

- การสละราชสมบัติในสมัยที่โจโก (ตำแหน่งของจักรพรรดิซึ่งสละราชสมบัติ) มีอำนาจ

หลังจากสมัยของจักรพรรดิโกะซันโจแล้ว อำนาจในการปกครองของราชสำนักได้เปลี่ยนชั่วคราวจากกลุ่มขุนนางตระกูลฟูจิวะระที่เรียกว่า เซกกันเซจิ (摂関政治) หรือ การปกครองโดยผู้สำเร็จราชการ ไปสู่การปกครองแบบอินเซ (院政) หรือการปกครองโดยจักรพรรดิที่สละราชสมบัติหรือ“โจโก”เป็นผู้มีอำนาจ

การปกครองแบบอินเซเริ่มขึ้นในสมัยของจักรพรรดิโกะซันโจทั้งที่ไม่ได้มีพระประสงค์เช่นนั้น หลังจากทรงสละ

ราชสมบัติให้แก่พระโอรสองค์ที่ 1 คือ จักรพรรดิชิระกะวะ (องค์ที่ 72) ในปี ค.ศ. 1072 แล้ว ทรงดำรงตำแหน่งเป็น โกะซันโจโจโก แต่เนื่องจากจักรพรรดิชิระกะวะสิ้นพระชนม์ หลังขึ้นครองราชย์ได้ไม่นาน โกะซันโจโจโกจึงต้องปกครอง ต่อในฐานะของโจโก หรือ จักรพรรดิที่สละราชสมบัติแล้ว หลังจากสมัยของจักรพรรดิโกะซันโจเป็นต้นมา การสละราชสมบัติเกิดขึ้นจนเป็นเรื่องปกติ แทบไม่มีจักรพรรดิพระองค์ ใดที่ครองราชย์จนสิ้นพระชนม์ ยกเว้นจักรพรรดิที่สิ้นพระชนม์กะทันหัน เช่น จากเหตุประชวรเท่านั้น

ในช่วงเวลานี้ เป็นช่วงที่อำนาจของการปกครองอยู่ในมือของโจโก หรือ จักรพรรดิผู้สละราชสมบัติเพื่อให้พระโอรส หรือพระนัดดาขึ้นครองราชย์ต่อไปเพื่อรักษาอำนาจของโจโก และไม่ตกไปอยู่ในความควบคุมของขุนนางโจโกที่ทรงมีอำนาจมากในช่วงของการปกครองแบบอินเซ ได้แก่ ชิระกะวะโจโก (องค์ที่ 72) โทะบะโจโก (องค์ที่ 74) โกะชิระกะวะโจโก (องค์ที่ 77) และโทะบะโจโก (องค์ที่ 82) แต่ละพระองค์ ทรงรักษาอำนาจเดิมด้วยการเลือกพระโอรสหรือพระนัดดาขึ้นครองราชย์หรือบีบให้สละราชสมบัติ อำนาจการปกครองที่แท้จริงอยู่ที่โจโก ไม่ได้อยู่ที่จักรพรรดิ นอกจากการปกครองแล้วเหตุการณ์ประจำวันในราชสำนักโดยทั่วไปก็แสดงให้เห็นถึงอำนาจของโจโกที่เหนือกว่าจักรพรรดิ เช่น จักรพรรดิเป็นฝ่ายเสด็จไปเฝ้าโจโก หรือหากพบกันในพระราชวัง จักรพรรดิต้องเป็นฝ่ายแสดงความเคารพต่อโจโกซึ่งเป็นพระบิดาหรือพระอัยกาของพระองค์นั่นเอง

หากเปรียบเทียบกับการสละราชสมบัติตั้งแต่สมัยจักรพรรดิคัมมุเป็นต้นมา จะพบว่าการสละราชสมบัติของจักรพรรดิไม่ได้เป็นพระประสงค์ของพระองค์เอง หากแต่เป็นไปตามความประสงค์ของขุนนางตระกูลฟูจิวะระระสายต้นตระกูลหลักหรือสายฮกเกะ ส่วนการสละราชสมบัติในสมัยอินเซนนั้นก็ไม่ใช่พระประสงค์ของจักรพรรดิเช่นกัน แต่เป็นพระประสงค์ของโจโกที่อยากรักษาอำนาจของพระองค์เองต่อไป

- การสละราชสมบัติที่มีวิธีปฏิบัติเป็นมาตรฐานขึ้นในสมัยคามาคุระ

การสละราชสมบัติในขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพในสมัยคามาคุระ เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่เกิดขึ้นจนกลายเป็นเรื่องปกติ เนื่องจากราชสำนักให้ความสำคัญกับการยึดถือและสืบทอดธรรมเนียมที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยเฮอัน อย่างไรก็ตาม การสละราชสมบัติในสมัยคามาคุระนี้มักส่งผลต่อความขัดแย้งภายในราชวงศ์ ทำให้เกิดการแย่งชิงตำแหน่งจักรพรรดิและแบ่งสายภายในราชวงศ์เป็นสองสาย เรียกตามทีประทับของโจโกคือ สายไดกะกุจิโต (大覚寺統) ที่สืบทอดจากจักรพรรดิคะมะ (องค์ที่ 90) และสายจิเมียวอินโต (持明院統) ที่สืบทอดจากจักรพรรดิโกะฟุกะกุชะ (องค์ที่ 89) หากจักรพรรดิจากสายไดกะกุจิโตขึ้นครองราชย์ โจโกของสายไดกะกุจิโตก็จะเป็นผู้มีอำนาจ หากจักรพรรดิจากสายจิเมียวอินโตขึ้นครองราชย์ โจโกของสายจิเมียวอินโตก็จะเป็นผู้มีอำนาจ

ความขัดแย้งและการแบ่งสายภายในราชวงศ์นี้เกิดขึ้นในสมัยคามาคุระซึ่งรัฐบาลทหารเป็นผู้ปกครอง และเป็น

ที่พอใจของรัฐบาลทหาร เนื่องจากอำนาจดั้งเดิมของจักรพรรดิ ในสมัยนั้นยังคงมีความเข้มแข็งและน่าหวาดเกรง ดังนั้นการ แย่งชิงอำนาจภายในราชวงศ์ที่เกิดจากการแย่งชิงตำแหน่ง ของจักรพรรดิจนเกิดการแบ่งราชสำนักออกเป็นสองสายจึง เอื้อประโยชน์ต่อการปกครองของรัฐบาลทหารโดยตรง และ บันทอนอำนาจของโจโกที่มีมาตั้งแต่ปลายสมัยเฮอัน การแบ่ง กลุ่มนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงกลางสมัยคามาคุระจนถึงปลายสมัย คามาคุระและต่อเนื่องไปจนถึงสมัยราชสำนักเหนือ-ใต้ โดย สายจิเมียวอินโตะได้รับขนานนามว่าเป็น “ราชสำนักเหนือ” และ สายไดกะกุจิโตะ กลายเป็น “ราชสำนักใต้”

- การสละราชสมบัติในขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพ ในสมัยเซ็งโงะกุ

การสละราชสมบัติในขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพ กลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติตั้งแต่สมัยเฮอันจนถึงสมัยคามาคุระ เพื่อสืบทอดอำนาจของขุนนางและโจโก (จักรพรรดิที่สละ ราชสมบัติ) รวมถึงเพื่อคานอำนาจของรัฐบาลทหารในสมัย คามาคุระ การสละราชสมบัติตามธรรมเนียมดังกล่าวมียกเว้น เพียงบางกรณีเช่นจักรพรรดิในสมัยเซ็งโงะกุ เนื่องจากสถานะ ทางการเงินของราชสำนักย่ำแย่จนไม่สามารถสละราชสมบัติได้ และไม่มีเงินพอที่จะจัดงานพิธีขึ้นครองราชย์ของจักรพรรดิองค์ ต่อไปนั่นเอง

สมัยเซ็งโงะกุเป็นสมัยที่มีการสู้รบกันระหว่างซามูไร ตระกูลต่าง ๆ อย่างดุเดือดและยาวนาน เริ่มขึ้นหลังจากเกิด สงครามโอนินในเมืองเกียวโตและเกิดสงครามต่อเนื่องมาเป็น

เวลาประมาณสิบปี ส่งผลต่อสถานะทางการเงินของรัฐบาลทหารและส่งผลต่อจักรพรรดิและราชสำนัก ทำให้จักรพรรดิประสบปัญหาทางการเงินที่ไม่เคยปรากฏมาในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น จนไม่อาจสละราชสมบัติในขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาถึง 3 พระองค์และต้องครองราชย์จนสิ้นพระชนม์ในตำแหน่งจักรพรรดิ ได้แก่ จักรพรรดิโกะสึจิมีกะโตะ (องค์ที่ 103) จักรพรรดิโกะกะชิวะบะระ (องค์ที่ 104) จักรพรรดิโกะนะระ (องค์ที่ 105)

จักรพรรดิโกะสึจิมีกะโตะ ทรงปกครอง ค.ศ. 1464-1500 เป็นช่วงที่เมืองเกียวโตผ่านศึกสงครามครั้งใหญ่ 2 ครั้งคือ สงครามโอนินและสงครามบุนเม ทำให้สถานะทางเศรษฐกิจของรัฐบาลทหาร คือ ตระกูลอะชิกะงะ ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนทางการเงินแก่ราชสำนัก ย่ำแย่ลงอย่างมาก จนไม่สามารถสนับสนุนราชสำนักดังเช่นเคย ในช่วงนี้บรรดาขุนนางในราชสำนักต่างพากันละทิ้งงานและอพยพหนีจากเมืองเกียวโตไปอาศัยอยู่กับไคเมียวที่มีฐานะร่ำรวยตามหัวเมือง จนแทบไม่มีผู้รับใช้จักรพรรดิหลงเหลือในราชสำนัก ขุนนางเหล่านี้ได้นำวัฒนธรรมของราชสำนักและของเมืองเกียวโตไปสู่เมืองชนบทด้วยดังเช่นแคว้นซีโอและแคว้นนางะชิ (ปัจจุบันคือ จังหวัดยามะกุจิ) ซึ่งมีขุนนางหลายคนไปอาศัยกับไคเมียวตระกูลโออุจิผู้ร่ำรวย ได้กลายเป็นเมืองที่มีวัฒนธรรมสูงจนได้ชื่อว่าเป็นเกียวโตแห่งตะวันตก นอกจากนี้ อดีตผู้สำเร็จราชการ อิชิโจโนะริฟุสะ ที่อพยพไปอาศัยที่หมู่บ้านนาคะมูระในแคว้นโทะชะ (ปัจจุบันคือจังหวัดโคจิ) ก็ได้นำวัฒนธรรมแบบเกียวโตไปเผยแพร่จนหมู่บ้านดังกล่าวได้ชื่อว่า “เกียวโตน้อย” ในปัจจุบัน

จักรพรรดิทั้งสามพระองค์ดังกล่าวข้างต้นต้องประสบความลำบากเป็นอย่างมาก เนื่องจากรัฐบาลทหารตระกูลอะชิกะงะผู้สนับสนุนทางการเงินหยุดสนับสนุน อีกทั้งบรรดาลูกน้องขุนนางผู้รับใช้ต่างก็พากันหนีออกจากเมืองเกียวโตไปพึ่งพาไคเมียวหรือซามูไรผู้ครองแคว้นที่มีฐานะร่ำรวย ถึงแม้จักรพรรดิอยากสละราชสมบัติแต่ก็ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากไม่มีทั้งเงินและผู้รับใช้ที่จะจัดพระราชพิธีสละราชสมบัติ พระราชพิธีขึ้นครองราชย์และพิธีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น พิธีโคโจไซ เป็นต้น เหตุการณ์เช่นนี้ดำเนินต่อเนื่องในสมัยของจักรพรรดิถึง 3 พระองค์

เหตุการณ์ดังกล่าวสิ้นสุดลงในสมัยจักรพรรดิโองิเมะจิ (องค์ที่ 106) เมื่อราชสำนักกลับมาเป็นผู้สนับสนุนทางการเงินอีกครั้งหนึ่ง คือ โอดะ โนะบุนะงะ ไคเมียวผู้พยายามรวบรวมอำนาจการปกครองในประเทศญี่ปุ่นให้เป็นหนึ่งเดียว และรัฐบาลเมจิในสมัยเมจิยกย่องว่าเป็นผู้ฟื้นฟูราชสำนัก อย่างไรก็ตามเชื่อกันว่าการสนับสนุนของโอดะ โนะบุนะงะ ไม่ได้เกิดจากศรัทธาในจักรพรรดิหรือราชสำนัก หากแต่ประสงค์จะใช้สถานะของจักรพรรดิช่วยให้ตนได้รับตำแหน่งโชกุน ความสัมพันธ์ระหว่างโอดะ โนะบุนะงะกับจักรพรรดิเป็นความสัมพันธ์ที่ตึงเครียด และเป็นช่วงเวลาที่สถานะของจักรพรรดิสั่นคลอนจนเกือบล่มสลายครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของประเทศญี่ปุ่น เนื่องจาก โอดะ โนะบุนะงะ หวังจะได้ตำแหน่งโชกุนแต่จักรพรรดิโองิเมะจิ (องค์ที่ 106) ไม่อนุญาติและไม่ยอมแต่งตั้ง เนื่องจากไม่เคยมีแบบอย่างมาก่อนที่ตำแหน่งโชกุน

จะตกแก่คนจากตระกูลโทะระ เพราะที่ผ่านมามีแต่คนจากตระกูลมินะโมะโตะเท่านั้นที่ได้รับตำแหน่งนี้ ความขัดแย้งรุนแรงนี้ส่งผลให้ โอดะ โนะบุนะงะ พยายามกดดันให้จักรพรรดิโองิมะจิสละราชสมบัติ แต่พระองค์ก็ไม่ยอมสละราชสมบัติ แม้จะมีพระชนม์พรรษา 57 ชันษาแล้วก็ตาม จนกระทั่งเมื่อโอดะ โนะบุนะงะเสียชีวิตในเหตุการณ์ “การจลาจลที่วัดเฮ็นโน” ในช่วงปลายสมัยเซ็งโงะกุ และโทะโยะโทะมิ และฮิเดะโยะชิ ลูกน้องคนสนิทของโนะบุนะงะขึ้นปกครองแทนแล้ว จักรพรรดิจึงยอมสละราชสมบัติด้วยพระประสงค์ของพระองค์เอง²⁹ โทะโยะโทะมิ ฮิเดะโยะชิ สนับสนุนจักรพรรดิเป็นอย่างดี เพราะถึงแม้ว่าตนเองไม่สามารถขึ้นปกครองด้วยตำแหน่งโชกุนได้ เนื่องจากไม่ได้มาจากตระกูลมินะโมะโตะ แต่จักรพรรดิก็ได้รับรองให้ตนได้รับแต่งตั้งเป็น “คัมปักกุ” หรือผู้สำเร็จราชการของจักรพรรดิ จนมีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศญี่ปุ่นแทนตำแหน่งโชกุนได้ในที่สุด

- การสละราชสมบัติในสมัยเอโดะ และการไม่มีอำนาจใด ๆ ในการปกครองของจักรพรรดิ

สมัยเอโดะเป็นสมัยที่ปกครองโดยรัฐบาลทหารตระกูลโทกุงะวะ เป็นสมัยที่ประเทศญี่ปุ่นมีความสงบสุขต่อเนื่องกันถึง 265 ปี รัฐบาลทหารโทกุงะวะใช้วิธีปกครองด้วยการออกกฎหมายควบคุมในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับจักรพรรดิราชสำนัก ขุนนาง ไคเมียว ซามูไรทุกระดับไปจนถึงประชาชนทั่วไป

²⁹ 木村 茂光・山田 朗(編)(2008). 『天皇・天皇制を読む』, pp. 152-155

สำหรับราชสำนักนั้น โชกุนคนแรกของสมัยเอโดะคือ โทกุงะวะ อิเอะยะซุ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมเก่าแก่ของราชสำนักและเมืองที่มีความสำคัญแต่เดิมอย่างเช่นเกียวโต และเมืองโอซาก้า เห็นได้จากการตั้งเมืองหลวงที่เมืองเอโดะซึ่งอยู่ไกลจากศูนย์กลางปกครองเดิมของประเทศญี่ปุ่น อีกทั้งยังออกกฎหมายควบคุมจักรพรรดิ สมาชิกราชวงศ์และขุนนาง กฎดังกล่าวใช้เพื่อควบคุมพฤติกรรมและการใช้ชีวิต รวมถึงกำหนดให้จักรพรรดิ ราชวงศ์และขุนนางต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาและวัฒนธรรมมากกว่าการปกครอง

การสนับสนุนจักรพรรดิและราชสำนักของโอดะ โนะบุนะงะ และของโทกุงะวะ อิเอะยะซุ มีข้อแตกต่างกันกล่าวคือ โทกุงะวะ อิเอะยะซุไม่คิดล้มล้างและไม่ปฏิเสธสถานะของจักรพรรดิ แต่ลดทอนการสนับสนุนทางการเงินจนเหลือจำนวนน้อยที่สุดและเท่าที่จำเป็น ส่วนโอดะ โนะบุนะงะนั้นสนับสนุนทางการเงินอย่างเต็มที่ แต่มีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าพยายามจะล้มล้างจักรพรรดิ ส่วนขุนนางในสมัยเอโดะนั้นรัฐบาลโทกุงะวะให้มีศักดินาที่ดินเช่นเดียวกับชนชั้นซามูไร แต่ลดจำนวนลงมาก เช่น ขุนนางตระกูลผู้สำเร็จราชการซึ่งเคยเป็นตระกูลที่ยิ่งใหญ่ตั้งแต่สมัยเฮอันเป็นต้นมานั้นได้รับที่ดินเพียง 500 โกะกุ³⁰ เทียบเท่าซามูไรผู้รับใช้โชกุนเท่านั้น ในขณะที่ไต่เมียวผู้ปกครองแคว้นจำนวนเกือบสามร้อยคนนั้นมีที่ดินศักดินามากกว่าคนละ 10,000 โกะกุขึ้นไป

³⁰ โกะกุ เป็นหน่วยวัดจำนวนข้าว โดย 1 โกะกุ เท่ากับข้าวจำนวน 180 ลิตรซึ่งเป็นจำนวนสำหรับผู้ใหญ่ 1 คนรับประทานตลอดทั้งปี

ในสมัยเอโดะเป็นสมัยที่จักรพรรดิต้องปฏิบัติราชกิจตามคำสั่งของรัฐบาลทหาร มีการตั้งสำนักงานเพื่อควบคุมจักรพรรดิและราชสำนักที่เมืองเกียวโต การทำกิจกรรมใด ๆ แม้กระทั่งการเดินทางของจักรพรรดิและสมาชิกราชวงศ์จะต้องได้รับอนุญาตจากรัฐบาลทหารโทกุงะวะก่อน สมัยเอโดะจึงรวมศูนย์การปกครองไว้ที่รัฐบาลทหาร ส่วนจักรพรรดินั้นถูกกำหนดให้เป็นผู้ไม่มีอำนาจใด ๆ ไม่สามารถแม้กระทั่งจะพึ่งพาตนเองทางการเงิน เนื่องจากรัฐบาลทหารได้รวบรวมที่ดินของราชสำนักไว้ดูแลเอง อำนาจจักรพรรดิที่ยังคงเหลืออยู่มีเพียง 2 อย่าง คือ

- 1) อำนาจในการเปลี่ยนรัชศก
- 2) อำนาจในการกำหนดปฏิทินตามจันทรคติ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็นปฏิทินแบบญี่ปุ่นในสมัยโชกุนคนที่ 5 นับแต่นั้นมาจักรพรรดิจึงไม่มีอำนาจในการกำหนดปฏิทินอีกต่อไป

ภายใต้สถานการณ์การปกครองในสมัยเอโดะที่จักรพรรดิไม่มีอำนาจใด ๆ ในการปกครอง ไม่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ รวมทั้งไม่อยู่ในสถานะที่รัฐบาลทหารจะใช้แอบอ้างเพื่อสร้างความชอบธรรมให้อำนาจของตน การสละราชสมบัติของจักรพรรดิก็ยังคงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นตามปกติ แต่ไม่ได้รับความสนใจและไม่ส่งผลใด ๆ ต่อการปกครองของรัฐบาลทหาร จักรพรรดิองค์สุดท้ายที่สละราชสมบัติขณะยังมีพระชนม์ชีพคือจักรพรรดิโคกะกุ (องค์ที่ 119) ในปี ค.ศ. 1817 การสละราชสมบัติในขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพของจักรพรรดิในสมัย

เอโดะนั้น สิ้นสุดในสมัยจักรพรรดินิงโก (องค์ที่ 120) และไม่มี
การสละราชสมบัติในขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพมาจนถึงสมัย
จักรพรรดิโซวะ

จักรพรรดิโคกะกุ ซึ่งสละราชสมบัติเป็นพระองค์สุดท้ายในสมัยเอโดะ
[https://www3.nhk.or.jp/news/special/japans-emperor6/articles/
articles_imperial-knowledge_01.html](https://www3.nhk.or.jp/news/special/japans-emperor6/articles/articles_imperial-knowledge_01.html)

- การสละราชสมบัติตั้งแต่สมัยเมจิถึงหลัง สงครามโลกครั้งที่สอง

ในสมัยเมจิสถานะของจักรพรรดิได้เปลี่ยนไปตาม
กระแสของการพัฒนาสู่โลกสมัยใหม่ จักรพรรดิทั้งสามพระองค์
นับตั้งแต่การปฏิรูปเมจิเป็นต้นมา ได้แก่ จักรพรรดิเมจิ จักรพรรดิ
ไทโช และจักรพรรดิโซวะ ล้วนแล้วแต่เป็นจักรพรรดิที่จัดอยู่
ใน “ระบบจักรพรรดิสมัยใหม่” แตกต่างจากจักรพรรดิองค์อื่น ๆ
ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น เพราะทรงครองราชย์จนสิ้นพระชนม์
คำว่า “ระบบจักรพรรดิ” (天皇制) นั้นไม่ได้เป็นคำศัพท์

ที่ใช้กันในแวดวงประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น หากแต่เริ่มใช้โดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยญี่ปุ่นตั้งแต่อ่อนสงครามโลกครั้งที่สอง และใช้กันโดยทั่วไปตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมา

“ระบบจักรพรรดิสมัยใหม่” เกิดจากความพยายามของรัฐบาลเมจิที่จะสร้างรัฐซึ่งปกครองโดยจักรพรรดิผู้ทรงเป็นประมุขของประเทศตามแบบประเทศตะวันตก เช่น ประเทศอังกฤษ แนวทางการสร้างประเทศญี่ปุ่นให้เป็นประเทศสมัยใหม่ เริ่มขึ้นในสมัยเมจิ และเป็นที่ยกเถียงกันอย่างมากในกลุ่มผู้นำที่เป็นนักการเมือง เช่น นายอิโต ฮิโรbumi นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นยืนยันว่าต้องสร้างประเทศญี่ปุ่นให้เป็นรัฐชาติโดยมีจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางการปกครอง เพื่อสร้างสำนึกความเป็นรัฐชาติในหมู่ประชาชน ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการย้ำความสำคัญของการดำรงตำแหน่งจักรพรรดิ จนตลอดพระชนม์ชีพตามแบบของระบบจักรพรรดิสมัยใหม่ ในขณะที่นายอิโนะอุเอะ โคะวะชิ นักวิชาการกฎหมายผู้มีบทบาทสำคัญในการร่างรัฐธรรมนูญสมัยเมจิ ได้ยืนยันความสำคัญของการขึ้นครองราชย์ที่ส่งต่อมาจากจักรพรรดิองค์ก่อน หรือการขึ้นครองราชย์โดยการสละราชสมบัติ เพราะเป็นสิ่งดำเนินสืบเนื่องมาช้านาน จึงควรกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ในการประชุมเพื่อหาข้อสรุปเรื่องนี้ในวันที่ 20 มีนาคม ค.ศ. 1887 ประเด็นถกเถียงหลักคือ (ร่าง) รัฐธรรมนูญมาตรา 12 ที่รับรองการสละราชสมบัติ ด้วยเหตุผลว่าการครองราชย์ตลอดพระชนม์ชีพย่อมไม่ขัดต่อกฎหมาย แต่ควร

ยอมรับการสละราชสมบัติในกรณีที่จักรพรรดิทรงมีพระวรกายไม่พร้อมจะทรงดำรงตำแหน่ง จากความกังวลว่าการสละราชสมบัติของจักรพรรดิจะส่งผลกระทบต่อความไม่มั่นคงในการปกครองประเทศเหมือนดังเช่นปรากฏในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นหลายครั้ง จึงทำให้ข้อเสนอของนายอิโนะอุเอะตงไปเนื่องจากนายอิโตย้ำความสำคัญที่ต้องทำให้กฎมณเฑียรบาลเป็นไปอย่างประเทศที่พัฒนาแล้ว ส่งผลให้การสละราชสมบัติซึ่งแต่เดิมเป็นเรื่องส่วนพระองค์กลายเป็นเรื่องต้องห้ามตามกฎหมาย โดยรัฐธรรมนูญบัญญัติให้จักรพรรดิต้องครองราชย์จนตลอดพระชนม์ชีพ³¹

นอกจากนี้ ยังได้เพิ่มเติมคำว่า “บันเซอิเกเก” (万世一系) (= unbroken imperial line หรือ one throne occupied by one dynasty from time immemorial) ไว้ในรัฐธรรมนูญสมัยเมจิ หมายถึง การขึ้นครองราชย์โดยตระกูลเดียวอย่างยาวนานโดยไม่ขาดสายอันเป็นลักษณะเด่นของราชวงศ์ยามาโตะ คำๆ นี้ปรากฏในรัฐธรรมนูญสมัยเมจิฉบับปี ค.ศ. 1899 สันนิษฐานว่า เป็นแนวคิดที่มาจากนายอิวะกุระ โทโมะมิ ผู้นำกลุ่มคณะทูตอิวะกุระที่เดินทางไปเยือนประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปและสหรัฐอเมริกา เพื่อยืนยันสถานะอันศักดิ์สิทธิ์ของจักรพรรดิและความเป็นสายเลือดที่บริสุทธิ์จากตระกูลเดียว แนวคิดนี้ถูกนำไปใช้เพื่อปลุกกระตมประชาชนชาวญี่ปุ่นให้มีหน้าที่ปกป้องสายเลือดบริสุทธิ์ของจักรพรรดิ

³¹ 八柏 龍紀 (2016). 『日本人が知らない天皇と生前退位』, pp. 5-10

ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง และในกลุ่มอนุรักษ์นิยมในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ในรัฐธรรมนูญสมัยเมจิและรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่น ยังมีบทบัญญัติเกี่ยวกับจักรพรรดิและพระราชวงศ์อันเป็นกฎหมายเทียบบาลด้วย ในสมัยเมจินั้นกฎหมายเทียบบาลเปิดเผยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ไม่ได้เปิดเผยส่วนอื่น ๆ แก่สาธารณชนและไม่มีบทบัญญัติใดอนุญาตให้จักรพรรดิสละราชสมบัติ ส่วนกฎหมายเทียบบาลภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันนั้นเปิดเผยเนื้อหาทั้งหมดต่อสาธารณชนแต่ยังคงไม่มีข้อกำหนดเกี่ยวกับการสละราชสมบัติเช่นเดิม ถึงแม้จะมีนักการเมืองรวมถึงข้าราชการที่เกี่ยวข้องและนักวิชาการเสนอให้กำหนดหัวข้อเกี่ยวกับการสละราชสมบัติไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่ก็ถูกคัดค้านจากกระทรวงวัง (สำนักพระราชวังในขณะนั้น) เนื่องจากการกำหนดให้จักรพรรดิสามารถตัดสินใจสละราชสมบัติได้ อาจส่งผลให้จักรพรรดิโหวะสละราชสมบัติเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อสงครามโลกครั้งที่สอง ดังนั้นเพื่อรักษาความมั่นคงของประเทศชาติ จึงควรคงเนื้อหาไว้ตามรัฐธรรมนูญสมัยเมจิ ซึ่งไม่อนุญาตให้จักรพรรดิสามารถสละราชสมบัติได้ตามระบบการครองราชย์จนสิ้นพระชนม์ ทั้งยังคงเนื้อหาในส่วนการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการไว้ดังเดิม³² ด้วย

³² 八柏 龍紀 (2016) . Ibid. pp. 16-18

ในส่วนที่ 3 นี้ ได้สรุปรวบรวมเนื้อหาทั่วไปเกี่ยวกับการสละราชสมบัติในอดีต รวมถึงบริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการสละราชสมบัติของจักรพรรดิตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยเมจิ เราจะเห็นได้ว่าการสละราชสมบัติที่เคยเป็นเรื่องปกติในราชสำนักของประเทศญี่ปุ่นนั้น ไม่เป็นที่ยอมรับในระบบจักรพรรดิในสมัยเมจิ อีกทั้งยังส่งผลมาถึงจักรพรรดิอากิฮิโตะในปัจจุบันด้วย

ส่วนที่ 4

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสละราชสมบัติ ของจักรพรรดิอากิฮิโตะ

จักรพรรดิอากิฮิโตะ (明仁天皇) ทรงเป็นจักรพรรดิองค์ที่ 125 ของประเทศญี่ปุ่นและเป็นจักรพรรดิพระองค์แรกที่ขึ้นครองราชย์ใน “ระบบของจักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” (Symbolic Emperor System) 「象徴天皇制度」^{しょうちょうてんのうせいど} ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่นซึ่งเขียนขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การสละราชสมบัติของพระองค์มีบริบททางสังคมและมีปัจจัยที่แตกต่างจากจักรพรรดิญี่ปุ่นในอดีต พอสรุปได้ดังนี้

4.1 การประกาศการสละราชสมบัติ

ระบบจักรพรรดิญี่ปุ่นในสมัยใหม่ (สมัยเมจิ) และสมัยปัจจุบัน เป็นระบบที่สร้างขึ้นจากกฎมณเฑียรบาลฉบับที่ตราขึ้นในสมัยเมจิในปี ค.ศ. 1889 และฉบับที่ตราขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สองในปี ค.ศ. 1947 สอดคล้องกับสภาพของสังคมในสมัยเมจิที่รัฐบาลประสงค์จะให้จักรพรรดิเป็นผู้นำสูงสุดของประเทศ อีกทั้งการเมืองและการปกครองยังไม่มีเสถียรภาพ การสละราชสมบัติอาจก่อให้เกิดความวุ่นวาย

ทางการเมืองได้ จึงไม่มีบทบัญญัติให้จักรพรรดิสามารถสละราชสมบัติ จักรพรรดิต้องครองราชย์จนตลอดพระชนม์ชีพ แต่มีประเด็นที่สำคัญคือ ยังคงกำหนดให้แต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในกรณีที่จักรพรรดิไม่สามารถปฏิบัติพระราชกรณียกิจได้

อย่างไรก็ตาม กฎมณเฑียรบาลทั้งสองฉบับนั้นไม่ได้คำนึงถึงสภาพสังคมผู้สูงอายุซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของโลกปัจจุบัน โดยเฉพาะประเทศญี่ปุ่นในปัจจุบันคนญี่ปุ่นมีอายุเฉลี่ยยืนยาวมากกว่า 80 ปี ในขณะที่คนญี่ปุ่นในสมัยสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองมีอายุเฉลี่ย 50 ปี สภาพสังคมผู้สูงอายุนี้ส่งผลกระทบต่อสมาชิกของราชวงศ์ด้วยเช่นกัน การเป็นผู้สูงอายุเป็นปัจจัยสำคัญที่จักรพรรดิอาากิฮิโตะทรงใช้ตัดสินใจเลือก “สละราชสมบัติจากการเป็นผู้สูงอายุ” (高齡譲位 こうれいじょうい) แทนที่จะดำรงตำแหน่งจักรพรรดิจนสิ้นสุดพระชนม์ชีพ พระราชดำริในเรื่องนี้ปรากฏครั้งแรกเมื่อ 6 ปีก่อนที่สถานีโทรทัศน์ NHK จะเสนอข่าวการสละราชสมบัติในวันที่ 13 กรกฎาคม ค.ศ. 2016

จักรพรรดิอาากิฮิโตะทรงประกาศการตัดสินใจที่จะสละราชสมบัติเมื่อตอนค่ำของวันที่ 22 กรกฎาคม ค.ศ. 2010 ในที่ประชุมของพระราชวังที่เรียกว่า ชันโยะไคจิ (参与会議)³³ (Imperial House Council) ในพระตำหนักฟูกิอะงะ

³³ เป็นการประชุมของบุคคลตำแหน่งสำคัญในสำนักพระราชวังที่ได้รับการแต่งตั้งโดยสมเด็จพระจักรพรรดิเพื่อให้คำปรึกษาเป็นการประชุมเดือนละ 1 ครั้งและผู้เข้าร่วมประชุมมีวาระดำรงตำแหน่ง 3 ปี คณะประชุมนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายสมัยเอโดะ มีตัวแทนมาจากรัฐบาลทหารและจากแคว้นที่สำคัญ หลังปี ค.ศ. 1863 กลุ่มเทิดทูนจักรพรรดิถูกตัดออกไปจากคณะประชุมเหลือเพียงแต่ขุนนาง รัฐบาลทหารและผู้แทนจากแคว้นสำคัญที่เป็นกลุ่มที่ส่งเสริมการรวมอำนาจของรัฐบาลทหารกับราชสำนัก เพื่อประชุมร่วมกับจักรพรรดิในวาระสำคัญต่าง ๆ ของประเทศ

พระราชวังอิมพีเรียล ผู้เป็นหลักในการประชุมคือ จักรพรรดิอากิฮิโตะ (พระจักรพรรดินีทรงเข้าร่วมประทับในที่ประชุมด้วย) ผู้ร่วมประชุมในครั้งนั้น ได้แก่

- 1) อดีตเลขาธิการสำนักพระราชวัง คือ นายยูอะซะโทชิโอะ (湯浅 利夫) อายุ 75 ปี
 - 2) อดีตปลัดกระทรวงการต่างประเทศ คือ นายคุริยามะ ทากะกะซุ (栗山 尚一) อายุ 79 ปี
 - 3) ศาสตราจารย์เกียรติคุณจากมหาวิทยาลัยโตเกียว คือ ศาสตราจารย์มิตะนิ ไทจิโร (三谷 太一郎) อายุ 74 ปี
- ส่วนผู้เข้าร่วมประชุมทุกครั้งที่ในฐานะผู้ดำรงตำแหน่งที่เกี่ยวข้อง ได้แก่
- 4) เลขาธิการสำนักพระราชวังในขณะนั้น คือ นายฮาเกะตะ ชิงโงะ (羽毛田 信吾) อายุ 68 ปี
 - 5) หัวหน้ากรมมหาดเล็กในขณะนั้น คือ นายคาวะชิมะ ยูตะกะ (川島 裕) อายุ 68 ปี

ในการประชุมครั้งนั้นจักรพรรดิอากิฮิโตะและจักรพรรดินีทรงเข้าร่วมตั้งแต่ช่วงกลางของการประชุม จักรพรรดิอากิฮิโตะ ทรงแจ้งพระประสงค์จะสละราชสมบัติต่อที่ประชุมว่า “ข้าพเจ้าเห็นสมควรสละราชสมบัติ”

「私は譲位すべきだと思っています。」³⁴ สร้างความตื่นตระหนกให้แก่ผู้เข้าร่วมประชุมเป็นอย่างมาก มีผู้เสนอให้

³⁴ 所 功 (2017). 『象徴天皇「高齢譲位」の真相』, p. 33

ตั้งผู้สำเร็จราชการที่เรียกว่า เซ็ตโซ (摂政) แต่จักรพรรดิอากิฮิโตะ ทรงไม่เห็นด้วยมีพระราชดำริว่า ตำแหน่งจักรพรรดิไม่ใช่สิ่งที่ผู้สำเร็จราชการจะมาทดแทนได้ หากแต่สมควรให้มกุฎราชกุมาร ชินครองราชย์เป็นจักรพรรดิโดยสมบูรณ์ 「天皇という存在は、摂政によって代行ができるものではない。皇太子に譲位し、天皇としての全権と責任を譲らなければならない。」³⁵ ในที่ประชุมได้หยิบยกกรณีของจักรพรรดิไทโชที่ทรงประสูติ (เมื่อพระชนมายุ 41 ชันษา) และให้มกุฎราชกุมาร (มีพระชนมายุ 20 ชันษา) เป็นผู้สำเร็จราชการตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1921 เป็นเวลา 5 ปี แต่สมเด็จพระจักรพรรดิมีรับสั่งว่า เหตุการณ์ครั้งนั้นเป็นความประสงค์ของจักรพรรดิไทโชแต่ไม่ใช่กรณีตัวอย่างที่จะต้องดำเนินตามในการประชุมครั้งนี้แม้แต่จักรพรรดินีก็ไม่ทรงเห็นด้วยกับการสละราชสมบัติ

อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไปและจักรพรรดิอากิฮิโตะยังทรงยืนยันที่จะสละราชสมบัติ สมเด็จพระจักรพรรดินีซึ่งเคยทรงคัดค้านในครั้งนั้นก็กลับมาทรงสนับสนุนการสละราชสมบัติ อีกทั้งมกุฎราชกุมารและเจ้าชายอากิชิโนะมิยะ ซึ่งเข้าร่วมประชุม “สันโยะไคจิ” ทุกเดือนตั้งแต่ช่วงฤดูใบไม้ผลิของปี ค.ศ. 2011 เป็นต้นมา ก็ทรงสนับสนุนการสละราชสมบัติด้วยเช่นกัน

³⁵ 所 功 (2017) . Ibid. p. 34

การประชุมของ Imperial House Council ซึ่งมีนายกรัฐมนตรี นายอาเบะ ชินโซ ร่วมประชุมในวันที่ 1 ธันวาคม ค.ศ. 2017 เพื่อกำหนด วันสละราชสมบัติ

<https://www.japantimes.co.jp/news/2017/12/01/national/emperors-abdication-date-confirmed-april-30-2019/#.XmN7GC2B00p>

ในคืนวันที่ 13 กรกฎาคม ค.ศ. 2016 สถานีโทรทัศน์ NHK ออกข่าวภาคค่ำเวลา 19.00 น. นำเสนอข่าวพระประสงค์ จะสละราชสมบัติของจักรพรรดิจากแหล่งข่าวผู้เกี่ยวข้อง ในสำนักพระราชวัง ก่อนหน้านั้นผู้แทนจากสำนักพระราชวัง คือ นายยามะโมะโตะ ชินอิจิโร รองเลขาธิการสำนักพระราชวัง ในขณะนั้นเคยออกมาให้ข่าวผ่านสำนักข่าวอาซาฮีว่า การแจ้ง พระประสงค์ในการสละราชสมบัติแก่ผู้เกี่ยวข้องในสำนัก พระราชวังนั้นไม่เป็นความจริง ทำให้ในวันถัดมาสำนักข่าว แต่ละแห่งต่างนำเสนอหัวข้อข่าวเกี่ยวข้องกับการสละ ราชสมบัติ เช่น สำนักข่าวอาซาฮีเสนอหัวข้อข่าวว่า “มีการแจ้ง พระประสงค์แก่พระจักรพรรดินีและมกุฎราชกุมาร” สำนักข่าวโยะมิอูริเสนอหัวข้อข่าว “มีการศึกษาเกี่ยวกับการ ฎมณเฑียรบาล” สำนักข่าวซังเกเสนอหัวข้อข่าว

“มีพระราชประสงค์จะสละราชสมบัติภายในช่วงไม่กี่ปีนี้” และสำนักข่าวนิเกเก “สำนักพระราชวัง จะประกาศเร็ว ๆ นี้” เป็นต้น³⁶

หลังจากนั้น สำนักข่าวอาซาฮีได้สำรวจความคิดเห็นของประชาชนระหว่าง 6 - 7 สิงหาคม ค.ศ. 2016 (ทางโทรศัพท์) พบว่า ผู้ตอบคำถาม 84% สนับสนุนการสละราชสมบัติมากกว่า 80% สนับสนุนให้แก้ไขกฎหมายให้สามารถสละราชสมบัติได้ สำนักข่าวอาซาฮีได้สำรวจความคิดเห็นประชาชนอีกครั้งหนึ่งระหว่างวันที่ 10-11 กันยายน ค.ศ. 2016 พบว่า ประชาชนสนับสนุนการสละราชสมบัติ 91% ส่วนคำถามเกี่ยวกับกฎหมายการสละราชสมบัตินั้น ผู้ตอบคำถาม 76% สนับสนุนให้มีกฎหมายสำหรับการสละราชสมบัติที่สามารถใช้กับจักรพรรดิองค์ต่อ ๆ ไป ผลสำรวจของสำนักข่าว NHK ระหว่างวันที่ 26-28 สิงหาคม ค.ศ. 2016 ซึ่งสอบถามประชาชน 2,729 คน พบว่า มีคนเห็นด้วยกับการแก้ไขกฎหมายเถียรบาล 84.4% และมีผู้เห็นว่าวิถีทัศน์กระแสพระราชดำรัสในวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 2016 นั้นแม้ไม่เคยปรากฏมาก่อน แต่ก็เป็นการดีที่จักรพรรดิแสดงความรู้สึกส่วนพระองค์ให้ประชาชนได้รับรู้ ถึง 91.3%

- การกำหนดรัชศก

หลังจากข่าวการสละราชสมบัติแล้ว สิ่งที่คนทั่วไปให้ความสนใจเกี่ยวกับการสละราชสมบัติของจักรพรรดิอากิฮิโตะคือ การกำหนดชื่อรัชศก ซึ่งจะเก็บไว้เป็นความลับจนถึงวันที่

³⁶ 高森 明勅 (2016). 『天皇「生前退位」の事実』, p. 16

ประกาศอย่างเป็นทางการ การกำหนดรัชศกในสมัยปัจจุบันนี้ มีความแตกต่างจากการกำหนดรัชศกในสมัยโบราณ ปัจจุบันรัฐบาลเป็นผู้เสนอเปลี่ยนชื่อรัชศกส่วนจักรพรรดิและมกุฎราชกุมารมีหน้าที่เพียงรอฟังการประกาศจากรัฐบาล โดยไม่ได้ร่วมแสดงความคิดเห็น เนื่องจากรัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ว่า จักรพรรดิไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองใด ๆ

กระบวนการกำหนดรัชศกนั้น กำหนดไว้ใน “กฎหมายว่าด้วยรัชศก” (元号法) ประกาศใช้เมื่อปี ค.ศ. 1979 เริ่มจากผู้เชี่ยวชาญที่เลือกโดยนายกรัฐมนตรีเป็นผู้เสนอชื่อรัชศกไว้เพื่อคัดเลือกจำนวนหลายชื่อ และสำนักงานคณะรัฐมนตรีจะต้องนำชื่อเหล่านั้นเข้าสู่กระบวนการพิจารณา ผู้ที่เข้าร่วมการประชุมพิจารณาได้แก่ เลขาธิการคณะรัฐมนตรี และเลขาธิการสำนักงานกฎหมายของสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นต้น หลังจากนั้น จะเป็นการประชุมปรึกษาหารือในคณะรัฐมนตรีพร้อมกับฟังความคิดเห็นของรองประธานสภา แล้วนำเสนอต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาตัดสินเป็นครั้งสุดท้าย จากนั้นจึงเสนอให้จักรพรรดิลงพระนาม พร้อมทั้งประทับตราลัญจกรของจักรพรรดิ³⁷

การเลือกชื่อรัชศกจนถึงก่อนสมัยเมจิแตกต่างจากปัจจุบันคือ ในลำดับท้ายสุดจักรพรรดิจะเป็นผู้ตัดสินพระทัยเลือกชื่อรัชศก เนื่องจากการเลือกชื่อรัชศกจากเอกสารทางประวัติศาสตร์โบราณเป็นเรื่องยาก จึงมีกลุ่มขุนนางชั้นสูงเป็นผู้เสนอชื่อรัชศกจำนวนหนึ่งให้จักรพรรดิทรงเลือก หลังจากนั้น

³⁷ 安藤 優一郎 (2019). 『年号で見る日本の歴史』, p. 14

ราชสำนักจะเป็นผู้ตรวจสอบ และมอบหมายให้นักปราชญ์ที่เรียกว่า “มงโจฮากะเซะ” (文章博士) ผู้ดำรงตำแหน่งข้าราชการผู้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์จีนและกลอนจีน ทำหน้าที่ประกาศรัชศก ตำแหน่งนี้มีมาแต่โบราณ ต่อมาในช่วงปลายสมัยเฮอัน ตำแหน่งนี้ผูกขาดโดยผู้สืบทอดจากสองตระกูลคือ ตระกูลโอเอะ (大江) และตระกูลซุงะวะระ (菅原) ผู้เสนอชื่อรัชศกส่วนใหญ่จะมาจากตระกูลซุงะวะระ มีคนจากตระกูลนี้ดำรงตำแหน่งนักปราชญ์จำนวน 121 คน จนถึงเมื่อเริ่มรัชศกสมัยเมจิ

กระบวนการกำหนดรัชศกคือ กลุ่มขุนนางชั้นสูงจะเป็นผู้คิดรายชื่อรัชศก เสนอให้ราชสำนักเป็นผู้พิจารณาเป็นหลัก ส่วนในสมัยคามาคุระที่ชนชั้นนักรบมีอำนาจในการปกครองนั้น บางครั้งผู้นำทางการทหารจะร่วมเสนอชื่อด้วย ตัวอย่างเช่นสมัยเก็นนะ (元祿) เมื่อเริ่มสมัยเอโดะนั้น กล่าวกันว่าแนวคิดของผู้นำรัฐบาลคือ โทกุงะวะ อิเอะยะซุ มีผลต่อการตั้งชื่อรัชศก อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ผู้นำทางการทหารจะมีส่วนร่วมกำหนดในบางครั้ง แต่ราชสำนักก็ยังเป็นผู้ตัดสินใจในขั้นสุดท้ายเช่นเดิม³⁸

ปัจจุบันการเปลี่ยนรัชศกยึดตาม “ระบบอิตเซอิเก็ง” หรือ จักรพรรดิหนึ่งพระองค์มีรัชศกเพียงหนึ่งเดียว (一世一元の制) เป็นระบบที่จะเปลี่ยนรัชศกเฉพาะในโอกาสที่เปลี่ยนสมัยการปกครองของจักรพรรดิ ระบบนี้ประกาศใช้ในปี ค.ศ. 1868 เมื่อเริ่มต้นสมัยเมจิ สันนิษฐานว่ารัฐบาลเมจิ

³⁸ 安藤 優一郎 (2019) . Ibid. p. 14-15

มีเหตุผล 3 ประการ³⁹ คือ

1. การเลิกระบบขุนนางชั้นสูง ตั้งแต่สมัยโบราณ มาจนถึงสมัยเอโดะ การบริหารจัดการราชสำนักของประเทศญี่ปุ่นอยู่ในมือของกลุ่มขุนนางชั้นสูง จากกลุ่มตระกูลผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ กลุ่มตระกูลเหล่านี้ทรงอำนาจที่สุดในราชสำนัก ต่อมาในสมัยเอโดะขุนนางชั้นสูงเหล่านี้มีจำนวนลดลง ส่วนกลุ่มชนชั้นนักรบที่เข้ามาดูแลบริหารจัดการราชสำนักแทนก็ไม่มีความรู้เพียงพอ จะดำเนินการเปลี่ยนรัชศกตามแบบราชสำนักเดิม
2. การต้องการรวมศูนย์ที่จักรพรรดิในฐานะผู้ปกครองสูงสุด เนื่องจากต้องการให้ประชาชนทั่วไปรู้ว่าจักรพรรดิทรงดำรงฐานะผู้ปกครองประเทศที่มีนัยยะแฝงของการเป็นเทพเจ้า จักรพรรดิหนึ่งพระองค์จึงควรมีรัชศกเพียงหนึ่งเดียวเช่นกัน
3. การเปลี่ยนรัชศกของจีนในสมัยราชวงศ์หมิง การเปลี่ยนรัชศกของญี่ปุ่นนั้น มีแบบแผนมาจากประเทศจีนซึ่งก็เปลี่ยนแปลงบ่อยครั้ง ไม่ต่างจากประเทศญี่ปุ่น เมื่อราชวงศ์หมิงเข้ามาปกครองในราวศตวรรษที่ 14 ได้ปรับมาใช้ระบบจักรพรรดิหนึ่งพระองค์และรัชศกเพียงหนึ่งเดียวเช่นกัน (แต่เขียนต่างกัน คือ ของจีนเป็น 一帝一元)

³⁹ 安藤 優一郎 (2019). 『年号で見る日本の歴史』, p. 18-19

เพราะประเทศจีนมีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล การเปลี่ยนรัชศกแต่ละครั้งไม่สามารถส่งข่าวสาร ได้ทั่วถึงภายในเวลาอันสั้น อีกทั้งสร้างความ วุ่นวายให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก

ทั้งนี้ การเปลี่ยนรัชศกในสมัยโบราณจนถึงสมัยเมจิ นั้นไม่มีกฎหมายใด ๆ รองรับ สามารถเปลี่ยนได้แม้จะไม่ใช่ ช่วงการเปลี่ยนสมัยการปกครองของจักรพรรดิ ตลอดรัชสมัย หนึ่งของจักรพรรดิสามารถเปลี่ยนได้หลายครั้ง พบว่าเหตุที่จะ เปลี่ยนรัชศกมีอยู่ 5 ลักษณะ⁴⁰ คือ

1. ไดชิโนะไกเก็ง (代始の改元) だいしのかいげん คือ การเปลี่ยน รัชศกตามการเปลี่ยนสมัยการปกครองของ จักรพรรดิ เหมือนกับการเปลี่ยนในสมัยเมจิ เป็นต้นมา
2. โชซุยกะไกเก็ง (祥瑞改元) しょうずいかいげん คือ การเปลี่ยนรัชศกเมื่อ มีสิ่งที่ดีเกิดขึ้น การเปลี่ยนรัชศกแบบนี้เกิดขึ้น บ่อยครั้งในช่วงตั้งแต่สมัยอาซูกะจนถึงต้นสมัย เฮอัน ครั้งสุดท้ายคือ ค.ศ. 877 ในรัชศกเก็งเกียว (元慶)
3. โซอิไกเก็ง (災異改元) さいいかいげん คือ การเปลี่ยนรัชศก เมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่เป็นมงคลต่าง ๆ เช่น อากาศ แห้งแล้ง พายุไต้ฝุ่น แผ่นดินไหว ไฟไหม้ โรคระบาด หรือเกิดสงคราม เนื่องจากคนสมัย ก่อนเชื่อว่าการเปลี่ยนรัชศกจะทำให้มีสิ่งที่ดี

⁴⁰ 安藤 優一郎 (2019) Ibid.p.16-17

เกิดขึ้น เป็นธรรมเนียมการเปลี่ยนรัชศกมาตั้งแต่
กลางสมัยเฮอัน นับเป็นเหตุผลหลักในการเปลี่ยน
รัชศกและเป็นเหตุผลที่หยิบยกมาใช้มากที่สุด

4. คกะกุชินไกเก็ง (革新改元) かくしんかいげん คือ การเปลี่ยนรัชศก
ตามความเชื่อของจินแบบโบราณ เพื่อป้องกัน
ไม่ให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางที่ไม่ดีต่อการ
ปกครองตามปีที่กำหนดในตำราโบราณ
5. ซังงังไกเก็ง (三合改元) さんごうかいげん คือ การเปลี่ยนรัชศก
ตามความเชื่อของหมอผีหรือ งามิยาวจิ เกี่ยวกับ
ปีที่เป็นอัมงคล คาดว่ามีการเปลี่ยนครั้งแรกคือ
รัชศกเคียวโตะกุ (享徳) ในสมัยมูโรมะมะจิ

ในพิธีประกาศสละราชสมบัติในวันที่ 30 เมษายน ค.ศ. 2019 จะเห็น
ผู้ถือเครื่องราชกกุธภัณฑ์อยู่ด้านซ้าย-ขวา และผู้ถือตราประทับของ
ประเทศและของจักรพรรดิอยู่ด้านหน้า

<https://www.kunaicho.go.jp/odaigawari/img/ph-r1-taiirei1.jpg>

- กระแสพระราชดำรัสในพิธีประกาศสละราชสมบัติ

หลังจากเตรียมการ เช่น การประกาศกฎหมายเฉพาะสำหรับการสละราชสมบัติเสร็จแล้ว จึงมีพิธีสละราชสมบัติที่จัดอย่างเรียบง่ายในวันที่ 30 เมษายน ค.ศ. 2019 ในโอกาสนี้ จักรพรรดิอากิฮิโตะทรงมีพระดำรัสประกาศสละราชสมบัติใจความสำคัญ⁴¹ ดังนี้คือ

“Today, I am concluding my duties as the Emperor. I would like to offer my deep gratitude to the words just spoken by Prime Minister Shinzo Abe on behalf of the people of Japan.

Since ascending the throne 30 years ago, I have performed my duties as the Emperor with a deep sense of trust in and respect for the people, and I consider myself most fortunate to have been able to do so. I sincerely thank the people who accepted and supported me in my role as the symbol of the State.

I sincerely wish, together with the Empress, that the Reiwa era, which begins tomorrow, will be a stable and fruitful one, and I pray, with all my heart, for peace and happiness for all the people in Japan and around the world.”

⁴¹ <https://www.kunaicho.go.jp/page/okotoba/detailEn/46#155>

4.2 ปัจจัยในการสละราชสมบัติ

การสละราชสมบัติของจักรพรรดิอากิฮิโตะนั้น คาดว่ามีปัจจัยที่ทำให้ตัดสินใจสละราชสมบัติหลายประการ แต่จะยกมาเพียง 2 ประการที่สำคัญ ได้แก่

4.2.1 ปัจจัยของสังคมผู้สูงวัยซึ่งส่งผลกระทบต่อ การปฏิบัติหน้าที่ของจักรพรรดิ

ศาสตราจารย์มิตะนิ ไทจิโร ได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญของการสละราชสมบัติไว้ เมื่อคราวให้สัมภาษณ์แก่สถานีโทรทัศน์ TBS ออกอากาศเมื่อวันที่ 29 เมษายน ค.ศ. 2019 ว่า “ประเทศญี่ปุ่นได้เข้าสู่ความเป็นสังคมผู้สูงอายุ อย่างสมบูรณ์ และมีผลกระทบต่อสังคมในวงกว้างและรุนแรง แม้แต่พระราชวงศ์ก็ไม่เว้นที่จะประสบกับปัญหาดังกล่าว”⁴² (หมายถึงหากไม่มีการยอมให้สละราชสมบัติในขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพนั้น จะส่งผลให้จักรพรรดิที่จะขึ้นครองราชย์ต่อ ๆ ไปในสมัยใหม่นี้ ล้วนจะต้องเป็นจักรพรรดิที่สูงวัยทั้งสิ้น)

สถิติของอายุเฉลี่ยของคนญี่ปุ่นจนถึงสิ้นสุดสงครามครั้งที่ 2 คือประมาณ 50 ปี จะเห็นได้ว่าในสมัยที่มีการตรากฎมณเฑียรบาลในสมัยเมจินั้นอายุเฉลี่ยของคนญี่ปุ่นไม่สูงนัก เมื่อเทียบกับปัจจุบัน จึงไม่ค่อยปรากฏว่ามีจักรพรรดิที่ต้องทรงงานไปจนถึงวัยที่ไม่สามารถปฏิบัติพระราชกรณียกิจได้อย่างสมบูรณ์ จักรพรรดิในอดีตที่มีพระชนม์ชีพยืนยาว ได้แก่ จักรพรรดิโกะมิซุโนะโอะ (สิ้นพระชนม์ 84 ชันษา) จักรพรรดิซุโยะ (สิ้นพระชนม์ 75 ชันษา) จักรพรรดิไซเม (สิ้นพระชนม์

⁴²https://news.tbs.co.jp/newsi_sp/heisei/archive/20190429.html

68 ชั้นษา) จักรพรรดิโคชิน (สิ้นพระชนม์ 73 ชั้นษา) จักรพรรดิคัมมุ (สิ้นพระชนม์ 70 ชั้นษา) จักรพรรดิโกะกะชิวะบะระ (สิ้นพระชนม์ 63 ชั้นษา) จักรพรรดิโกะนะระ (สิ้นพระชนม์ 62 ชั้นษา) จักรพรรดิโอกิมะจิ (สิ้นพระชนม์ 77 ชั้นษา) จักรพรรดิเมจิ (สิ้นพระชนม์ 61 ชั้นษา) จักรพรรดิโซวะ (สิ้นพระชนม์ 89 ชั้นษา) และจักรพรรดิอากิฮิโตะ (สละราชสมบัติ 87 ชั้นษา) ส่วนใหญ่จะดำรงตำแหน่งจนสิ้นพระชนม์ในสถานการณ์สมมุติที่ญี่ปุ่นไม่มีการสละราชสมบัติและจักรพรรดิมีพระชนม์ยืนยาวถึงกว่า 90 ชั้นษาเช่นเดียวกับคนญี่ปุ่นทั่วไปในปัจจุบัน อาจเกิดกรณีที่ประเทศญี่ปุ่นมีแต่จักรพรรดิสูงวัยที่ได้ขึ้นครองราชย์เมื่อมีพระชนมายุสูงกว่า 65 ชั้นษาก็เป็นได้

เมื่อคำนึงว่าจักรพรรดิที่ขึ้นครองราชย์ก่อนจักรพรรดิเมจิคือ จักรพรรดินินโก (องค์ที่ 120) และจักรพรรดิโคเม (องค์ที่ 121) ก็ทรงดำรงตำแหน่งจนสิ้นพระชนม์ ดังนั้นกฎหมายที่ตราขึ้นโดยมีรัฐบาลเมจิของนายกรัฐมนตรีคือ นายอิตะ ฮิโระบุมิ (伊藤 博文) คอยควบคุม จึงยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติที่เป็นมาในสมัยก่อนหน้านี้ กล่าวคือ กำหนดให้จักรพรรดิทรงเป็นประมุขสูงสุดของประเทศและดำรงตำแหน่งตลอดพระชนม์ชีพ นอกจากนี้ นายอิตะยังเป็นผู้ที่ยินกรานให้ตรากฎหมายที่ตราโดยไม่อนุญาตให้จักรพรรดิสละราชสมบัติได้⁴³

⁴³ 高森 明勅 (2016). 『天皇「生前退位」の事実』, pp. 50-51

การสละราชสมบัติของจักรพรรดิอากิฮิโตะนั้นยังมีปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งคือ พระพลานามัยที่ไม่ค่อยสมบูรณ์ และพระราชกรณียกิจที่เป็นภาระหนักเกินไปสำหรับผู้สูงอายุวัย 80 กว่าปี รัฐบาลญี่ปุ่นและสำนักพระราชวังจึงได้พยายามลดปริมาณของพระราชกรณียกิจของจักรพรรดิในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา พระราชกรณียกิจหลักของจักรพรรดิอากิฮิโตะนั้นแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. พระราชกรณียกิจที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ เช่น การเปิดสมัยประชุมรัฐสภา การแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี การรับพระราชอาคันตุกะจากต่างประเทศ การลงพระนามในเอกสารจากรัฐสภาปีละมากกว่า 1,000 ฉบับที่ต้องทรงอ่านเองทุกฉบับ
2. พระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับประชาชน เช่น การเสด็จเยือนประชาชนในพื้นที่ประสบภัย การร่วมกิจกรรมการแข่งขันกีฬาต่าง ๆ และการเสด็จเยือนสุสานของผู้เสียชีวิตในสงครามโลกครั้งที่สอง
3. งานพระราชพิธีของราชสำนัก เช่น พิธีนินะเมะไซ และพิธีอื่น ๆ เกี่ยวกับศาสนาชินโตที่จัดขึ้นภายในราชสำนัก มีพิธีกรรมที่สำคัญประมาณ 34 พิธีตลอดทั้งปี และถือเป็นพระราชกรณียกิจส่วนพระองค์ที่ไม่สามารถให้ผู้ใดปฏิบัติแทนได้ ในส่วนนี้ได้ปรับเวลาให้สั้นลงและไม่ถี่จนเกินไป

4.2.2 ปัจจัยในการรื้อรบบทบาทหน้าที่ของจักรพรรดิที่เป็นสัญลักษณ์ภายใต้ระบบประชาธิปไตย

4.2.2.1 นักการเมืองฝ่ายขวากับการชาตินิยมทางศาสนา

ความเป็นชาตินิยมของประชาชนชาวญี่ปุ่นนั้นเริ่มมาจากการฟื้นฟูอำนาจการปกครองโดยจักรพรรดิในสมัยเมจิ (王政復古) ดังเช่นสมัยที่ประเทศญี่ปุ่นปกครองภายใต้กฎหมายริตสึเรียวในสมัยนาราและสมัยเฮอันมาจนถึงสมัยกลาง สโลแกนที่ใช้รณรงค์ฟื้นฟูอำนาจการปกครองโดยจักรพรรดิคือ “พิธีกรรมและการปกครองเป็นหนึ่งเดียว” (祭政一致) จักรพรรดิทรงปกครองประชาชนโดยใช้พิธีกรรมและยังมีระบบเทิดทูนจักรพรรดิโดยสร้างพิธีกรรมใหม่ ๆ เกี่ยวกับราชวงศ์ขึ้นมาอีกหลายพิธี รวมทั้งกำหนดให้เป็นวันเฉลิมฉลองสำหรับประชาชน โดยให้จัดพิธีกรรมเฉลิมฉลองเกี่ยวกับราชวงศ์ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น โรงเรียน นอกจากนี้ยังได้สร้างศาลเจ้าขึ้นหลายแห่งทั่วประเทศญี่ปุ่น เพื่อใช้ศาสนาในการควบคุมประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม ศาลเจ้ากลายเป็นองค์กรทางศาสนาที่สนับสนุนการปกครองโดยมีศาลเจ้าอิเซะเป็นศาลเจ้าระดับสูงสุด และมีอำนาจปกครองศาลเจ้าทั่วประเทศ

หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง GHQ⁴⁴ ได้เข้ามา

⁴⁴ ชื่อเรียก Supreme Commander for the Allied Powers ในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งย่อมาจากคำว่า General Headquarters ใช้ในเอกสารประวัติศาสตร์ทั่วไป

ดำเนินการปรับเปลี่ยนประเทศญี่ปุ่นจากประเทศลัทธิทหารนิยมไปสู่ประเทศประชาธิปไตยที่มีจักรพรรดิเป็นสัญลักษณ์ของประเทศและประชาชน ฝ่ายสัมพันธมิตรจากประเทศอังกฤษได้เสนอให้ใช้ระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญในรูปแบบของประเทศอังกฤษ และปรากฏหลักฐานว่าจักรพรรดิโชวะได้พระราชทานสัมภาษณ์กับ New York Times ว่าพระองค์ทรงเห็นด้วยกับความคิดนี้เช่นกัน

นโยบายอย่างหนึ่งของ GHQ คือ การประกาศให้ตำแหน่งจักรพรรดิไม่ใช่สถานะของเทพเจ้า โดยมีหน่วย CIE (Civil Information and Educational Section) ภายใต้ GHQ รับผิดชอบการเผยแพร่แนวคิดนี้แก่ประชาชนทั่วไป เช่น ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปรู้ว่าจักรพรรดิมีสถานะเป็นสัญลักษณ์ โดยประกาศ “ปฏิญญาความเป็นมนุษย์ของจักรพรรดิ” (人間宣言 にんげんせんげん) และยังกำหนดแผนการเดินทางเยือนประชาชนเพื่อแสดงความเป็นสัญลักษณ์ดังกล่าวของจักรพรรดิโชวะอย่างเป็นรูปธรรม โดยเริ่มเสด็จเยือนสถานที่ต่าง ๆ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1945 เริ่มจากศาลเจ้าอิเซะ สุสานของจักรพรรดิจิมมูและสุสานของจักรพรรดิเมจิเพื่อประกาศการยุติสงคราม หลังจากนั้นจึงเริ่มเสด็จเยือนประชาชนตามจังหวัดต่าง ๆ เริ่มจากจังหวัดคานางาวะ จังหวัดที่ไม่ได้เสด็จไปเยือนคือจังหวัดโอกินาวาซึ่งเป็นจังหวัดที่มีการรบแบบเผชิญหน้าในสงครามเพียงจังหวัดเดียวในประเทศญี่ปุ่น

ปัจจัยหนึ่งที่ยังส่งผลกระทบต่อระบอบประชาธิปไตยของประเทศญี่ปุ่นอยู่ในปัจจุบันคือ แนวคิดที่ต้องการนำเอา

ศาสนาชินโตมาผนวกกับอำนาจของรัฐ มีความพยายามที่จะนำรัฐธรรมนูญฉบับสมัยเมจิที่มีความเป็นชาตินิยมทางศาสนา กลับมาใช้อีกครั้ง โดยกลุ่มนักการเมืองฝ่ายอนุรักษนิยม เช่น นายอาเบะ ชินโซและนักการเมืองฝ่ายขวาที่มีแนวคิดแบบชาตินิยม คนกลุ่มนี้มองประเทศญี่ปุ่นว่า เป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมงดงาม และมีราชวงศ์สืบเชื้อสายอันบริสุทธิ์มาจากเทพเจ้าอามะเตะระซูตั้งแต่สมัยบรรพกาลเพียงประเทศเดียวในโลก ดังปรากฏในการแสดงความเห็นของนักการเมืองฝ่ายขวาที่ไม่เห็นด้วยกับการแสดงความรู้สึกของจักรพรรดิอากิฮิโตะที่ทรงประกาศเจตจำนงจะสละราชสมบัตินั่นเอง

นอกจากนี้ ยังมีกรณีที่รัฐบาลทำให้พิธีกรรมทางศาสนากลายเป็นภารกิจระดับประเทศ เช่น การที่นายชินโซ อาเบะเข้าร่วมพิธีย้ายที่ประทับของเทพเจ้าอามะเตะระซูในศาลเจ้าอิเซะ ที่เรียกว่า พิธีซิกิเน็นเซ็งงู (式年遷宮) ซึ่งจัดขึ้นทุกกรอบ 20 ปี ถือเป็นพิธีสำคัญของราชสำนักเกี่ยวกับเทพเจ้าอามะเตะระซู บรรพบุรุษของจักรพรรดิที่สืบเนื่องมาประมาณ 1,300 ปีมาแล้ว สำหรับพิธีซิกิเน็นเซ็งงูครั้งที่ 62 ซึ่งจัดขึ้นในปี ค.ศ. 2013 นั้น นายกรัฐมนตรีชินโซ อาเบะได้เข้าร่วมพิธีพร้อมกับคณะรัฐมนตรีอีก 8 คน ถือเป็นกรกระทำที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่นที่กำหนดให้แยกการปกครองและศาสนาออกจากกัน การเข้าร่วมพิธีซิกิเน็นเซ็งงูของผู้นำฝ่ายรัฐบาลในครั้งนี้ถือเป็นครั้งที่สอง โดยในครั้งแรกนั้นนายกรัฐมนตรี นายฮามะกุจิ โอะซะซะจิ (浜口 雄幸) เข้าร่วมพิธีในปี ค.ศ. 1929 เป็นช่วงที่ประเทศญี่ปุ่นกำลังจะเข้าสู่สงคราม นอกจากนี้

เมื่อคราวที่ญี่ปุ่นเป็นเจ้าภาพการจัดประชุม G7 ที่หมู่เกาะอิเซะ จังหวัดมิเอะ ในครั้งนั้นนายชินโซ อาเบะ ได้เชิญผู้นำของทุกประเทศร่วมคารวะศาลเจ้าอิเซะในลักษณะของการเคารพเทพเจ้าที่เรียกว่า มิกะกิอุจิซัมไป (御垣内参拝) และถือเป็นการเคารพเทพเจ้าในแบบของศาลเจ้าอิเซะ การที่กลุ่มฝ่ายขวาและนักการเมืองฝ่ายอนุรักษ์นิยมพยายามรักษารูปแบบเดิมของสมัยเมจินี้ ส่อให้เห็นเจตนาที่จะไม่ปรับแก้รัฐธรรมนูญและกฎหมายที่ล้าสมัยให้มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบัน เช่น การสละราชสมบัติของจักรพรรดิที่สูงวัย รวมไปถึงการขึ้นครองราชย์ของสมาชิกราชวงศ์ที่เป็นสตรี

4.2.2.2 อิทธิพลของแนวคิดที่มาจากการศึกษาในสมัยหลังสงครามโลกของจักรพรรดิอากิฮิโตะ

ปัจจัยที่บรรดาสื่อมวลชนและนักวิชาการที่สนใจแนวความคิดที่จะสละราชสมบัติมุ่งจับตา คือประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาที่ส่งผลให้จักรพรรดิอากิฮิโตะเป็นจักรพรรดิที่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญและทรงฝึกฝั่สันติ กระแสพระราชดำรัสที่ถ่ายทอดผ่านวิทยุทัศน์ในวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 2016 เป็นการแสดงความรู้สึกของพระองค์ต่อประชาชนเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของจักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์ และทรงขอให้ประชาชนเข้าใจการตัดสินใจที่สละราชสมบัติ

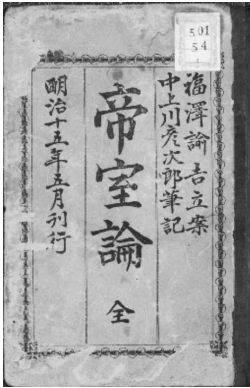
ถึงแม้จักรพรรดิโวะจะได้ทรงเปลี่ยนสถานะไปเป็นสัญลักษณ์ของประเทศและประชาชนตั้งแต่สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา แต่ยังมีบางสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเชื่อมั่นว่ายังทรงเป็นผู้นำสูงสุดของประเทศดังเช่นสมัยก่อน

สงคราม และยังทรงพยายามที่จะเกี่ยวข้องกับการเมืองในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองทั้งหมดนี้น่าจะเป็นผลมาจากการศึกษาของพระองค์เองที่หล่อหลอมความเชื่อว่าจักรพรรดิต้องเป็นผู้ปกครองสูงสุดของประเทศ แตกต่างจากการศึกษาของเจ้าชายอากิฮิโตะผู้ได้รับอิทธิพลการศึกษาในแบบสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

กล่าวกันว่าผู้ที่มีอิทธิพลทั้งทางด้านการศึกษาและความคิดต่อจักรพรรดิอากิฮิโตะ คือ ดร.โคอิซุมิ ชินโซ (小泉 信三)⁴⁵ พระอาจารย์ส่วนพระองค์ผู้สอนวิชาจักรวรรดิศาสตร์ และอาจารย์ Elizabeth Janet Gray Vining ครูสอนภาษาอังกฤษส่วนพระองค์จากมหาวิทยาลัย Gakushuin ส่วนหนึ่งของตำราที่ ดร.โคอิซุมิ ชินโซ ใช้สอนคุณธรรมในหน้าที่ของจักรพรรดิแก่เจ้าชายอากิฮิโตะคือประวัติของพระเจ้ายอร์ชที่ 5 แห่งประเทศอังกฤษในฐานะบิดาของระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ เช่น ทรงมีพระจริยาวัตรอันงดงามและเรียบง่าย มีพระราชกรณียกิจที่สะท้อนถึงความห่วงใยในพสกนิกรตลอดมา เห็นได้จากที่เสด็จเยือนค่ายทหารรวมถึงผู้ตกทุกข์ได้ยากในช่วงสงครามโลกครั้งที่หนึ่งสิ่งเหล่านี้ปรากฏให้เห็นในการปฏิบัติพระองค์ของจักรพรรดิอากิฮิโตะอย่างชัดเจนตำราที่ใช้อีกเล่มหนึ่งคือ ทฤษฎีจักรวรรดิ (帝室論) ของนายฟูกุซะวะ ยูกิจิ นักคิดคนสำคัญในสมัยเมจิซึ่งให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมกันและการคำนึงถึงจิตใจของประชาชน⁴⁶

⁴⁵ นักวิชาการเศรษฐศาสตร์และอดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยเคโอ

⁴⁶ 茶谷 誠一(2017). 『象徴天皇制の成立』, pp. 264-267

ทฤษฎีจักรวรรดิของฟูกุซาวะ ยูกิจิ
<http://dcollections.lib.keio.ac.jp/ja/fukuzawa/a35/99>

อาจารย์โคอิซุมิ ชินโซ อดีตอธิการบดี
มหาวิทยาลัยเคโอ
<https://www.keio.ac.jp/ja/about/president/history.html>

เจ้าชายอากิฮิโตะ
กับครูสอนภาษาอังกฤษ
Elizabeth Janet Gray Vining
https://www.huffingtonpost.jp/2018/12/19/young-emperor_a_23623172/

ส่วนอาจารย์ Elizabeth Janet Gray Vining เป็นผู้เปิดโลกทัศน์แบบโลกตะวันตก โดยสอนบุคลิกภาพและการสร้างสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชน อิทธิพลจากอาจารย์ทั้งสองท่านนี้สะท้อนให้เห็นจากแนวพระดำริของเจ้าชายอากิฮิโตะที่ทรงประกาศในพระราชพิธีสถาปนามกุฎราชกุมารในปี ค.ศ. 1950 ว่าพระองค์เริ่มเข้าใจและตระหนักว่าประชาชนให้ความสนใจเฝ้าติดตามความเคลื่อนไหวและภาพลักษณ์ของพระองค์อยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ระบบการปกครองที่มีจักรพรรดิจึงยังคงดำรงอยู่ ความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ต่อภาพลักษณ์ของมกุฎราชกุมารอากิฮิโตะเกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1958-1959 เมื่อทรงหมั้นและอภิเษกสมรสกับนางสาวโชตะ มิจิโกะ ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมที่เรียกว่า “มิจิจูบูม” นายเคอิจิ มัตสึดะ นักรัฐศาสตร์ได้กล่าวถึงความคลั่งไคล้ของประชาชนต่อปรากฏการณ์นี้ว่า สอดคล้องกับทฤษฎีระบบการปกครองที่มีจักรพรรดิเป็นศูนย์กลาง แต่ขณะเดียวกันก็มีความเป็นสามัญชน ถือเป็น การเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ และระบบของจักรพรรดิก็เปลี่ยนไปเป็น “จักรพรรดิของมวลชน” (大衆天皇制) たいしゅうてんのうせい โดยทรงได้รับแรงสนับสนุนจากมวลชนอย่างท่วมท้น⁴⁷ การเป็นจักรพรรดิของมวลชนยังเห็นได้จากข้อแตกต่างระหว่างจักรพรรดิโชวะและจักรพรรดิอากิฮิโตะอีกประการหนึ่ง คือ จักรพรรดิโชวะจะทรงกล่าวเสมอว่า “ประเทศที่พัฒนาและประชาชนที่มีความสุข” ในขณะที่จักรพรรดิอากิฮิโตะมักจะกล่าวถึง “ความปรารถนาให้ประชาชน

⁴⁷ 茶谷 誠一 (2017). 『象徴天皇制の成立』, pp. 268-270

มีความสุข” และ “ความปรารถนาที่จะทำให้เป็นราชวงศ์ที่มีความเหมาะสมกับปัจจุบัน” เป็นส่วนใหญ่

ในส่วนที่ 4 ได้สรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อการสละราชสมบัติของจักรพรรดิ โดยเน้นประเด็นสำคัญ 2 ประเด็นคือการเป็นผู้สูงอายุและความพยายามรักษาความเป็นจักรพรรดิในฐานะสัญลักษณ์ตามรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่นไว้ ถึงแม้จะมีกระแสต่อต้านจากฝ่ายอนุรักษ์นิยมก็ตาม

ส่วนที่ 5

นัยยะที่สื่อจากกระแสพระดำรัส ของการสละราชสมบัติ

ในวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 2016 มีการถ่ายทอดกระแสพระราชดำรัส หรือ โอะโกะโตะบะ (おことば) ของจักรพรรดิ กล่าวกันว่าเป็นการแสดงออกถึงพระประสงค์จะสื่อสารกับประชาชนชาวญี่ปุ่น เทียบเคียงได้กับเมื่อคราวที่จักรพรรดิ โชวะทรงมีพระราชดำรัสหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จึงอาจส่งผลต่อการพิจารณาประเด็นต่าง ๆ ของราชวงศ์ในอนาคต กระแสพระราชดำรัสเกี่ยวกับการสละราชสมบัติซึ่งแปลเป็นภาษาอังกฤษและเผยแพร่โดยสำนักพระราชวัง มีดังนี้

จักรพรรดิอากิฮิโตะในวิดีโอในวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 2016
<https://www.bbc.com/news/world-asia-37008210>

Emperor Akihito's speech

“A major milestone year marking the 70th anniversary of the end of World War Two has passed, and in two years we will be welcoming the 30th year of Heisei (the era beginning when the previous emperor died).

As I am now more than 80 years old and there are times when I feel various constraints such as in my physical fitness, in the last few years I have started to reflect on my years as the Emperor, and contemplate on my role and my duties as the Emperor in the days to come.

As we are in the midst of a rapidly aging society, I would like to talk to you today about what would be a desirable role of the Emperor in a time when the Emperor, too, becomes advanced in age. While, being in the position of the Emperor, I must refrain from making any specific comments on the existing Imperial system, I would like to tell you what I, as an individual, have been thinking about.

Ever since my accession to the throne, I have carried out the acts of the Emperor in matters of state, and at the same time I have spent my days searching for and contemplating on what is the

desirable role of the Emperor, who is designated to be the symbol of the State by the Constitution of Japan. As one who has inherited a long tradition, I have always felt a deep sense of responsibility to protect this tradition.

At the same time, in a nation and in a world which are constantly changing, I have continued to think to this day about how the Japanese Imperial Family can put its traditions to good use in the present age and be an active and inherent part of society, responding to the expectations of the people.

It was some years ago, after my two surgeries that I began to feel a decline in my fitness level because of my advancing age, and I started to think about the pending future, how I should conduct myself should it become difficult for me to carry out my heavy duties in the way I have been doing, and what would be best for the country, for the people, and also for the Imperial Family members who will follow after me. I am already 80 years old, and fortunately I am now in good health. However, when I consider that my fitness level is gradually declining, I am worried that it may become difficult for me to carry out my duties as the symbol of the State with my whole being as I have done until now.

I ascended to the throne approximately 28 years ago, and during these years, I have spent my days together with the people of Japan, sharing much of the joys as well as the sorrows that have happened in our country. I have considered that the first and foremost duty of the Emperor is to pray for peace and happiness of all the people. At the same time, I also believe that in some cases it is essential to stand by the people, listen to their voices, and be close to them in their thoughts.

In order to carry out the duties of the Emperor as the symbol of the State and as a symbol of the unity of the people, the Emperor needs to seek from the people their understanding on the role of the symbol of the State. I think that likewise, there is need for the Emperor to have a deep awareness of his own role as the Emperor, deep understanding of the people, and willingness to nurture within himself the awareness of being with the people. In this regard, I have felt that my travels to various places throughout Japan, in particular, to remote places and islands, are important acts of the Emperor as the symbol of the State and I have carried them out in that spirit.

In my travels throughout the country, which I have made together with the Empress, including the time when I was Crown Prince, I was made aware that wherever I went there were thousands of citizens who love their local community and with quiet dedication continue to support their community. With this awareness I was able to carry out the most important duties of the Emperor, to always think of the people and pray for the people, with deep respect and love for the people. That, I feel, has been a great blessing.

In coping with the aging of the Emperor, I think it is not possible to continue reducing perpetually the Emperor's acts in matters of state and his duties as the symbol of the State. A Regency may be established to act in the place of the Emperor when the Emperor cannot fulfil his duties for reasons such as he is not yet of age or he is seriously ill. Even in such cases, however, it does not change the fact that the Emperor continues to be the Emperor till the end of his life, even though he is unable to fully carry out his duties as the Emperor.

When the Emperor has ill health and his condition becomes serious, I am concerned that, as

we have seen in the past, society comes to a standstill and people's lives are impacted in various ways. The practice in the Imperial Family has been that the death of the Emperor called for events of heavy mourning, continuing every day for two months, followed by funeral events which continue for one year. These various events occur simultaneously with events related to the new era, placing a very heavy strain on those involved in the events, in particular, the family left behind. It occurs to me from time to time to wonder whether it is possible to prevent such a situation.

As I said in the beginning, under the Constitution, the Emperor does not have powers related to government. Even under such circumstances, it is my hope that by thoroughly reflecting on our country's long history of emperors, the Imperial Family can continue to be with the people at all times and can work together with the people to build the future of our country, and that the duties of the Emperor as the symbol of the State can continue steadily without a break. With this earnest wish, I have decided to make my thoughts known.

I sincerely hope for your understanding.”⁴⁸

พระราชดำรัสมีเนื้อหาเกี่ยวกับบทบาทของจักรพรรดิในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ เราพอจะสรุปสาระสำคัญของพระราชดำรัสได้ดังนี้ คือ

- มีประสงค์จะแสดงความคิดเห็นส่วนพระองค์สืบเนื่องจากการที่ทรงกลายเป็นจักรพรรดิผู้สูงวัย
- ทรงกล่าวถึงพระราชกรณียกิจในฐานะจักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์
- ทรงกังวลว่าสภาพพระวรกายอาจทำให้ไม่สามารถทรงงานในฐานะจักรพรรดิที่เป็นสัญลักษณ์ได้อย่างสมบูรณ์
- พระราชกรณียกิจของพระองค์ที่สำคัญในช่วง 28 ปี
- ไม่ทรงเห็นด้วยกับการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
- พระราชพิธีอันเนื่องด้วยการสวรรคตส่งผลกระทบต่อเนื่องและยาวนานต่อประชาชนและสมาชิกแห่งพระราชวงศ์
- ทรงอยากให้ประชาชนเข้าใจการตัดสินใจพระทัยสละราชสมบัติ

⁴⁸ <https://www.bbc.com/news/world-asia-37008210>

ในพระราชดำรัสของจักรพรรดิอากิฮิโตะนั้น มีความพยายามสื่อคำสำคัญต่อประชาชนดังต่อไปนี้ คือ

1. ความเป็นจักรพรรดิในสถานะของ “สัญลักษณ์ของรัฐ”
2. ความเป็นผู้สูงอายุและปัญหาสภาพร่างกาย
3. ความห่วงใยต่อผลกระทบต่อสังคมญี่ปุ่นและราชวงศ์ในช่วงบั้นปลายพระชนม์ชีพ รวมถึงผลกระทบต่อพระราชพิธีพระศพ

5.1 ความเป็นจักรพรรดิในสถานะของ “สัญลักษณ์ของรัฐ”

จักรพรรดิอากิฮิโตะเป็นจักรพรรดิองค์แรกที่ขึ้นครองราชย์ใน “ระบบจักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” (Symbolic Emperor System) 「象徴天皇制度」 ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่น แตกต่างจากจักรพรรดิโชวะซึ่งขึ้นครองราชย์ตามรัฐธรรมนูญฉบับสมัยเมจิที่มาตรา 3 บัญญัติว่า “จักรพรรดิเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ไม่อาจล่วงละเมิดได้” (Emperor is sacred and inviolable) 「天皇は神聖にして侵すべからず」 ถือเป็นข้อแตกต่างระหว่างจักรพรรดิโชวะกับจักรพรรดิอากิฮิโตะ ในโอกาสที่ได้พระราชทานสัมภาษณ์แก่สื่อมวลชนในวโรกาสขึ้นครองราชย์ครบ 20 ปี มีพระกระแสว่า ในการเป็น “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” นั้น คำว่า “สัญลักษณ์” เป็นคำที่ยากแก่การปฏิบัติ และเป็นสิ่งที่ทรงคำนึงถึงเสมอมา⁴⁹

⁴⁹ 山下 晋司 (監修) (2017). 『天皇陛下100の言葉』, p. 8

- คำว่า “สัญลักษณ์ของรัฐ” หรือ “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์”

การมีสถานะเป็น “สัญลักษณ์ของรัฐ” ของจักรพรรดิแห่งประเทศญี่ปุ่นนั้น หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นแล้วจะพบว่า เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยเฮอัน เมื่อฟูจิโอะระ โยะชิฟูซะขุนนางผู้ทรงอิทธิพลในสมัยนั้นเห็นแย้งกับจักรพรรดิมนโตะกุ (องค์ที่ 55) ในประเด็นเรื่องการสืบทอดตำแหน่งจักรพรรดิเนื่องจากมกุฎราชกุมารของจักรพรรดิมนโตะกุ คือ เจ้าชายโคะระะฮิโตะ พระโอรสที่ประสูติจากพระชายาเมชิ บุตรสาวของฟูจิโอะระ โยะชิฟูซะนั้น มีพระชนมายุเพียง 8 เดือน จักรพรรดิมนโตะกุจึงประสงค์ให้เจ้าชายอีกพระองค์หนึ่งคือ เจ้าชายโคะระะตะกะ ซึ่งมีพระชนมายุ 7 ชันษาแล้ว ครองราชย์แทน เพื่อรอเวลาให้มกุฎราชกุมารเจริญพระชนมายุเพียงพอที่จะครองราชย์ได้

กรณีที่เจ้าชายขึ้นครองราชย์โดยยังไม่บรรลุนิติภาวะนี้เกิดขึ้นหลายครั้งในสมัยนารา วิธีแก้ปัญหาคือให้จักรพรรดินีของจักรพรรดิพระองค์ก่อนขึ้นครองราชย์แทน มีเงื่อนไขว่า จักรพรรดินีต้องมีสถานะเป็นเจ้าหญิงในราชวงศ์ ดังเช่น จักรพรรดินีจิโตและจักรพรรดินีในสมัยนาราหลายพระองค์ แต่เนื่องจากพระอัยยิกา (ยาย) และพระมารดาของเจ้าชายโคะระะฮิโตะอยู่ในตระกูลขุนนาง ไม่ได้มีสถานะเป็นเจ้าหญิงในราชวงศ์มาแต่เดิม เมื่อจักรพรรดิมนโตะกุสิ้นพระชนม์ เจ้าชายโคะระะฮิโตะซึ่งมีพระชนมายุ 9 ชันษาจึงขึ้นครองราชย์เป็นจักรพรรดิเซวะ (องค์ที่ 56) ถือเป็นจักรพรรดิที่มี

พระชั้นชำน้อยพระองค์แรก ในสมัยจักรพรรดิเซวะนี่เองที่เริ่มใช้ระบบการปกครองแบบเซ็กกัง (摂関政治) โดยแต่งตั้งพระอัยกา (ตา) ไว้ในตำแหน่งเซ็ตโซ เพื่อปฏิบัติราชการแทนจักรพรรดิ⁵⁰ ส่วนจักรพรรดิมีสถานะเป็นเพียง “สัญลักษณ์ของรัฐ” จึงกล่าวได้ว่าการเป็นสัญลักษณ์ของรัฐนี้ไม่ได้เริ่มมีในสมัยจักรพรรดิอากิฮิโตะ แต่มีมาตั้งแต่สมัยเฮอันที่มีระบบการปกครองแบบเซ็กกัง และการปกครองอยู่ในมือของขุนนางที่มีอำนาจจากตระกูลฟูจิวาระ ทั้งยังเป็นสมัยที่จักรพรรดิเริ่มสละราชสมบัติจนเป็นเรื่องปกติของจักรพรรดิญี่ปุ่น ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การสละราชสมบัติของจักรพรรดินีหรือจักรพรรดิที่มีพระชนมายุสูงเนื่องจากขึ้นครองราชย์เพื่อรอผู้เหมาะสมเท่านั้น จึงเห็นได้ว่าการเป็น “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” นี้มีความสัมพันธ์กับการสละราชสมบัติ นับตั้งแต่สมัยเฮอันที่มีการปกครองแบบเซ็กกังเป็นต้นมา

ในช่วงปลายสมัยเฮอัน เริ่มมีการสละราชสมบัติของจักรพรรดิที่ไม่ได้สืบเชื้อสายจากตระกูลฟูจิวาระ ไม่ใช่การสละราชสมบัติเพื่อให้พระอัยกาซึ่งเป็นขุนนางมีบทบาทในการปกครอง หากแต่เป็นไปเพื่อรักษาอำนาจของจักรพรรดิองค์ก่อนในตำแหน่ง “โจโก” ส่งผลให้จักรพรรดิที่สละราชสมบัติหรือ “โจโก” มีอำนาจในการปกครองเหนือกว่าจักรพรรดิส่วนจักรพรรดิก็ยังคงเป็น “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” สืบต่อไปจนสิ้นสุดสมัยราชสำนักเหนือ-ใต้ เมื่อเกิดสงครามโอนิน

⁵⁰ 今 正秀 (2012). 『藤原良房—天皇制を安定に導いた摂関政治』, pp. 32-40

และเข้าสู่สมัยเซ็นโงะกุ สถานะทางการเงินของจักรพรรดิและโชกุนผู้สนับสนุนจักรพรรดิย่ำแย่ลง จักรพรรดิในสมัยนั้นถึง 3 พระองค์ จึงไม่ได้สละราชสมบัติ นอกจากนี้จักรพรรดิยังไม่มีบทบาทและอำนาจใด ๆ ในการปกครอง และมีภาพลักษณ์ของ “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” อย่างชัดเจนดังเช่นสมัยเฮอัน

การควบคุมจักรพรรดิและราชสำนักตั้งแต่สมัยเซ็นโงะกุจนถึงสมัยเอโดะ ส่งผลให้การสละราชสมบัติเป็นเรื่องปกติในราชสำนักอีกครั้งหนึ่งและยังส่งผลให้จักรพรรดิไม่มีอำนาจในการปกครอง การรับรู้เกี่ยวกับจักรพรรดิจำกัดอยู่เพียงประชาชนในเมืองเกียวโตเท่านั้น ไม่ใช่ประชาชนทั่วประเทศ จึงไม่อาจกล่าวได้ว่าจักรพรรดิมีสถานะเป็น “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” ของประชาชนทั้งประเทศ หากแต่เป็นเพียงผู้นำการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเทพเจ้าและสวดอ้อนวอนเพื่อความสงบสุขของประเทศและประชาชนในพระราชวังของพระองค์เท่านั้น

อำนาจของจักรพรรดิได้รับการเชิดชูขึ้นอีกครั้งในช่วงปลายสมัยเอโดะจากกลุ่มชามูไรที่ต่อสู้เพื่อเทิดทูนจักรพรรดิและต่อต้านชาวต่างประเทศ ทั้งยังคงดำเนินต่อเนื่องมาจนถึงสมัยเมจิและสมัยโชวะ⁵¹ จักรพรรดิกลายเป็นตำแหน่งศูนย์รวมของประชาชนและการปกครองของประเทศจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ในรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่นบัญญัติ

⁵¹ ในสมัยไทโชซึ่งเป็นสมัยที่ต่อจากสมัยเมจิก่อนเข้าสู่สมัยโชวะ จักรพรรดิไทโชทรงครองราชย์ในระยะเวลาเพียง 15 ปี และไม่มีบทบาทในการปกครอง

ว่า “จักรพรรดิทรงเป็นสัญลักษณ์ของรัฐและเป็นสัญลักษณ์ของประชาชน” กล่าวได้ว่าจักรพรรดิอากิฮิโตะทรงเป็นจักรพรรดิพระองค์แรกที่ขึ้นครองราชย์ภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว

จักรพรรดิอากิฮิโตะทรงใคร่ครวญเรื่อง “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” เพื่อค้นหาความหมายที่เหมาะสมของคำว่า “สัญลักษณ์” ทรงศึกษาประวัติศาสตร์และขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของราชวงศ์ ดังปรากฏในพระราชดำรัสหลายโอกาส ทรงยึดถือแนวปฏิบัติของจักรพรรดิโชวะและจักรพรรดิในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น อีกทั้งยังทรงให้ความสำคัญกับบทบาทของจักรพรรดิตามรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่น ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้⁵² คือ

1. เมื่อวันเฉลิมพระชนมพรรษาในปี ค.ศ. 1983 มีรับสั่งว่า “ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการกำหนดให้จักรพรรดิเป็นสัญลักษณ์ ดังที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญนั้น แม้พิจารณาจากประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นก็จะเห็นว่าเป็นวิธีที่เหมาะสมที่สุด”
2. เมื่อวันครบรอบ 25 ปีของการอภิเษกสมรสในปี ค.ศ. 1984 มีรับสั่งว่า “ข้าพเจ้าคิดว่าเรื่องราวของจักรพรรดิในอดีตที่เข้าถึงจิตใจของประชาชน ผู้ทุกข์ยากและมีจุดยืนที่ห่างไกลจากการปกครองนั้น แสดงนัยของคำว่า “สัญลักษณ์” ได้อย่างเหมาะสมที่สุด”

⁵² 山下 晋司(監修)(2017). 『天皇陛下100の言葉』, pp. 24-50

3. เมื่อวันที่ขึ้นครองราชย์ในปี ค.ศ. 1989 มีพระราชดำรัสว่า “ข้าพเจ้าจะปกป้องรัฐธรรมนูญของประเทศญี่ปุ่นไปพร้อมกับประชาชนทุกคน และขอสัญญาว่าจะทำหน้าที่อย่างดีและมีความหวังที่จะส่งเสริมความสงบของโลก รวมไปถึงบนานาประเทศ และพัฒนาสวัสดิการของมนุษยชาติต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง”
4. พระราชทานสัมภาษณ์แก่สื่อมวลชนในวันขึ้นครองราชย์ในปี ค.ศ. 1989 ว่า “ข้าพเจ้าคำนึงถึงการอธิษฐานเพื่อความสุขของประชาชนโดยจักรพรรดิโชวะและจักรพรรดิในอดีต เพื่อแสวงหาสิ่งที่เหมาะสมสำหรับความเป็นราชวงศ์ในปัจจุบัน”
5. พระราชทานสัมภาษณ์แก่สื่อมวลชนในวันเฉลิมพระชนมพรรษาในปี ค.ศ. 1998 ว่า “รัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่นบัญญัติให้จักรพรรดิเป็นสัญลักษณ์ของประเทศและสัญลักษณ์ของประชาชน ข้าพเจ้าคิดว่า การทำงานของจักรพรรดิคือ การทำเพื่อประเทศชาติและเพื่อประชาชนทั้งประเทศ เมื่อคำนึงถึงบทบัญญัติดังกล่าวและ การที่จักรพรรดิในอดีตได้อธิษฐานเพื่อความสุขของประชาชนนั้น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าการทำงานของจักรพรรดิคือการทำงานเพื่อประเทศชาติและประชาชนอย่างแท้จริง”

6. พระราชทานสัมภาษณ์แก่สื่อมวลชนในโอกาสเสด็จเยือนประเทศโปแลนด์และประเทศฮังการีในปี ค.ศ. 2002 ว่า “ข้าพเจ้าคิดว่า การรู้จักประเทศและประชาชน และการเข้าใจความรู้สึกของประชาชนนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับจักรพรรดิที่เป็นสัญลักษณ์ และตัวข้าพเจ้าเองก็มีความสุขที่จะกระทำเช่นนี้เช่นกัน”

จะเห็นได้ว่า จักรพรรดิอากิฮิโตะทรงคำนึงถึงรัฐธรรมนูญซึ่งกำหนดให้คำว่า “สัญลักษณ์” เป็นประเด็นสำคัญของรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่น อีกทั้งยังทรงพิจารณาจากพระราชกรณียกิจของจักรพรรดิโชวะและจักรพรรดิในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นรวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา จะเห็นได้ว่าพระราชกรณียกิจของพระองค์ในช่วงเวลา 28 ปี จนถึงวันออกอากาศวิดีโอทัศน์ของพระราชดำรัสนั้น แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงวางรากฐานภาพลักษณ์การเป็น “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” สำหรับจักรพรรดิพระองค์ต่อไปอย่างชัดเจน

5.2 ปัญหาของการเป็นจักรพรรดิที่เป็นผู้สูงอายุ

จักรพรรดิอากิฮิโตะมีบทเรียนจากจักรพรรดิไทโชและจักรพรรดิโชวะที่ไม่สามารถปฏิบัติพระราชกรณียกิจได้อย่างเต็มที่ในช่วงปลายสมัยเนื่องจากปัญหาทางด้านสุขภาพ จักรพรรดิไทโชเริ่มประชวรตั้งแต่เดือนตุลาคม ค.ศ. 1921 โดยมีมกุฎราชกุมารเป็นผู้สำเร็จราชการแทนจนสิ้นพระชนม์ในวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 1926 ตลอดช่วงเวลา 5 ปี

ที่จักรพรรดิไทโชไม่สามารถปรากฏพระองค์ต่อประชาชนนั้น ส่งผลให้ประชาชนรับรู้ถึงการดำรงอยู่ของจักรพรรดิได้เพียงเบาบาง และเป็นสภาวะที่จักรพรรดิอากิฮิโตะไม่ประสงค์จะให้เกิดขึ้น กรณีของจักรพรรดิโชวะนั้น ทรงพระประชวรหลายครั้ง และเริ่มประชวรหนักตั้งแต่วันที่ 29 เมษายน ค.ศ. 1987 หลังพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาและพบว่าประชวรด้วยโรคมะเร็ง ช่วงสุดท้ายของการประชวรของจักรพรรดิโชวะก่อนจะสิ้นพระชนม์นั้นสร้างความกังวลให้กับสมาชิกราชวงศ์และประชาชนทั่วไป อีกทั้งส่งผลต่อสังคม ประชาชนและสมาชิกของราชวงศ์ จึงเป็นสิ่งที่พระองค์ไม่ประสงค์จะให้เกิดขึ้นเช่นกัน

จักรพรรดิอากิฮิโตะทรงมีปัญหาด้านสุขภาพและทรงรับการผ่าตัดในปี ค.ศ. 2003 และปี ค.ศ. 2012 เคยมีรับสั่งหลายครั้งเมื่อพระราชทานสัมภาษณ์แก่สื่อมวลชนว่า พระวรกายอ่อนกำลังลงหลังจากย่างเข้าพระชนมายุ 80 ชันษา ทรงตระหนักกว่านี่เป็นเหตุที่ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติพระราชกรณียกิจในฐานะจักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์ตามรัฐธรรมนูญได้อย่างสมบูรณ์ และทรงกังวลเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ พระราชดำรัสหรือที่เรียกว่า “โอะโกะโตะบะ” (おことば) ที่ถ่ายทอดทางโทรทัศน์ในวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 2016 นั้น แสดงให้เห็นว่าจักรพรรดิอากิฮิโตะไม่มีพระประสงค์ให้แต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์⁵³

⁵³ ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น มีการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์สำหรับจักรพรรดิจำนวนรวมทั้งสิ้น 38 สมัยตั้งแต่สมัยจักรพรรดินิฮุยโกะ จักรพรรดิองค์ที่ 33 เป็นต้นมา

ดังเช่นกรณีของจักรพรรดิไทโชที่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ จนต้องแต่งตั้งให้มกุฎราชกุมาร (ต่อมาคือจักรพรรดิโชวะ) เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ หรือแม้แต่กรณีของจักรพรรดิโชวะที่ปฏิบัติพระราชกรณียกิจในช่วงบั้นปลายของพระชนม์ชีพอย่างไม่เต็มที่ จนต้องให้เจ้าชายอากิฮิโตะ มกุฎราชกุมาร ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนในช่วง 2 ปีสุดท้าย นอกจากนี้ยังไม่เคยมีกรณีที่แต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์สำหรับจักรพรรดิที่มีสถานะเป็นสัญลักษณ์ของรัฐ ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมาด้วย

5.3 ความห่วงใยต่อผลกระทบต่อสังคมญี่ปุ่นและราชวงศ์ในช่วงบั้นปลายพระชนม์ชีพ

สิ่งหนึ่งที่ปรากฏในกระแสพระตำรัสคือ จักรพรรดิอากิฮิโตะทรงห่วงใยว่าสถานการณ์ช่วงบั้นปลายของตำแหน่งจักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์และภาระอันเนื่องด้วยงานพระศพของพระองค์ จะส่งผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจและบรรยากาศโดยรวมของประเทศญี่ปุ่น รวมทั้งกระทบต่อสมาชิกราชวงศ์ เพราะจะต้องจัดพิธีต่าง ๆ เกี่ยวกับงานพระศพต่อเนื่องกันถึง 1 ปี และยังมีพิธีที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ดังเช่นในสมัยที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ งานพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องต้องรื้อรอลงไปถึงประมาณสองปีหลังจากจักรพรรดิโชวะสิ้นพระชนม์

บทเรียนจากสมัยของจักรพรรดิโชวะที่จักรพรรดิอากิฮิโตะทรงเห็นได้ชัด คือ เมื่อจักรพรรดิโชวะเริ่มประชวรหนัก ตั้งแต่กันยายน ค.ศ. 1988 ส่งผลกระทบต่อบรรยากาศโดยรวมของประเทศและความเป็นอยู่ของประชาชนทั่วไป ทำให้ประชาชน

ญี่ปุ่นอยู่ในสภาวะวิตกกังวลและเศร้าหมอง รัฐบาลขอร้องให้งดจัดงานรื่นเริงต่าง ๆ เช่น งดจัดงานเทศกาลต่าง ๆ ในท้องถิ่น การแข่งขันเบสบอล แม้แต่การส่ง ส.ค.ส. อวยพรปีใหม่ ส่งผลต่อสังคมและเศรษฐกิจโดยรวม ทำให้จักรพรรดิอากิฮิโตะไม่มีพระประสงค์ให้ภริยาของพระองค์ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนเช่นนั้น

นอกจากนี้ ยังมีมุมมองเกี่ยวกับพระราชพิธีศพของจักรพรรดิและราชวงศ์ที่จักรพรรดิอากิฮิโตะมีพระประสงค์จะให้เปลี่ยนแปลงกลับไปเป็นแบบโบราณ ตามที่สำนักพระราชวังประกาศปรับเปลี่ยนรูปแบบการพระราชพิธีศพ และการฝังพระศพของจักรพรรดิและราชวงศ์ในวันที่ 14 พฤศจิกายน ค.ศ. 2013 ตามพระประสงค์ของจักรพรรดิอากิฮิโตะ ประเด็นที่สำคัญคือ ให้เปลี่ยนจากการฝังมาเป็นการเผา และลดขนาดหลุมฝังพระศพให้เล็กลงเนื่องจากพื้นที่ของสุสานหลวงที่เมืองฮาจิโองิ กรุงโตเกียวมีพื้นที่จำกัดมากขึ้น นายฮาเกะตะ ชิงโงะ เลขาธิการสำนักพระราชวัง (ในขณะนั้น) กล่าวว่า ความคิดที่จะสละราชสมบัติน่าจะเกี่ยวข้องข้องกับการปรับเปลี่ยนแนวทางเกี่ยวกับการจัดการหลุมฝังพระศพของราชวงศ์ จักรพรรดิอากิฮิโตะมีพระประสงค์จะปรับเปลี่ยนให้กระทบกับประชาชนโดยรวมและสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด

การถวายพระเพลิงพระศพของจักรพรรดิของประเทศญี่ปุ่นเริ่มมีตั้งแต่สมัยจักรพรรดินิจิโต (องค์ที่ 41) หลังจากนั้นตั้งแต่สมัยของจักรพรรดิเอนยู (องค์ที่ 64) เป็นต้นมา ก็ถวายพระเพลิงพระศพจักรพรรดิและพระศพ

ราชวงศ์เป็นธรรมเนียมปกติ หากนับจนถึงสมัยจักรพรรดิโคเม (องค์ที่ 121) ซึ่งมีจำนวน 81 สมัยนั้น จะพบว่าได้ถวายพระเพลิง พระศพจักรพรรดิ 57 พระองค์ นับเป็นจำนวน 3 ใน 4 ของ จักรพรรดิที่เริ่มถวายพระเพลิงเป็นต้นมา อย่างไรก็ตามพิธีฝัง พระศพได้รื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ในคราวงานพระศพจักรพรรดิ โกะโกเมียว (องค์ที่ 110) และมีอีก 8 สมัยที่ใช้พิธีฝังพระศพ รวมถึงพิธีฝังพระศพที่จัดอย่างยิ่งใหญ่ถวายจักรพรรดิเมจิ ในสมัยของจักรพรรดิอากิฮิโตะนั้นทรงดำเนินรอยตามจักรพรรดิ ในอดีตที่จักรพรรดิทรงเป็นสัญลักษณ์ตามแบบสมัยโบราณ จึงมี พระประสงค์จะกลับคืนสู่ธรรมเนียมปฏิบัติเดิมที่จักรพรรดิ ทรงสละราชสมบัติและจัดพิธีถวายพระเพลิงพระศพอย่าง เรียบง่ายตามเดิม⁵⁴

ในส่วนที่ 5 นี้ แสดงให้เห็นนัยยะของกระแส พระราชดำรัส รวมไปถึงพระราชปรารภอันแสดงถึงความ ห่วงกังวลต่อภาระหน้าที่ของจักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์ และผลกระทบต่อประเทศชาติ ประชาชน และสมาชิกราชวงศ์ อย่างเห็นได้ชัด

⁵⁴ 高森 明勅 (2016). 『天皇「生前退位」の事実』, pp. 233-238

ส่วนที่ 6

แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงของสถานะและ บทบาทของจักรพรรดิของประเทศญี่ปุ่น

การตัดสินพระทัยสละราชสมบัติและกระแสพระดำรัสที่จักรพรรดิอากิฮิโตะทรงพยายามสื่อสารแนวพระราชดำริส่วนพระองค์ต่อประชาชน ย่อมส่งผลต่อจักรพรรดิและราชวงศ์ญี่ปุ่นในอนาคตไม่มากนักน้อย ในที่นี้ขออภิปรายแนวโน้มที่สำคัญในประเด็นดังต่อไปนี้ คือ

6.1 การมีสถานะและบทบาทของ “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์”

จากพระราชกรณียกิจที่จักรพรรดิอากิฮิโตะทรงปฏิบัติมาตลอด จะเห็นได้ว่าทรงพยายามหาคำตอบว่า “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” ควรเป็นเช่นใด เพื่อเป็นแนวทางให้จักรพรรดิองค์ต่อไปได้นำไปปฏิบัติ ตามหน้าที่ของจักรพรรดิในสมัยปัจจุบันภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่น ความพยายามค้นหาและสร้างภาพลักษณ์การเป็น “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” นั้น เริ่มขึ้นในสมัยจักรพรรดิโชวะตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา และเป็นสิ่งที่จักรพรรดิอากิฮิโตะได้ทรงเรียนรู้เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งมกุฎราชกุมาร

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง นอกจากฐานะของจักรพรรดิญี่ปุ่น ได้ถูกลดทอนลงจากผู้นำสูงสุดไปสู่ “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” แล้ว สถานะทางการเงินของจักรพรรดิและราชวงศ์ยังถูกลดทอนลงด้วย เนื่องจากจักรพรรดิและราชวงศ์เป็นผู้ครอบครองที่ดินผืนใหญ่ที่สุดของประเทศญี่ปุ่น หากนับรวมพระราชวังอิมพีเรียล เขตพระราชฐานอากะซะกะ รวมถึงที่ดินอื่น ๆ ที่จักรพรรดิทรงครอบครองแล้ว กล่าวกันว่าพื้นที่เทียบเท่ากับจังหวัดนางาโนะทั้งจังหวัด ในเวลานั้น GHQ มองว่าจักรพรรดิโฆวะคือผู้มีอำนาจสูงสุดของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ที่มีอิทธิพลต่อระบบเศรษฐกิจและการเมืองญี่ปุ่นที่เรียกว่ากลุ่มไชบัตสึ จึงได้ยึดทรัพย์สินและสลายอำนาจของไชบัตสึด้วยเช่นกัน

หลังสงครามโลกครั้งที่สองรัฐธรรมนูญมาตรา 88 จึงบัญญัติให้รัฐบาลเป็นผู้ดูแลที่ดินทั้งหมดของจักรพรรดิและราชวงศ์ ดังนั้นพระราชวังอิมพีเรียลและพระตำหนักต่าง ๆ ของราชวงศ์ในเขตพระราชฐานอากะซะกะ เช่น พระราชวังโทกูที่ประทับของมกุฎราชกุมารและพระตำหนักที่ประทับอื่น ๆ (เช่นพระตำหนักของเจ้าชายอากิชิโนะมิยะในปัจจุบัน) จึงตกเป็นสมบัติของรัฐบาล รวมถึงที่ประทับส่วนพระองค์ของราชวงศ์ เช่น พระตำหนักทากะนะวะโคโสะเกุเต (ปัจจุบันนี้เป็นที่ประทับของจักรพรรดิอากิฮิโตะหลังสละราชสมบัติ) แต่เดิมเป็นที่ประทับของเจ้าชายทากะมัตสึมิยะพระอนุชาของจักรพรรดิโฆวะและเป็นที่ดินส่วนพระองค์ก็ถูกเวนไปเป็นของรัฐบาลครึ่งหนึ่งด้วย การลดสถานะทางการเงินของราชวงศ์นี้

ยังส่งผลต่อการลดสถานะของราชวงศ์ด้วย กล่าวคือ หลังสงครามโลกครั้งที่สอง GHQ ได้ลดฐานะของราชสกุล 11 ตระกูลให้เป็นสามัญชน แม้พระเชษฐาและพระอนุชาของ จักรพรรดิโชวะรวม 3 ราชตระกูลที่ยังหลงเหลือในราชวงศ์ก็มี สถานะทางการเงินที่ค่อนข้างลำบาก

นอกจากอสังหาริมทรัพย์แล้ว ทรัพย์สินต่าง ๆ ของ จักรพรรดิโชวะที่ทรงครอบครองในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ก็ถูกยึดไปทั้งสิ้น เช่น หุ้นส่วนในธนาคารและสถาบันการเงิน หุ้นส่วนในบริษัทรถไฟและโรงแรมรวมทั้งสิ้น 30 แห่ง เมื่อ จักรพรรดิโชวะสิ้นพระชนม์พบว่า มีทรัพย์สินทั้งสิ้นประมาณ 2,000,000,000 เยน ส่งผลให้จักรพรรดิอากิฮิโตะต้องเสียภาษี มรดกจำนวน 424,000,000 เยน ส่วนจักรพรรดิอากิฮิโตะนั้น ไม่มีทรัพย์สินใดเป็นพระราชมรดกให้กับจักรพรรดิองค์ปัจจุบัน หากสวรรคตลงจักรพรรดินารูฮิโตะจึงไม่ต้องเสียภาษีมรดก ดังเช่นพระบิดา ค่าใช้จ่ายของจักรพรรดิอากิฮิโตะ มาจากงบประมาณของรัฐบาล และมีงบประมาณใช้จ่ายประมาณปีละ 324,000,000 เยน สมบัติอื่น ๆ ของจักรพรรดิเช่น ของสะสม ประมาณ 9,000 ชิ้นของจักรพรรดิโซมุ (องค์ที่ 45) ซึ่งเก็บไว้ที่ อาคารโซโซอินแห่งวัดโทไดจิ จังหวัดนารา อันเป็นสมบัติ ที่ประเมินค่าไม่ได้ ยังคงเป็นสมบัติของราชวงศ์แต่อยู่ในความ ดูแลของรัฐบาล

การควบคุมจักรพรรดิด้วยการสลายระบบการพึ่งพา ตนเองและความมั่นคงทางเศรษฐกิจของราชวงศ์ และควบคุม ให้จักรพรรดิทรงปฏิบัติหน้าที่ของ “จักรพรรดิที่ทรงเป็น

สัญลักษณ์” ตามที่ได้รับงบประมาณจากรัฐบาลญี่ปุ่นนี้ ทำให้นายมียะชะวะ โทะยิโยะชิ นักวิชาการทางกฎหมายรัฐธรรมนูญกล่าวถึงจักรพรรดิว่าทรงเป็น “เสมือนหุ่นยนต์” ส่วนจักรพรรดิอากิฮิโตะเมื่อครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งมกุฎราชกุมารก็เคยมีรับสั่งด้วยพระองค์เองในวันที่ 12 สิงหาคม ค.ศ. 1964 ว่า “ณ จุดยืนนี้ในความหมายหนึ่งก็มีความจำเป็นต้องเป็นหุ่นยนต์ แต่ไม่ควรเป็นแค่เพียงหุ่นยนต์ การทำให้เกิดความสมดุล (ระหว่างการเป็นและไม่เป็นหุ่นยนต์) นั้นทำได้ยาก”⁵⁵ พระราชกรณียกิจตลอด 30 ปีที่ผ่านมานั้นมุ่งให้ภาพของบทบาทความเป็น “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” มีความชัดเจน รักษาความเป็นจักรพรรดิตามแบบขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมให้คงอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งยังวางรากฐานของการเป็น “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์” เพื่อเป็นแนวทางให้กับพระโอรสทั้งสองพระองค์ทรงปฏิบัติในฐานะประมุขของประเทศญี่ปุ่นต่อไปในอนาคต

6.2 แนวโน้มของการสละราชสมบัติของจักรพรรดิสูงอายุ (高齡讓位)

รัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่นไม่ได้บัญญัติให้จักรพรรดิสละราชสมบัติได้ แต่กำหนดให้มกุฎราชกุมารทรงขึ้นครองราชย์โดยอัตโนมัติหลังจากจักรพรรดิสิ้นพระชนม์ ทั้งยังได้วางระบบการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในกรณีที่จักรพรรดิไม่สามารถปฏิบัติพระราชกรณียกิจได้ดังเช่นในสมัยจักรพรรดิไทโชและจักรพรรดิโชวะ เหตุผลสำคัญประการหนึ่ง

⁵⁵ 高森 明勅 (2016). 『天皇「生前退位」の真実』, pp. 240-242

ที่รัฐธรรมนูญไม่อนุญาตให้จักรพรรดิสละราชสมบัติได้ คือ เพื่อป้องกันไม่ให้มีช่องทางให้ผู้ใดบีบบังคับให้จักรพรรดิ สละราชสมบัติ และก่อให้เกิดความวุ่นวายทางการเมืองได้⁵⁶

หากพิจารณากลุ่มฝ่ายขวาผู้เทิดทูนระบบจักรพรรดิ แบบสมัยเมจิแล้ว จะพบว่าส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับการสละราช สมบัติในขณะยังมีพระชนม์ชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฝ่ายอนุรักษ์ นิยมที่เรียกว่า “กลุ่มนิปปงไคจิ” (日本会議) เช่น ศาสตราจารย์ โมะมะะจิ อากิระ แห่ง Nihon University ผู้คัดค้านการ สละราชสมบัติ เคยให้สัมภาษณ์กับหนังสือพิมพ์อาซาฮี ซิมบุน (วันที่ 13 กรกฎาคมหลังเสนอข่าวเกี่ยวกับการสละราชสมบัติ) เกี่ยวกับการสละราชสมบัติว่า การไม่ยอมให้จักรพรรดิ สละราชสมบัตินั้นได้พิจารณาข้อดีและข้อเสียอย่างถี่ถ้วน แล้วตั้งแต่สมัยจักรพรรดิเมจิ นอกจากนี้ สมาชิกคนอื่น ๆ ของกลุ่มนิปปงไคจิ เช่น ศาสตราจารย์กิตติคุณโคะโอะริ เคิจิโร ยังได้แสดงความเห็นในทำนองเดียวกันว่า การสละราชสมบัติ จะส่งผลเสียต่อประเทศชาติและความมั่นคงของประเทศ นอกจากกลุ่มนิปปงไคจิแล้วยังมีสมาชิกกลุ่มฝ่ายขวา เช่น Shinto Association of Spiritual Leadership (神道政治連盟) โดย ศ.ยาจิ ฮิเดะสึงุ จาก Reitaku University ให้สัมภาษณ์ กับหนังสือพิมพ์ซังเกเช่นเดียวกันว่า การสละราชสมบัติของ จักรพรรดิจะทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายได้ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วความคิดของฝ่ายขวาอนุรักษ์นิยม นั้นเป็นแนวคิดของสังคมในสมัยเมจิ กล่าวคือ มุ่งใช้สถานะ

⁵⁶ 所 功 (2017). 『象徴天皇「高齢譲位」の真相』, pp. 44-45

ของจักรพรรดิเมจิเพื่อสร้างอำนาจในการปกครองโดยทำให้พระองค์เป็นศูนย์กลางของการปกครอง ในขณะที่ปัจจุบันรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่นได้กำหนดบทบาทของจักรพรรดิไว้อย่างชัดเจนแล้วว่า ไม่สามารถเกี่ยวข้องกับการเมืองได้ ศ.ยามะตะ อากิระ จาก Meiji University ซึ่งไม่ได้อยู่ฝ่ายอนุรักษนิยมได้แสดงความคิดเห็นในเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัยว่า เหตุที่มีผู้นำมาตรฐานของระบบจักรพรรดิในสมัยเมจิมาพยายามใช้กับสังคมปัจจุบันนี้น่าจะเป็นเพราะมุ่งหมายให้เกิดภาพจักรพรรดิเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในแบบของจักรพรรดิเมจินั่นเอง ส่วนกระแสของฝ่ายซ้ายที่ปรากฏในอินเทอร์เน็ตนั้นพบว่า ส่วนใหญ่มุ่งโจมตีนายกรัฐมนตรีนายอาเบะ ชินโซและพรรคเสรีประชาธิปไตยซึ่งมีแนวโน้มอยากหวนกลับไปสู่การปกครองแบบก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง สวนทางกับความคิดของจักรพรรดิอากิฮิโตะที่ประสงค์จะเป็นจักรพรรดิผู้ดำเนินตามรัฐธรรมนูญและต่อต้านความรุนแรง⁵⁷

นอกเหนือไปจากกระแสการต่อต้านการสละราชสมบัติอันเป็นแนวคิดหลักแล้ว กลุ่มฝ่ายขวาอนุรักษนิยมยังต่อต้านการขึ้นครองราชย์ของจักรพรรดินีด้วย ในขณะที่สมาชิกราชวงศ์ส่วนใหญ่เป็นสตรี กฎมณเฑียรบาลที่กำหนดให้พระโอรสเท่านั้นขึ้นครองราชย์ ย่อมส่งผลต่อสถานะของราชวงศ์ยามาโตะที่ดำเนินสืบเนื่องมามากกว่า 2000 ปี

⁵⁷ 佐々木 俊尚 (2016). 「今こそ考えるべき「天皇制」—右派本流は生前退位に反対論左派は「反安倍」期待から支持」, pp. 60-63

ในประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น การขึ้นครองราชย์โดยจักรพรรดินีมีมาตั้งแต่สมัยโบราณเริ่มจากสมัยจักรพรรดินีซูโกะ (องค์ที่ 33) มีจักรพรรดินีที่เป็นสตรีขึ้นครองราชย์จำนวนทั้งสิ้น 8 พระองค์ ดังนั้นหากจะกำหนดให้สตรีขึ้นปกครองในตำแหน่งจักรพรรดินี ก็ไม่ได้ขัดต่อขนบธรรมเนียมเดิมของราชวงศ์ยามาโตะแต่อย่างใด จากการสำรวจทั่วไปพบว่า ประชาชนประมาณ 70 - 80% สนับสนุนให้สตรีในราชวงศ์ขึ้นครองราชย์ได้ ในขณะที่นายกรัฐมนตรีอาเบะ ซินโซ ที่มาจากพรรคเสรีประชาธิปไตย ซึ่งเป็นพรรคการเมืองฝ่ายอนุรักษ์นิยม ไม่สนับสนุนให้สตรีขึ้นครองราชย์ได้

อย่างไรก็ตาม เคยมีกรณีที่รัฐบาลยอมรับให้สตรีขึ้นครองราชย์ได้ เช่น ในสมัยของนายกรัฐมนตรีโคะอิซุมิ จุนอิจิโร่ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาแก้ไขกฎหมายเทียบบาลในปี ค.ศ. 2005 เพื่อพิจารณาเกี่ยวกับแนวทางการสืบทอดตำแหน่งจักรพรรดิเพื่อให้เกิดความมั่นคงของราชวงศ์ คณะกรรมการชุดนี้ได้แถลงผลการพิจารณาสรุปว่าการขยายแนวคิดให้สตรีในราชวงศ์ขึ้นครองราชย์ได้เพื่อความมั่นคงของการสืบทอดราชวงศ์นั้นมีความเหมาะสม แต่หลังจากแถลงข้อสรุปได้ไม่นาน เจ้าหญิงคิโกะ พระชายาของเจ้าชายอากิชิโนะมิยะก็ทรงครรภ์และมีประสูติกาลเป็นพระโอรสคือ เจ้าชายอิซะฮิโตะในวันที่ 6 กันยายน ค.ศ. 2006 ส่งผลให้แนวคิดนี้ไม่ได้กล่าวถึงอีกต่อไป

สิ่งที่ปรากฏในกระแสพระราชดำรัสของจักรพรรดิอากิฮิโตะในวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 2018 เป็นการแสดงเจตจำนงของจักรพรรดิอากิฮิโตะที่ต้องการจะสื่อสารกับ

ประชาชน ให้ประชาชนตระหนักถึงความเป็นจริงของสังคม ฎีปุ่่นที่เป็นสังคมผู้สูงอายุ และส่งผลกระทบต่อการปฏิบัติพระราชกรณียกิจของจักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์ อีกทั้งส่งผลต่อการขึ้นครองราชย์ของจักรพรรดิพระองค์ต่อไปในอนาคตเช่นกัน

รัฐธรรมนูญแห่งประเทศฎีปุ่่นฉบับปัจจุบันซึ่งตราขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีความเป็นประชาธิปไตยแต่ยังมีเนื้อหาที่บีบบังคับและไม่ได้ปกป้องราชวงศ์ฎีปุ่่น เช่น การไม่อนุญาตให้สละราชสมบัติและการให้เฉพาะพระโอรสขึ้นครองราชย์ การขึ้นครองราชย์กำหนดให้เป็นไปโดยอัตโนมัติหลังจักรพรรดิองค์ก่อนสิ้นพระชนม์ลง ซึ่งล้วนไม่ใช่ธรรมเนียมปฏิบัติของราชสำนักมาแต่โบราณ การขึ้นครองราชย์ในสมัยโบราณนั้นมี 2 ประการ คือ การขึ้นครองราชย์เมื่อจักรพรรดิองค์ก่อนสิ้นพระชนม์ และการขึ้นครองราชย์เนื่องจากจักรพรรดิองค์ก่อนสละราชสมบัติ มีเพียงกฎหมายเต็ยรบาลฉบับสมัยเมจิและฉบับปัจจุบันเท่านั้นที่ไม่อนุญาตให้จักรพรรดิสละราชสมบัติ การสละราชสมบัติในครั้งนี้แม้จะมีการออกกฎหมายเป็นการเฉพาะ เพื่อให้จักรพรรดิอาากิฮิโตะสละราชสมบัติได้เฉพาะคราวเดียว แต่วิถีทัศน์ที่พระองค์มีรับสั่งกับประชาชนทำให้เกิดความเข้าใจสภาวะที่เกิดขึ้นกับราชวงศ์และสร้างแรงสนับสนุนจากประชาชนชาวฎีปุ่่นอย่างท่วมท้นจึงมีความเป็นไปได้ที่จะส่งผลต่อการพิจารณาแก้ไขกฎหมายเพื่อรองรับการสละราชสมบัติของจักรพรรดิในอนาคต และเป็นสิ่งที่รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งไม่กล้าปฏิเสธหรือไม่นำพา

การตัดสินใจพระทัยสละราชสมบัติครั้งนี้ น่าจะเป็นตัวอย่างให้มีการปฏิบัติต่อไปในอนาคตในยุคที่ประเทศญี่ปุ่นเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและส่งผลกระทบต่อการขึ้นครองราชย์ เป็นไปตามพระประสงค์ของจักรพรรดิอากิฮิโตะที่ตัดสินพระทัยสละราชสมบัติในขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพในครั้งนี้

ข้อสรุปของส่วนที่ 6 นี้กล่าวถึงแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสถานะและบทบาทของจักรพรรดิในอนาคต รวมถึงท่าทีของพรรคเสรีประชาธิปไตย ซึ่งเป็นพรรคการเมืองใหญ่ ประกอบกับฝ่ายขวานอนุรักษนิยมของญี่ปุ่นซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีอิทธิพลในการเสนอแนวคิดต่าง ๆ โดยอ้างความเหมาะสมของขนบธรรมเนียมประเพณีเดิม ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วเป็นขนบธรรมเนียมที่เกิดขึ้นในสมัยจักรพรรดิเมจิ ไม่ใช่ขนบธรรมเนียมเดิมตั้งแต่เริ่มสมัยการตั้งราชวงศ์ญี่ปุ่น การสื่อสารของจักรพรรดิอากิฮิโตะในครั้งนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นของการแสดงให้เห็นขนบธรรมเนียมใหม่ของราชวงศ์ญี่ปุ่นในปัจจุบันภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่น ไปพร้อมกับที่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมเดิมของบรรพบุรุษของราชวงศ์ต่อไป

ส่วนที่ 7

สรุป

เมื่อมีการออกข่าวเกี่ยวกับการสละราชสมบัติในวันที่ 13 กรกฎาคม ค.ศ. 2016 ได้สร้างความตระหนกและความไม่เข้าใจในหมู่ประชาชน แต่เมื่อมีกระแสพระราชดำรัสในวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 2016 แสดงความคิดเห็นส่วนพระองค์เกี่ยวกับการสละราชสมบัติ ก็ส่งผลให้ประชาชนส่วนหนึ่งมีความเข้าใจและประชาชนส่วนใหญ่สนับสนุนการตัดสินใจที่ทรงตัดสินพระทัย เราสามารถสรุปปัจจัยที่ทรงตัดสินพระทัยสละราชสมบัติได้ดังนี้

1. ทรงเจริญวัยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และทรงรับการศึกษาในแบบสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลต่อความคิดของพระองค์ที่ทรงมุ่งมั่นเป็นจักรพรรดิภายใต้รัฐธรรมนูญและเป็นผู้ฝึกฝนสติภาพมาตลอด
2. ในเวลาที่ผ่านมานับตั้งแต่ขึ้นครองราชย์ ทรงพยายามค้นหาความหมายของคำว่า “สัญลักษณ์” มาตลอด จักรพรรดิอากิฮิโตะเป็นจักรพรรดิพระองค์แรกภายใต้รัฐธรรมนูญ

แห่งประเทศญี่ปุ่นที่ต้องปฏิบัติหน้าที่จักรพรรดิ
ที่ทรงเป็นสัญลักษณ์ของประเทศชาติและ
ประชาชน

3. ในการแสดงความหมายของการเป็นจักรพรรดิ
ที่ทรงเป็นสัญลักษณ์นั้น ทรงพิจารณาอย่างลึกซึ้ง
ทั้งจากพระราชกรณียกิจของจักรพรรดิโชวะและ
จักรพรรดิในอดีต จนแนพระราชทัยว่าสิ่งที่จักรพรรดิ
ในอดีตทรงทำนั้นมีความเหมาะสมกับความเป็น
จักรพรรดิที่เป็นสัญลักษณ์แล้ว
4. สังคมผู้สูงอายุเป็นปัจจัยที่สำคัญ การเป็น
ผู้สูงอายุเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้พระองค์
ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่จักรพรรดิที่ทรงเป็น
สัญลักษณ์ตามรัฐธรรมนูญได้ดี รวมถึงทรงเห็นว่า
ความเป็นไปในช่วงปลายพระชนม์ชีพของ
จักรพรรดิโชวะรวมถึงงานพระศพ ล้วนกระทบ
ต่อความรู้สึกของประชาชน ส่งผลต่อเศรษฐกิจ
และสังคมญี่ปุ่นและสมาชิกราชวงศ์ ทำให้ทรง
พยายามหลีกเลี่ยง
5. ทรงวางรากฐานแนวทางการเป็นจักรพรรดิที่ทรง
เป็นสัญลักษณ์ภายใต้รัฐธรรมนูญในระบอบ
ประชาธิปไตยให้กับสมาชิกราชวงศ์ที่จะขึ้น
ครองราชต่อไปในอนาคตแล้ว

6. การตัดสินใจพระทัยสละราชสมบัติในครั้งนี้เป็นการวางแนวทางปฏิบัติที่สำคัญที่จะส่งผลต่อการสละราชสมบัติของสมาชิกราชวงศ์ในอนาคตเพื่อจะได้ไม่ประสบปัญหาแบบเดียวกัน
7. อุปสรรคในการสละราชสมบัติของพระองค์คือ ไม่มีบัญญัติรองรับไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่น อีกทั้งนักรการเมืองที่จะมีส่วนในการแก้กฎหมายส่วนใหญ่เป็นนักรการเมืองฝ่ายขวาวอนุรักษนิยม
8. ประเด็นสำคัญคือ พระองค์ทรงเลือกที่จะแสดงความเป็นประชาธิปไตยโดยใช้สิทธิออกมารับสั่งกับประชาชน แสดงถึงเหตุและผลของการเลือกสละราชสมบัติเพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญเป็นไปอย่างสมบูรณ์ และขอให้ประชาชนของพระองค์เข้าใจและยอมรับสอดคล้องกับวิถีทางของระบอบประชาธิปไตยที่การยอมรับจากประชาชนมีความสำคัญต่อการปกครอง ท่าทีที่ทรงแสดงออกนี้ช่วยสร้างแรงสนับสนุนจากประชาชนให้มีการแก้ไขกฎหมายให้รองรับการสละราชสมบัติต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

หนังสือ

- [1] 天野 恵一 (2001). 『「日の丸・君が代」じかけの天皇制』. 東京：インパク出版社
- [2] 網野 善彦・吉本 隆明・川村 湊 (2016). (第4刷発行) 『歴史としての天皇制』. 東京：作品社
- [3] 安藤 優一郎 (2019). 『年号で見る日本の歴史』. 東京：徳間書店
- [4] 飯田 泰士 (2018). 『天皇の退位平成の終焉』. 京都：昭和堂
- [5] 池上 彰 (2018). 『天皇とは何ですか?』. 東京：PHP 研究所
- [6] 大角 修 (2018). 『14歳からの天皇と皇室入門』. 東京：太田出版
- [7] 大山 誠一 (2017). (第3刷発行) 『聖徳太子と日本人』. 東京：角川ソフィア文庫
- [8] 大山 誠一 (2017). 『神話と天皇』. 東京：平凡社
- [9] 片山 杜秀 (2017). 『近代天皇論「神聖」か、「象徴」か』. 東京：集英社
- [10] 木村 茂光・山田 朗 (編) (2008). 『天皇・天皇制を読む』. 東京：東京大学出版会
- [11] 草野 善彦 (2007). 『天皇制は日本の伝統ではない—墓より都—君が代』. 東京：本の泉社
- [12] 今 正秀 (2012). 『藤原良房—天皇制を安定に導いた摂関政治』. 東京：山川出版社

- [13] 新谷 尚紀 (2017). (第7刷発行) 『神社に秘められた日本史の謎』. 東京: 洋泉社
- [14] 神道国際学会 (編) (2003). 『皇室と伊勢神宮』. 東京: たちばな出版
- [15] 関 裕二 (2018). (第3刷発行) 『神武天皇VS. 卑弥呼』. 東京: 新潮社
- [16] 田原 総一郎 (2014). 『日本人と天皇—昭和天皇までの二千年を追う』. 東京: 中央公論新社
- [17] 高森 明勅 (2016). 『天皇「生前退位」の真実』. 東京: 幻冬社
- [18] 高森 明勅 (2018). 『私たちが知らなかった天皇と皇室』. 東京: SBビジュアル新書
- [19] 武光 誠 (2018). 『マンガでわかる天皇』. 東京: 池田書店
- [20] 茶谷 誠一 (2017). 『象徴天皇制の成立』. 東京: NHK出版
- [21] 所 功 (2017). 『象徴天皇「高齢譲位」の真相』. 東京: KK ベスセラーズ
- [22] 中村 薫 (2016). 『天皇生前退位と神国・日本の秘密』. 東京: 成甲書房
- [23] 並木 伸一郎 (2018). (第4刷発行) 『眠れないほどおもしろい「古代史」の謎』. 東京: 三笠書房
- [24] 藤本 頼生 (2017). 『よくわかる皇室制度』. 東京: 神社新報社
- [25] 藤原 清貴 (編) (2014). 『歴史REAL重大事件でたどる歴代天皇125代』. 東京: 洋泉社

- [26] 保坂 正康 (2016) . 『天皇陛下「生前退位」への想い』 . 東京 : 新潮文庫
- [27] 堀内 哲 (編) (2017) . 『生前退位—天皇制廃止—共和制日本へ』 . 東京 : 第三書館
- [28] 本郷 和人 (2017) . 『天皇にとって退位とは何か』 . 東京 : イースト・プレス
- [29] 本郷 和人 (2018) . 『上皇の日本史』 . 東京 : 中公新書ラクレ
- [30] 前田 晴人 (2012) . 『卑弥呼と古代の天皇』 . 東京 : 同成社
- [31] 八柏 龍紀 (2016) . 『日本人が知らない天皇と生前退位』 . 東京 : 双葉社
- [32] 弥久保薫 (編) (2019) . 『天皇秘儀と謎』 . 東京 : 小学館
- [33] 矢作 直樹 (2017) . 『天皇の国』 . 東京 : 青林堂
- [34] 山下 晋司 (監修) (2017) . 『天皇陛下100の言葉』 . 東京 : 宝島社
- [35] 歴史学科協議会 (編) (2008) . 『天皇・天皇制を読む』 . 東京 : 東京大学出版会

บทความพิเศษ

- 佐々木 俊尚 (2016) . 『今こそ考えるべき「天皇制」—右派本流は生前退位に反対論左派は「反安倍」期待から支持—ジャーナリズム朝日新聞社 No.318, November 2016, pp. 59-66

แต่เดิมการสละราชสมบัติเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่เป็นการเลือกโดยจักรพรรดิด้วยพระองค์เอง และเป็นเรื่องปกติของจักรพรรดิญี่ปุ่นมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่เมื่อประเทศญี่ปุ่นเข้าสู่สมัยใหม่ตั้งแต่สมัยเมจิ จึงเกิดระบอบการครองราชย์ตลอดชีพ ซึ่งไม่เหมาะกับประเทศญี่ปุ่นในสมัยปัจจุบัน ที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และรวมถึงจักรพรรดิด้วยเช่นกัน ดังนั้น การเลือกสละราชสมบัติในขณะที่ยังพระชนม์ชีพตามแบบสมัยโบราณ น่าจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสมของการเป็นจักรพรรดิ ที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ “จักรพรรดิที่ทรงเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ” ตามรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่นในปัจจุบัน